

Po nás potopa

Metoda podvrhů nástrojem politiky?
Sjednotíme se?
Prohlášení

O absolutnu v novinářském povolání

Kam půjdeš, záčku? Zemřel učitel!

Polovičatost na pokračování
/K návrhu zákona o podniku/

Masarykův odkaz

Přestavba bez přestavby?

Habent sua fata libelli

Charta 77 a M. Gorbačov

Ekonomická reforma a společenské klima

O jménu

Historické mýty a prověřené skutečnosti
o příčinách a důsledcích rozkladu
Rakousko-Uherska

Církevní dogma proti zabezpečení
snesitelného a důstojného života

Rozhoduje vůle k reformám

Chyba v překladu: správně je obroda

Možnosti a meze sovětské ekonomické reformy

O neposlušnosti

Několik slov o poctivosti
aneb bouře ve sklenici vody

Dopis na Azory

Nový význam starých sporů

Hlavní příčina stagnace
sovětského zemědělství

AZ

podvržený text
Č. Císař

R. Battěk

I. Dejmál

Economicus

L. Hejránek

J. Hon

F. Janouch

Z. Jičínský

O. Jílek

H. Klímová

L. Kohout

L. Kohout

R. Slánský

/st/

Z. Šulc

O. Šulcová

P. Uhl

J. Volková-Sternová

J. J. Wiatr

R. Zukal

Nová ofenzíva staré kolaice

Po nás potopa

To, co se v SSSR stalo po nástupu M. Gorbačova a z hlediska ČSSR vyvrcholilo jeho návštěvou, nabídlo hlavně čs. politického vedení jedinečnou šanci: vymanit se ze zajetí politické koalice se "zvateli", kteří se po srpnu 1968 stali silou určující charakter "normalizace". Ti se zběsiloi nenávistí mstitelů obnovili atmosféru i způsoby vládnutí stagnující brežněvovské neostalinské éry, ve kterém se sen o jakémsi čs. kadárismu rychle rozplynul.. Tehdy neměl G. Husák jinou volbu, než spojit se s touto historicky anachronickou "garniturou", anebo odejít z politické scény.

Tentokrát na nové křižovatce dějin mohl volit jinak. Po příchodu M. G. a po jeho odsouzení brežněvovské éry jako období předkrizového stratiří hlavní představitelé a nositelé "normalizace" svou jedinou spolehlivou /zahraniční/základnu/, když přitom hodnota domácí sociální podpory se nebezpečně přiblížila nule /vždyť "špíglovská" vystoupení těchto "politiků" i většině znormalizované strany byla leda proz smích/. Současně se však ukázalo, že i v daném vedení jsou lidé, kteří jsou schopni se ke gorbačovské politice nejenom přihlásit slovy, ale vypracovat i její čs. alternativu - pokud se zatím něco konkrétního /i když stále ještě značně omezeného/ v tomto směru vyskytlo, mělo to svůj původ v "dílně Štrougalově".

Již pár týdnů po návštěvě M. G. však prokázalo, že G. H. se rozhodl této historické šance nedbat.

Série sjezdů tvůrčích svazů a seminář k 70. výročí VŘSR byly plánovitě využity k tomu, aby právě ústy hlavních reprezentantů jádra této koalice bylo demonstartivně oznámeno, že "všem u nás musí být jasné, kdo u nás vládne" /J. Fojtík/ a že jen "čistokrevní maloměšťáci radikálové" mohou požadovat, aby "padaly hlavy - - pokud možno na nejvyšších místech" /A. Indra - ten dodatek o nejvyšších místech byl jen v televizi, tisk jej vynechal, což byla zřejmá replika /v jiné podobě se opakující i v ostatních vystoupeních/ na diskusní příspěvek M. Kopeckého, jehož plné, nezencenzurované znění se stalo samizdatovým bestsellerem, který se dostal snad do každé rodiny. Defilé "zdravého jádra" začal M. Ja-

keš na sjezdu Svazu čs. spisovatelů, pokračovali v něm V. Bilak na sjezdu dramatických umělců a A. Indra na sjezdu výtvarných umělců, J. Fojtík pak na zmíněném semináři. Všichni v novém, i když nepříliš padnoucím oblečení hlavních představitelů a největších přátel umění a umělců, kteří po téměř dvacetiletém pustošení čs. kultury náhle pateticky volají: "Tvořte, nebojte se riskovat... Naše strana a socialistický stát nebudou případný neúspěch považovat za nepoctivý záměr. Je třeba vzít na vědomí a respektovat, že i umělec hledá, že se zmýlí" /V. Bilak/. A současně nabízejí větší odměny, "aby přední umělci nemuseli vypomáhat v reklamách"! Tento pouťový ráz přestrojení jen ještě více vynikne, když například na Jeníkovi a Mařence z Prodané nevěsty objasňují, že "všelicos je možné a nutné opravit, ale nesmíme ustoupit z ... obecných principů vyvěrajících z marxismu-leninismu" /V. Bilak/.

Seriál vystoupení hlavních představitelů "zdravého jádra" tak veřejnosti demonstroval, že stará koalice trvá a že po dočasném vyčkávaní a nejistém obranářství opět nastoupila do nové ofenzívy.

Proč G.H. nyní dobrovolně potvrdil svazek, který by kdysi nucen přijmout pod tlakem objektivních okolností? O tom je možné se pouze dohadovat.

Možná, že sám ještě neuvěřil na trvalost změn, o které usiluje M.G. /není zdaleka sám, znalost dějin Ruska i sedmdesátiletí historie SSSR a osudu prvního reformátora N. Chruščova dodávají takévé nevěře hojnost potrav/ a proto vlastní reformátorství nehodlá realizovat jako svoje iniciativní dílo, ale jen jako povinnou daň tomu, kdo je právě v čele protektorské ^{vel} moci. Ostatně - zkušenost s návštěvou M.G. potvrdila, že pro toho, komu záleží jen na tom, aby zůstal u moci, je to postoj "moudrý", realistický, neboť umožňuje přežít, i když domácí politika nového protektora je pravým opakem politiky jeho předchůdce. Potom i po případném pádu velkého reformátora je možné jeho nástupci interpretovat vlastní reformátorskou aktivitu jen jako projev věrnosti a lásky k velikému bratru. /Je jistě pikantní, že je-li tato nevěra v možnosti reformování existujícího socialismu opravdová, dostává se tím G.H. vlastně na stejnou pozici jako třeba P. Tigris/.

Možná však, že kalkulace takového rozhodnutí byla založena vý-

lučně na faktorech domácích. Jádro staré koalice má v současném vedení stále ještě početní převahu, zvláště vezmeme-li v úvahu, že další jeho část tvoří "bláto", které se hne vždy tam, kam se síla napře. Ti, kdo mají ambice stát se aktivními, iniciativními reformátory, jsou zde stále výjimkou. Tady hned napadá otázka, co by se stalo, kdyby se změnil charakter koalice a dosavadní "zdravé jádro" by odešlo? Nebude tím choroženo samo mocenské postavení toho, kdo tuto operaci uskuteční? Nebudou pak reformátoři, budou-li již jednou mocensky v převaze, požadovat i odchod toho, kdo s nimi uzavřel koalici? Pak i poslední sen o slavném uložení o - statků na Vítkově se může rozplynout stejnějk jako sny předchozí.

Zachování koalice však v tomto směru skýtá naprostou jistotu: Jestliže po roce 1968 se G.H. nemohl obejít bez "zdravého jádra", dnes se oni nemohou obejít bez něho.

Avšak nejenom to. Vlastní výkon reformátorského díla a odpo - vědnost za ně ponechává tato stará koalice tomu, kdo už dlouho o ni usiluje - vždyť ja "Zásady přestavby ekonomického mechanismu" i zákon o podniku pocházejí z dílny Štrougalovy - aniž jsou dosa - vadní normalizátoři zbaveni možnosti "do toho mluvit" bez jaké - koli odpovědnosti a tak připravované reformy omezit, "zpoloviča - tět" a tím vlastně zaručit jejich neúspěch, což, jak se zdá, se ú - spěšně daří. A tak nemusí trvat dlouho, a bude dost "praktických důkazů" proti reformám i proti reformátorům.

Možná, že se při kalkulaci dalšího postupu uplatnily "zákony smečky", jejíž téměř dvacetileté soužití a drsná, ba nejednou přímo špinavá normalizační součinnost vytvořily pevné pouto solidarity, která má zabránit, aby z té špíny pokud možno nic nevyplavalo na povrch. Zřejmě ne náhodou ujišťoval na sjezdu dramatických umělců V. Biřak, že strana se nehodlá "zřítí...těch umělců, kteří pomáhali překonávat krizi", a že "na nikoho, kdo pomáhal, nezapomíná". Nejde ovšem jenom o umělce. M. Ekeš na sjezdu spisovatelů upozorňoval, že "oddanost socialismu a politická vyspělost /jejíž mírou je samozřejmě věrnost vládnoucí garnituře - naše poznámka/ je v základě požadavků na řídicí pracovníky".

Možná, že v základě rozhodnutí nedbat naskytnuvší se historické šance bylo od všeho zmíněného trochu a ještě něco navíc. V každém případě to však znamená, že vládnoucí garnitura, která v ČSSR získala definitivu pro nejbližší další léta, zcela rezigno - vala na "vyšší cíle", na potřeby a zájmy společnosti, vzdala úsilí

o možnou rehabilitaci socialismu. Jediným motivem, který udržuje její rozhodování, je sebezáchova moci. Jakékoli předpokládané reformní návrhy proto neposuzuje z toho hlediska, zda jsou odborně perfektní, zda vytvářejí konsistentní mechanismus pro fungování společnosti a její ekonomiky, ale zda nemohou ohrozit jejich mocenské postavení.

Nevysloveným, ale prakticky realizovaným heslem se stalo: po nás potopa!

2. července 1987

AZ

/psáno pro Lidové noviny/

Metoda podvrhů nástrojem politiky?

Koncem srpna 1987 našlo několik adresátů ve své poštovní schránce strojopis nazvaný "Sjednotíme se?" s podpisem Čestmíra Císaře. Text působil na první pohled věrohodně: byl psán stejným strojem, jako jiné texty Č.C., v mnohém připomínal způsob autora vyjadřování a na jeho konci byl perfektní "vlastnoruční" podpis. Základní "myšlenka" textu však některým čtenářům zněla nevěrohodně. Dotaz u domělého autora potvrdil: jde o padělek, což Č.C. sděluje ve svém písemném prohlášení, které spolu s podvrženým textem uveřejňujeme.

Při této příležitosti si nemůžeme odpustit několik otázek:

1/ Je možné předpokládat, že padělek vyrobený s jistou / i když ne příliš mistmou/ profesionalitou /stejný typ psacího stroje, věrná napodobenina vlastnoručního podpisu, napodobení autorova stylu převzetím některých vět a formulací z jeho dřívějších textů atp./ je dílem soukromníka? Nepřipomíná to nechvalně známé dílny z 50. let?

2/ Jaký je smysl této akce? Má to vést k diskreditaci autora? Tvůrci padělku přece museli počítat s tím, že to brzy vyjde najevo a že tedy diskreditování budou spíše oni sami. Nebo snad touto cestou měli být informováni vyloučení komunisté o podmínkách, za nichž je ochotno je dnešní vedení "vzít na milost"?

3/ Domnívají se snad ti, kdo vymysleli podobné podmínky, že na ně přistoupí lidé, jimž historie dává za pravdu?

Podvržený text

Sjednotíme se?

Letošní návštěva M.Gorbačova v Československu se odrazila v živých diskusích a různých se názorech na perspektivy vyloučených komunistů u nás. M.Gorbačov kladně ocenil Husákovu nelehkou úlohu vyvést Československo z krize po jeho nástupu do funkce, ale nevyslovil se o kvalitě našich reforem z konce 60. let a mlčel také o "Poučení z krizového vývoje" a o osudu postižených reformatů. Československé vedení naopak ujistilo sovětského hosta o záměru provádět u nás přestavbu obdobně jako v SSSR a o plné podpoře sovětského kursu.

V této souvislosti považují za potřebné alespoň útržkovitě reagovat na osud progresivních sil z roku 1968.

V roce 1970 se nynější stranické vedení rozhodlo řešit krizovou situaci v Československu opuštěním Akčního programu a radikální změnou režimu, provázenou historicky ojedinělou "čistkou" ve straně a v zemi.

Vážnou chybou Husákova vedení bylo unáhlené zabarikádování řady problémů, správně vytýčených v Akčním programu KSČ, do prostoru názorů a činnosti "praviče" a "revisionistů".

Ačkoliv je to věcně nesprávné, byla celá ekonomická reforma ztotožněna se "šikovštinou" a všechny její aspekty zavrženy. Mnoho škod způsobil a dále způsobuje pogromistický postup vůči masě progresivních komunistů, jimž je upírána kvalifikovaná práce v oboru. Naše socialistická výstavba tak přichází o ohromnou masu potenciálních poznatků, zkušeností a výkonů. Progresivní síly strany neměly a nemají jiné cíle než socialistické, pokrokové, demokratické, vývojově zákonité, historicky perspektivní. Naproti tomu jen konzervativismem zkompromitovaní lidé brzdí vývoj svými sektářskými, přežilými názory a postupy.

Husákovým vedením vydané "poučení z krizového vývoje" neobsahuje přísně vědeckou analýzu tehdejšího dění, idejí, politiky, Akčního programu, tzv. obrodného procesu ve straně a v masách s jeho pozitivními i negativními momenty. Vyhýbá se racionálnímu posouzení strhujícího dynamismem společenského pokybu sledujícího další rozvoj socialismu zbaveného deformací a zabezpečujícího všemu lidu skutečnou úlohu hybatele dějin. Podává pragmaticky zkreslený výklad událostí kolem roku 1968 podle potřeb antiprogresivních, konzervativních sil v naší straně.

V roce 1968 se pokusily progresivní síly v KSČ uváženými reformami politického, ekonomického a kulturního rázu zdokonalit pojetí socialismu, zdemokratizovat a zhumanisovat jeho tvář, a to citlivým respektováním národních zvláštností, tradic a zájmů v souladu s obecnými principy socialismu.

Ekonomické návrhy progresivistů byly v "poučení" šmahem dosouzeny jako "revizionistické", ačkoliv mnohé měly a dosud mají přesvědčivé racionální jádro a jejich realizace by nesmírně prospěla našemu hospodářskému vývoji. Fakt, že v podstatě většina vyloučených v r. 1970 ze strany nezměnila své zásady a názory, svědčí o pevnosti a stabilitě názorů progresivistů. Zůstalo jim hluboké přesvědčení, že čas dá Akčnímu programu - byť na jiné úrovni - za pravdu.

Nechť se žádná většina nepovažuje za neomylnou, ale i žádná menšina za trvale poraženou, pokud má své opodstatnění a oporu v praktickém životě a v tendencích vývoje.

Dnes oficiální politika v Československu pod vlivem vnějších i vnitřních impulsů včlenila do svého kursu přestavbu a její představitelé se prohlašují za reformátory. První známky tvůrčího, tj. reformního myšlení objevují se stále častěji i ve vědomí rostoucího počtu kvalifikovaných a zkušených kádrů na střední a vyšší úrovni oficiálních institucí.

Za tohoto stavu by urovnání osobního postavení a společenských vztahů početné skupiny komunistů a ostatních, postižených tzv. prořerkou v roce 1970 a podnes věrných socialismu, mělo být urychleně provedeno. Doba je k tomu dostatečně zralá. Místo toho se však přední oficiální činitelé nechávají slyšet, že "Boučení" bude i pro příští období směrodatné a strana se jím bude neochvějně řídit. Tedy národní usmíření nelze očekávat a progresistům nemá být umožněno veřejně se společensky angažovat.

Čestní lidé, upřímní socialisté a komunisté, po dlouhá léta roztrpčení vleklou krizovostí našeho veřejného života, pouštějí se již dlouhodobě - s rozmyslem i živelně - do všelijakých aktivit v přesvědčení, že straně a zemi pomohou. Mimo jiné sdělují svá stanoviska a posílají vedoucím orgánům své analýzy a podněty, ale mnohdy bez žádoucí odezvy. Tak se zrodila i Charta 77, v níž se angažuje i část progresistů z dřívějších let. Žel, někteří přívrženci Charty 77 reprezentují notoricky avanturistické elementy známé rozněcováním chaotických kampaní v letech 1968-69, které podlamovaly žádoucí směr realizace Akčního programu KSČ, s nímž jsem se jako politik ztotožnil. Proto považují zapojení komunistů do Charty 77 za přinejmenším problematické a v dnešní době nevhodné, protože tento fakt je brzdou, o kterou se opírají konservativní síly v nynějším vedení strany při zdůvodňování možností naší rehabilitace.

Potrestaných komunistů z roku 1970, kteří si zachovali socialistickou čest a lidskou důstojnost, bylo příliš mnoho a vrátit je veřejnému životu by zřejmě znamenalo obnovit jejich ideový a politický vliv. Toho se vůdčí garnitura obává. Mnozí někdejší účastníci složitého procesu renesance socialismu stále sledují činnost strany a státních orgánů, analyzují a posuzují současné dění z nadhledu svých dlouholetých zkušeností, filtrovaných rozvážností přibývajících

věku. Dnes však již nestačí dosavadní samizdatová práce více či méně zasvěcených rozborů, jejichž hlavním smyslem byla kritika deformací. Musíme najít cestu k legalisaci naší veřejné činnosti, k plnoprávnému zapojení do společenského pohybu nových reformních proudů soudobého typu a soudobých forem. Musíme bojovat za své právo na občanskou aktivitu, a to co nejrychleji. Aby naše ~~snaha~~ snaha měla žádoucí plody, měli bychom se především my, kterým jde o skutečný socialismus, spojit a prodiskutovat přístup k řešení a docílení naší rehabilitace.

To ale znamená společně se setkat a netříštit síly. Většina těch, kdo od samého zrodu lidové demokracie a socialismu stáli v řadách KSČ a podíleli se na její činnosti se všemi pozitivy i negativy, si uvědomuje svou odpovědnost nejen za prvních 25 let socialistického vývoje, nýbrž nepřímo i za posledních 18 let poreformní politiky.

Předejme tedy štafetové kolíky mladšímu pokolení. Cesta k tomu vede přes usmíření a naše efektivní využití všech sil schopných přispět k renesanci socialismu.

Praha, srpen 1987

Č. Císař

P r o h l á š e n í

Dostal se mi do rukou strojopisný text nazvaný "Sjednotíme se?" Je datován srpnem 1987 a podepsán mým jménem, dokonce nese můj "vlastnoruční" podpis.

Je to podvrh.

Anonymní výrobek obsahuje řadu opsaných a zčásti zkomolených myšlenek, vytržených z časových úvah a komentářů, jejichž autorem skutečně jsem. Takovéto "citáty" mají zfabrikovanému textu dodat zdání věrohodnosti.

Vedle toho jsou tu vyjádřeny názory, které jsem v žádné ze svých prací nenapsal. Zdá se, že právě proto byl text vyroben. Falšovatelé mi podsouvají tyto postoje s průhledným záměrem vnést vzájemnou nedůvěru do řad reformních komunistů z 60. let, aktivně se angažujících za obrodnou přestavbu socialismu v ČSSR v nynějším období.

Děkuji přátelům, kteří podle formulací mně cizích a podle očitých jazykových prohrěšků dementovali autentičnost podvrženého textu dříve, než jsem tek mohl učinit sám tímto prohlášením.

Dodávám, že od počátku června tr., kdy jsem vážněji onemocněl, žádný text, ani úvahu ani komentář jsem nenapsal a nepublikoval.

Praha 4. září 1987

Čestmír Císař

O absolutnu v novinářském povolání

/ Otce Bednářové k 18.6.1987 /

Konáním, svou činností zaplňujeme svůj život. Jistě, nejenom jí, také např. odpočíváme, byť někdy i aktivně, ale i nicnedělání nelze nazvat vždy nečinností. Pomyslíme-li, kolik času a v jakém stylu věnujeme přemýšlení, úvahám, diskusím i naslouchání druhých, mohli bychom dospět k velmi žalostným závěrům o své činnosti a jednání.

Pohyb člověka je různorodý, překypuje mnohoznačností i mnohovýznamností, včetně toho, že si klademe ve světlých okamžicích svého pozemského bytování také někdy otázku po smyslu. Ta provází každé vážnější vzepětí lidského ducha. Proto i tolik filosofii. Filosofujeme nejen v čistých pojmech a souvislostech metafyziky a transcendence, ale pokoušíme se rozvažovat smysl jednotlivých druhů našeho konání. Nespokojujeme se jen politikou, historií či přírodovědou, ale ustanovujeme filosofii politiky, filosofii přírodovědy, filosofii dějin, ba i filosofii matematiky. To všechno svědčí o tom, že nechceme zůstat utilitárními oportunisty života. Ale toto tvrzení není žádný životní generel, ne všichni a vždy dospíváme k filosofické rozvaze. Ona je pouhou bytostnou možností naší každodennosti. Ta naopak je zahrnuta v každém individuálním prožívání. Každodennosti se nelze vyhnout, ba dokonce, jak se to jeví perspektivě konceptuálního humanismu, ona je živnou půdou, vlastně jedinou živnou půdou, zdrojem a základnou našeho vertikálního úsilí. Řekl bych, že humanismus integrální horizontály, touha a potřeba obejmout svět v šíři projevů a významů jeho působení na nás i vzájemného poznávání lidí, rodů a ras, je vlastně a dobré jeviště, z něhož teprve objevujeme pozemsky, společensky dimenzované možnosti našeho přesahování. Náš život má algebraický koeficient, můžeme ho zmnožovat na n-tou exponenciálu - to z něj činí trvale přitažlivý příběh s fabulí dobrodružnosti, jakou nenalezneme v žádné science fiction.

Mnohé z nás zaujala Patůčkova sentence o zkoušce člověka, již není to, jak splní roli, kterou si sám vymyslel, ale jak splní roli, která mu byla osudem přisouzena. Jednou z rolí, do níž se snad všichni dostáváme zásluhou svou či jiných, je povolání, výkon zaměstnání, způsob obživy, jedna z nejkaždodennějších činností, která fascinovala některé zaujaté ideology mocí natolik, že prohlásili za normu mravnosti heslo "kdo nepracuje, ať nejí", jako by smrt hladem byla tou nejkrásnější odměnou pro život bez práce. Ostatně nepraktičnost tohoto třídně zabar-

veného sloganu se ukázala velmi brzy a držitelé moci přešli k více efektivnímu "každý bude jíst, každý musí pracovat". A tak je to správné. Ovšem nejen proto jsme si všichni zvykli vstoupit do pracovního procesu a zařadit se tím společensky i individuálně, abychom nežili jako příživníci z podarků a milosti.

Připusťme, že existuje něco, co bychom mohli nazvat rozvahou o povolání, jeho filosofií. Neraď bych do takové rozvahy zahrnoval ekonomické zvláštnosti a podmínky, které člověku umožňují nebo ho dokonce přinucují začít dělat tu či onu práci. Povolání či zaměstnání je vyústěním linie biologicky nutné reprodukce člověka - v každé předchozí fázi lidského rodu alespoň někdo musel pracovat na přípravě a zhotovení věcí nutných pro uchování rodu. Pracovat nebyla a není zásluha. Nepracovat není také záslužné a není dokonce ani příznakem životního štěstí. Heslo "kdo nepracuje, ten se má" se svou nesmyslností rovná tomu, jež hrozí nepracující vyhladovět. Oč moudřejší a mravnější je třeba lidové rčení "bez práce nejsou koláče", to nikomu nehrozí, nikoho nezastrašuje, pouze přátelsky upozorňuje na lidi pilné, příčinlivé - těm bude přilepšené jejich vlastní zásluhou.

Není rozhodující, do jakého povolání, do jakého "výkonu práce" se člověk dostane nebo je zařazen, zasunut, přinucen či do něj dobrovolně a rád vstupuje. Rozhoduje zabydlení. Zabydlet se v povolání můžeme neomezeně. Dříve nebo později každé povolání svádí ke stereotypu. Tím, jak známo, může být postiženo nejen běžné řadové povolání, ale např. i psaní televizních seriálů, ba dokonce stereotypem se může stát i každá t.zv. tvůrčí práce. Když jsem kdysi uvažoval nad kvalitou vykonávané práce, nad naší činností, dospěl jsem k názoru, že tvůrčí může být každá i sebepráci práce, je-li dělána s vnitřním zaujetím, s určitou pohotovostí "být vzrušen", být skrze své konání sám zacílen, zaplněn. Je to možná ošidná teorie, ale nenabídla se mi žádná optimističtější.

Člověk může svému povolání propadnout jako narkoman opiátům a dělat své povolání až bezohledně vůči sobě i svému okolí, jako by to, co dělá, mělo být spásonosné pro všechny kolem a jež právě kvůli své vášni zanedbá a ponechá napospas jejich, třeba právě nezaujaté každodennosti.

Co ale zajímá filosofickou rozvahu v této sféře lidského? Sociologické ekonomické, ba i psychologické fakty o lidském konání lze získat příslušnými metodami a technikami výzkumu a testů, ale "zvážit", co člověk ze sebe vydal, proč jednal tak, jak jednal, "zvážit" teleologii "výkonu povolání", "zvážit" ono riziko svobody, jak o něm píše Jan Patočka ve svých obranách metafyziky, nemůžeme žádnou specifickou vědeckou metodologií. A každé riziko svobody provází riziko pravdy. Obě tyto kategorie jsou

nerozlučně spojeny dialektikou posloupnosti. Nemůžeme obstát ve svém individuálním úsilí po svobodě pro sebe i pro jiné a přitom pominout pokus o věcný i morální důkaz pravdy. Svobodu prostě nelze dosáhnout mimo úsilí o pravdu. Můžeme se mýlit a chybovat, ale kdo porušuje vnitřní zákon mravní pravdy, ten nechybuje, nemýlí se, ten prostě a dobře selhává sám v sobě a před sebou. A s vědomou, předstíranou lží, tímto bytostným zbavením nesvobody, zdánlivě bez rizika, se nediskutuje, ta se smetá se stolu a pod stůl a ještě zašlápne - to je jediná gloriola, jež jí lze poskytnout.

Žijeme s potřebou vědět víc než jen o tom, co se odehrává v naší bezprostřednosti. Společnost si vypěstovala druh činnosti, povolání, jehož posláním je poskytovat informace o nejrůznějších oblastech, o místech, činech a událostech, jež by se jinak nedotkly našich životů, vypadly by z kalkulu naší životní zkušenosti. Ještě po první světové válce byly jediným společensky významným zdrojem zpráv ze světa a o světě pouze noviny a ti, kdo je dělali - novináři. Snes se mluví a masových sdělovacích prostředcích a víme o nich, že tvoří páteř ovlivňování lidského vědomí, manipulování veřejným míněním, vyvolávání sympatií a antipatií, nálad a protinálad, ba i provádění "ideologické diverze".

Informace je možno hodnotit podle šumu, s nímž dosahují člověka. Čistou informační hodnotu mají jen nejprostší sdělení, třeba o datu narození nebo úmrtí, ale jakmile je autor sdělení nucen sám vybírat z hodnotových kritérií, jež se pak vždy objeví jako nosná myšlenka zprávy o události, vstupuje zde výrazně do popředí osobní odpovědnost autora. A zde začíná pravé pole s p o r u o r i z i k o s v o b o d y.

Odpovědnosti není zbaveno žádné povolání, ale "blaze tomu, kdo ji necítí" by mohlo znít antistresové heslo supermoderního člověka. Dovolím si malou extrapolaci: když jsem kdysi sestavoval plány maloobchodního i velkoobchodního obratu, necítil jsem odpovědnost ani v nejmenším, už tehdy byl totiž ekonomický formalismus direktivního centrálního řízení tak evidentní, že řada úkonů na tomto úseku se chápala jako nezbytnost úředníků, ale nikoliv smysluplná. Analýza plánovačské "neodpovědnosti" by ukázala leccos zajímavého, ale nepřesahovalo by to rámec této úvahy.

Chci připomenout meze, které v každém povolání znamenají předěl odpovědnosti především vůči sobě samému. Když paní Otká Bednářová začínala svoji novinářskou pouť, neměla ani tušení o učení tak individualistickém, jaké představuje zdůrazňování významu osobního osudu autora při jakémkoliv povolání a při plnění jakékoliv společensky zacíleného působení. Novinář, který si myslí, že svým sdělováním, informováním, podáváním svědectví plní jen určitou objektivní roli, že plní, co "se" na něm žádá,

ať tím "se" je doba, někdo nadřizený nebo dokonce nějaká idea, a neví, že vlastně zvažuje a rozhoduje o sobě, že je subjektivně, osobně zainteresován na všem a ve všem, co činí, že se nemůže odečítat z působení toho, co jiným sděluje, takový novinář je právě tím, kdo dřív nebo později nutně selže až ke ztrátě odpovědnosti, až do sebezapření. Jak se žije a prochází s neodpovědností životem, o tom nám novinářské povolání vydává nespočet příkladů. Naštěstí je dostatek příkladů opačných.

Jsou omyly a jsou selhání - obějí lze v životě napravovat. Jen se nemůžeme tvářit jako by naše omyly a selhání nebyly nebo se pokoušet subsumovat je dialektice času, zo jest logice, podle níž to kdysi omyly a selhání nebyly, tehdy to bylo progresivní, to až dnes by pokračování ve stejné linii bylo nepokrokové, neevropské až nedůstojné. A tak je důležité, jak dokážeme se svými dějinnými chybami a omyly naložit a vy-pořádat se s nimi.

V padesátých letech nemohl žádný novinář aktivně působit, aniž by tou dobou nebyl poznamenán. Mnozí se jenom otřepali, svlékli svoji slepotu jako ušpiněný habitus a de facto pokračovali a pokračují na "humanistič-tější" úrovni v tomtéž.

Neodvažují se pasovat na sudího, který by měl rozhodovat o tom, jak plní svoji osudem přisouzenou roli Otka Bednářová. Víím jen tolik, že už dlouho "výkon povolání" novinářky nedělán- byla zapuzena zapuzovateli, protože přisouzenou roli plnila jako poznání, jako tíhnutí k pravdě, k pravdivé výpovědi a tuto pravdu samotnou pochopila jako něco, co patří k ní, k jejímu životu, a nebyla už ochotna, lépe řečeno nemohla ji opustit. Jak běžný, opakující se osud! Nic nového velkého se nečeje, jen riziko svobody si vybralo další daň. Ale život jedné české novinářky ve své per-spektivě dostal novou dimenzi - metafyzika osobního života se proměnila ve svobodu víry a oproštěnosti.

Dilema setrvat v povolání nebo je ztratit má zpravidla jen dvě podoby. Setrvat v povolání by znamenalo využít možnosti talentu, schopností a nabytých zkušeností, ovšem jen za cenu zmarnění vlastního pochopeného životního kréda, jež je pro naplnění lidského údělu rozhodující: svoboda sebeuvědomujícího se subjektu je hodnotou převyšující všechny trpkosti každodenního tlaku vnější moci. A spočívá-li toto sebeuvědomění ve víře v biblické poselství, která dokáže provést bezbolestnou, ale někdy i bolestnou reformu individuálního života, pak lze obrát považovat za dokonáný, ale ovšem neukončený, neboť riziko svobody pokračuje a ze scény nelze odejít.

Že dnes můžeme naší přítelkyni, Otce Bednářové, pográtulovat, je naší výhodou i výsadou. Pokusme se spolu s ní pochopit a domyslet, co taková ztráta povolání může znamenat pro naplnění individuálního lidského údělu.

Kam půjdeš záčku? Zemřel učitel!

Když jsem v polovině šedesátých let přišel do Prahy na studia a v této šťastné době začal, jak se říká, rozum brát, objevila se^v pro mne otvíraném světě postava pana profesora Václava Černého. Znamenal tehdy pro mne víc symbol, k němuž se vzhlíží s úctou, než někoho, s kým bych se mohl setkat jako s člověkem v rozměru svého života. My, kteří jsme vyrůstali vedle budovatelů "šťastných zítřků", ve stínu jejich hesel a na výsluní jejich ostražitě pozornosti jsme si jako děti tak zoufale přáli vidět za ideálem skutečného člověka, na kterého by nám nebylo dáno už jen vzpomínat, či se za něj, ukrytého kdesi ve vězení, mohlit, člověka, na něhož by oni nedosáhli aniž by on sám ze sebe něco ztratil, který by byl tady a teď ve společném světě a čase našeho společného dospívání.

Těď tu najednou byl pan profesor jako potence schopná naplnit můj dětský sen. Nyní však už bylo lákavější uctivě hledět z povzdálí, neboť teď už svou osobou zakládal společný svět pro mne zcela jiným způsobem. Byl mi tehdy zde, v naší zemi, přítomnou kontinuitou s lidmi ideově mu více či méně blízkými, které jsme znali jen z málo dostupných knih, vzpomínek rodičů, či z rozhlasových stanic Západu.

Koncem šedesátých let jsme pak byli svědky jisté fúze původně opačného proudu myšlení k starší, řekněme demokratické tradici, či, jinak řečeno, svědky návratu k tomu, co bylo možné, jak jsme říkali, "za svobodna". Kdo by necítil uspokojení? Vždyť se zdálo, že se otvírá možnost žít poklidně život, jaký jsme pokládali za smysluplný. Objevila se spousta nových informací, názorů a postav, které soupeřily^{místo na} o výsluní pozornosti. I já jsem se jimi nechal do jisté míry unášet. Jak všichni víme, nedopadlo to dobře. Sedmdesátá léta znamenala pro národ konec probuzeného politického života, pro mnohé změnu pracovního i společenského, postavení a pro řadu z nás i vězení. Pro pana profesora pak opět zuřivé útoky "zdravým jádrem" ovládnutého tisku.

Nedohlédli jsme ještě všech příčin úspěchu normalizace, když nás, pronásledované, nespokojené či skrze svobodnou tvořivost ohrožené, dovedl pocit vzájemnosti k ~~šedé~~ Chartě 77. Uplynulo deset let a za tu dobu vskutku politicky mysleli a pracovali jen

málokterí. Neříkám to proto, abych vyzdvihl, že pan profesor patřil mezi ně. Vždyť, konec konců, jeho zásadní koncepční ~~prá~~ politická práce z té doby - návrh manifestu demokratické opozice - skončila širěji neznáma za podivných okolností v rukách státní bezpečnosti. Připomínám to vše proto, že politicky relevantní pochopení událostí, kterými jsme prošli, stojí ~~zde~~ jako dosud nedotčený úkol stále ještě před námi

Pokusím se ukázat jeden ze zdrojů bídy a tragedie politického života naší společnosti tak, jak se mi ukázal, totiž na poválečném osudu a politických postojích profesora Václava Černého. Vedle konkrétních činů konkrétních politiků spatřuji hlavní příčinu ztráty svobody a demokracie v jisté náladě otevřenosti politického myšlení té doby vůči vyřešení sociální otázky cestou striktní kontroly ekonomických zdrojů státem. Možnost okamžitého a konečného vyřešení odvěkých sociálních problémů byla vizí tak svůdnou, že jí podlehl i jinak velmi kritický pan profesor a viděl jen od sociálních nejistot uvolněné ruce ke stavbě chrámu kultury. Na to, co se pak zákonitě dělo, musel on, také zcela zákonitě, reagovat zhnusením. Ve skutečnosti však idea tvořivého individua se svobodnou vůlí a etickým řádem nad sebou nikdy nemohla a také nikdy nebude moci korespondovat s konceptem sebeosvícenějšího ktrojování ve správě skutečných vlastníků zbavených materiálních statků.

Ti, kteří to vdečeli, byli onou náladou zcela absurdně zatlačeni do "nemorální" pozice. Platilo pro ně rovným dílem: "Ty, který něco vlastníš, abys mohl hospodařit a ~~tvorit~~ tvořit; Ty, který hospodaříš a tvoříš v tom, co je někomu vlastní, co má pána a ty tomu děláš spolupána; Ty, který o běh toho pečuješ z nejlepších svých sil administrativní či teoretickou prací - zkrátka vy všichni, co v tom jedete a jen prodlužujete tisíciletou sociální nerovnost, jste utiskovatelé mas, vrahové dělníků a rozpoutávači imperialistických válek."

V tomto, v sociálních nejistotách třicátých let založeném a po válce záměrně i bezděčně formovaném cítění doby pochopitelně zvítězily ty síly, kterým se tím otevírala cesta. A nedalo se od nich očekávat nic jiného, než že svůj programový dodatek k charakteristice poražených - "Patříte na smetiště dějin a my vám tam pomůžeme!" - provedou se vší důkladností, a že tuto svoji světodějnou aktivitu rozšíří i na vše, co stejně jako ekonomická svoboda, přináleží kultuře Západu.

I v roce 1968, v době neuchopení z milosti boží nám nabídnuté svobody, podvědomý strach z otevření sociální otázky zatlačil každou výraznější pochybnost o tom, zda je vůbec možné odpovědně budovat život společnosti na tak protichůdných tendencích jako je svobodný život individua a státem kontrolovaná sféra pracovní činnosti.

Dost možná, že bychom si dříve či později podobnou otázku položili. Čas milosti však netrval věčně. Minuli jsme jej. Nejspíše též proto, že jsme neshledali a nedbali staršího hříchu, kterým byl svod definitivního řešení sociální otázky a nepovšimli si hříchu nového, kterým byl pocit zadostiučinění, když nám dřívější protivníci říkali, že se mýlili a že máme jít dál s nimi tomu jejich dílu lidskou tvář.

Přešla další léta a nejenom že jsme si - soudě z našich činů - stále ještě dost neuvědomili, že svoboda politická bez hospodářské existovat nemůže, že všechny pokusy otevřít takto uzavřenou společnost právě na tomto skončily a nutně i všechny příští skončí, by dokonce si už ani nekladem otázku, odkud bere individuum svoji svobodu, k čemu jí má a kdy jí má skutečně.

Už v šedesátém osmém roce svoboda znamenala, více než co jiného, formální záruku práv, prostor, ve kterém si každý dělá co chce a pokud je to v rozsahu taxativního vymezení zákona, tak do toho nikomu nic není. Jen kdesi na okraji tehdy bylo dnes již zcela zasuté podvědomí, že svoboda je prostor života, ve kterém se individuum otevírá morálnímu řádu nad sebou, řídí se jím a dle svých schopností se jej snaží naplnit; prostor, kde se vydáváme všanc, že budeme my i naše činy konfrontováni s řádem nad námi; prostor, kde především my samotní si musíme klást ~~stížky~~ překážky a omezení v naznačeném smyslu. Stačí se rozhlédnout kolem sebe, abychom viděli, jak na tom jsme.

Není ale neuctivé, že právě teď, u této příležitosti připomínám tradování ze sociálních nálad první poloviny dvacátého století vzešlého hříchu v němž asi nevědomě pan profesor setrval. Ostatně právě u něj jsme se učil ostrému vidění souvislostí, které nelze pro pochopení dané věci pominout. Právě tak, jako mně jeho životní dráha poukázala k předestřeným souvislostem, tak mi také svým kladením vysokých morálních nároků na sebe a jiné ukazuje k možné cestě jak dál. Nevidím prostě jinou cestu, než požadavek života v řádu uchopit jako metafyzické zajištění a normu každého

našeho konání a orientace, tedy i v oblasti svobodné ekonomické činnosti.

Politická, hospodářská i etická zkušenost uplynulých třiceti let nás znovu nutí brát plně na vědomí doporučenou medicínu hospodářských, ale nejen hospodářských neduhů, totiž soukromou iniciativu. Neexistuje-li však už dnes něco takového, jako stavovská či cechovní nebo profesionální čest a jim vlastní instituce, které v první řadě bránili právo a spravedlnost v této oblasti, pak nutnost věnovat se i tady řádu nad člověkem jako primární garanci správného jednání je zřejmější, než v době úpadku institucí původně z takového řádu odvozených, kdy toli lidí volilo raději zdánlivou rovnou cestu jiného způsobu garance spravedlnosti nechávající stranou uzounekou cestičku poukazů k řádu, na které, jak se ukázalo, tím přibylo kamení, které už nelámalo jenom nohy.

Od té doby již mnohé víme, ale je tu zase jiné kamení. Není jím jen konzumní naladěnost společnosti a s ní související duchovní krize Západu. Představuje jej především naše nehotovost a nepřipravenost k takovému úkolu. Slyším-li teď košem sebe v bezprostřední reakci na odchod pana profesora: "Skončila s ním celá jedna éra. Takovou krásnou osobnost už v politice nemáme", pak je to zároveň i výpověď ~~krize~~ o velikosti krize našeho společenství. Je to dokonce tak zlé, že pro velikou část lidí, stojících dnes v politické opozici vůči moci pro svůj zájem o věci veřejné, představa čestného a odpovědného života končí jistou statečností ve styku s bezpečností a s tím souvisejícím pojetím kamarádství. Z ostatního, co na nich je, by člověk lehce nabyl dojmu, že mnohých ustanovení desítky, které po dva tisíce let formovalo Evropu, vůbec nikdy nebylo. Oslabila se tím schopnost rozpoznávat. Povšimli jsme si sice, že společnost, aby se v ní dobře žilo, musí být předmětem péče, kromě konkrétního jejího účelu, poukazuje též ke smyslu, který jí zakládá. Rozšířilo se sice povědomí o podmiňující, vztahu náboženství, kultury a civilizace, ale málokdo spojuje další cestu s křesťansko-židovsko-antickou tradicí Evropy a jí odpovídajícími imperativy, kterým je nutno dostát v celé jejich totalitě.

Závěrem bych rád předešel výtce, že pana profesora spojuji se zmíněnou tradicí neiprávně. Vím, jeho vztah k náboženství byl komplikovaný a odmítl i kněze s poxslední útěchou. Ale i přes toto napětí ve zmíněné tradici pevně a vědomě stál a v ní a z ní

tvořil. Jejím fundamentálním imperativům ~~xxx xxxxxxxxixix~~ se podřídil v míře, která nás trvale zavazuje k následování jeho příkladu. V ohledech, které se nově otevřeli našemu poznání, nás pak vybízí jít touto cestou dál.

V Praze 5. července 1987

K návrhu čs. zákona o státním podniku

Polěvičatost na pokračování

Návrh zákona o státním podniku, předložený 18. července k diskusi, se stane první prověrkou toho, jak opravdově je v čs. podmínkách aplikována zatím jen deklarativně přijatá gorbačovská "glasnost" a jak se zde interpretuje pojem demokracie. Krite-riem nebude sám fakt diskuse, ale to, jaké názory bude možno veřejně v tisku vyjádřit /z mnoha dřívějších podobných akcí dobře víme, že se zveřejňují jen takové, které neuvádějí v pochybnost závažnější aspekty navrhovaného řešení/ a komu je bude dovoleno vyjádřit /je sice možné, že-jak ujišťoval na sjezdu čs. novinářů J. Fojtík - nebyly sestaveny podrobné seznamy lidí, kteří nemohou publikovat, a že formálně neexistuje cenzura, ale praxe je zatím taková, jakoby existovalo obojí - dnešní systém vlády na to má jiné spolehlivě fungující mechanismy/.

Na rozdíl od schváleného sovětského zákona, který vlastně není jen normou upravující postavení podniku, ale definuje základní znaky celého mechanismu fungování ekonomiky, je čs. zákon koncipován úžeji, neboť vychází z předpokladu, že základní parametry fungování ekonomického mechanismu vyplynou ze souboru dalších změn, jejichž program byl vyjádřen v "Zásadách pro přestavbu ekonomického mechanismu" z počátku letošního roku /definitivní podoba však bude známa až koncem roku/. To poněkud ztěžuje posouzení obsahu a dosahu předkládaného xx návrhu zákona o podniku, jehož reálné naplnění bude záviset právě na tom, jaká bude definitivní podoba ekonomického mechanismu jako celku, zejména pak konkrétní úprava vztahů mezi centrem a podniky, nástrojů centrální regulace podniků. V důvodové zprávě se však pojetí této problematiky naznačuje natolik, že můžeme předpokládat taková řešení, která nepřekročí limity naznačené již v "Zásadách".

Co nám tedy předkládaný návrh ve zmíněném kontextu prozrazuje?

Tak jako už "Zásady" i předkládaný návrh zákona o podniku prokazuje výrazný posun v uvažování a mechanismu fungování socialistické ekonomiky. Naznačuje snahu rozejít se s přežilými dogmatickými, převážně ideologicky motivovanými stanovisky a uplatnit modernější, realitě více odpovídající prvky /zejména zbožněpeněžní vztahy/ při koncipování tohoto mechanismu. Avšak sku -

tečnost, že v čs. podmínkách k tomu dochází v podstatě z donucení, a to jak vnějšího /pod tlakem gorbačovské "radikální reformy" v SSSR/, tak i vnitřního /domácí ekonomický vývoj charakterizovaný rozpadem pětiletky již po prvním roce, chaosem v dodavatelsko-odběratelských vztazích a pokračováním extenzivních tendencí hrozí katastrofou/, vtiskuje této reformní práci řadu negativních znaků: řešení nevzniká jako odborně fundovaný konsistentní soubor plně využívající všech disponibilních poznatků vědy /jak "Zásady", tak i zákon o podniku vznikaly - na rozdíl od 60. let - mimo vědeckou frontu, pod silným tlakem "resortních" zájmů, a bylo zcela věcí náhody, které prvky vědeckého poznání se při tom uplatnily/. Návrhy jsou výsledkem kompromisu s politickou mocí, která se cítí existenčně ohrožena a každý návrh hodnotí právě jen z tohoto hlediska, nemilosrdně likviduje vše, o čem se domnívá, že může ohrozit její mocenské postavení, bez ohledu na to, zda se tím naruší konsistentnost projektovaného ekonomického mechanismu.

Projevilo se to už na "Zásadách", které nepředstavují ucelenou reformu ekonomického mechanismu, ale jen jakousi nedůslednou poloreformu, a pokračuje to i návrhem zákona o podniku. Polovičatost se stala základním rysem současné reformy v ČSSR.

Pravda, stejně můžeme charakterizovat i reformu sovětskou, jak ji reprezentuje schválený zákon o podniku. Zde je však zdroj polovičatosti zcela jiný než u nás. Příčinou nejsou mocenské obavy centra gnoseologické /poznávací/ bariéry. Sovětská ekonomická věda zazím - po více než půlstoleté nadvládě ideologie nad vědou - na víc nemá. A sovětská ekonomická praxe - při stejné dlouhé absenci praktických zkušeností s peněžně tržním mechanismem - by zřejmě ani nebyla s to více vstřebat. Sovětské vedení si to uvědomuje. Sám Gorbačov, jak vyplývá z jeho projevů, si nedělá iluzi ze o dokonalosti současného řešení, ale proklamuje ochotu a vůli se z případných chyb poučit.

U nás však bariéra poznání hlavní příčinou není. Pokud by ekonomická věda dostala potřebný čas a měla přitom zaručenu plnou svobodu výměny názorů, byla by s to v nepřiliš dlouhé době vypracovat konsistentní projekt plánovitě regulovaného socialistického peněžně-tržního mechanismu fungování ekonomiky, který by vyvodil důsledky ze zkušeností předchozích reforem a jejich ne -
úspěchů

úspěchů a využil přitom nejposlednějších poznatků světové ekonomické vědy. Diskuse o podniku však zřejmě jenom potvrdí, že tažové podmínky jsou jen zbožným přáním, takže i ti, co "vědí", budou při ní nahlas vyslovovat zpravidla jen to, co "se může", anebo co "se čeká".

Je pravděpodobné, že hlavní zájem veřejnosti se soustředí na všem srozumitelné otázky "socialistické samosprávy" a volby ředitelů. Zde však podstata problému demokracie v hospodářství nespočívá, i když to nejsou záležitosti zanedbatelné. Realizace opravdové samosprávy na základě předloženého návrhu je problematická nejen proto, že se zde až vzhládně ostentativně několikrát zdůrazňuje, že se nic nemění na uplatňování "vedoucí role strany" zejména v kádrových záležitostech. Z historie známe tuto instituci z přelomu 50. a 60. let v Polsku, kde ve spojení s určitou formou centrálně-přídělového ekonomického mechanismu vytvořila jen mlýny meloucí naprázdno, bez vlivu na efektivnost ekonomiky. Jugoslávská kombinace samosprávy s určitou formou peněžně-tržního mechanismu zase vytvořila permanentně inflační ekonomiku bez účinného plánovitě-regulativního vlivu centra.

Podstata problému je proto v tom, aby konstrukce ekonomického mechanismu dokázala vytvořit takové instrumentarium centrální plánovitě regulace ekonomiky, které by bylo konsistentní s postavením podniků v peněžně-tržní ekonomice. Které by tedy dovolovalo udržovat a permanentně obnovovat dynamickou rovnováhu ekonomiky bez narušení "úplného chozrasčotu" a samofinancování podniků. Právě tento klíčový problém reformy však čs. návrhy / a ještě méně zákon sovětský / nezvládají a přicházejí s "řešením" více než polovičatým.

V čem se projevuje polovičatost čs. návrhu ?

1/ Zakotvením instituce kmenového jmění /lépe by bylo základního jmění/ učinil návrh zákona o podniku nadějný krok k oddělení podnikové sféry od státního rozpočtu, což je základní předpoklad toho, aby se mohl realizovat opravdu "úplný chozrasčet" a reálné "samofinancování", aby tedy podniky "přestoupily" z centrálně-přídělového mechanismu do podmínek peněžně-tržní ekonomiky. Interpretací této instituce je souhr majetku podniku /viz paragraf 12/ ji však ihned anuloval a s tím i její smysl. Ten v původním významu představoval důležitý krok k realizaci socialistické zásady odměny podle práce, neboť právě podnikům úspěšně hospodařícím

se svěřeným kmenovým jměním zaručoval mimořádný zisk a představoval tedy silný stimul podnikání, aniž by přitom centrum připravovalo o stálý a rostoucí zdroj příjmů /odvod z kmenového jmění, zdanění zisku/. To, co návrh předpokládá, je jen nová varianta staré známé "indexové metody", která nejvíce nakládá na bedra ~~xx~~ těm, co se snaží a dobře hospodaří. Kmenové jmění se bude každoročně zvyšovat o jeho přírůstky, a tak každý takový přírůstek bude zdaněn dvakrát: jednou jako kmenové jmění, podruhé jako zisk, neboť k přírůstku pochopitelně dochází ze zisku. Dosavadní úvahy podniků, zda se vyplatí překračovat ukazatele plánu, budou nahrazeny kalkulacemi, zda se vyplatí podnikat, a spekulace, jak vykázat plnění plánu, vystrídají kouzla při sestavování daňových přiznání.

2/ Návrh stanoví, že podnik hradí své potřeby a náklady z příjmů získaných ze své podnikatelské činnosti. Zdá se tedy, že se tak podnik ocitne v podmínkách, jaké známe z peněžně-tržní ekonomiky. Tržby podniku ovšem v rozhodující míře závisí na cenách, za jaké své služby a zboží prodává. Ty však mají být nadále určovány převážně centrálně, smluvní ceny budou výjimkou, doplňkem. Dosavadní dobře známá "hádání" podniků s centrem o ukazatele plánu se tedy nyní přemění na "hádání" o ceny se všemi důsledky, které z toho plynou a které známe již z dřívějších reforem, v nichž se těžiště centrální regulace přeneslo od naturálních a objemových ukazatelů na "ukazatel" cen. A nejen to. Různý podíl zisku v centrálně stanovených cenách /různá "rentabilita"/ se stane určujícím faktorem nabídky a jejího sortimentu a efektivní poptávka bude opět jen "chudým příbuzným".

Projektovaný mechanismus fungování ekonomiky je tedy jen jednou variantou ukazatelového mechanismu se všemi jeho negativními důsledky.

3/ Ani s tradičními "jmenovitými úkoly" se však návrh nerozhází. Pro budoucnost sice slibuje, že je bude "používat jen pro zabezpečování nejvýznamnějších národohospodářských priorit", ale to není realita, tu vyjadřuje jiná definice: "V nejbližších letech bude však nezbytné používat tyto závazné úkoly i v případech dodávek jednotlivých výrobků, pokud jsou nedostatkové. Stejně bude nutno v nejbližším období stanovovat individuálně podnikům nepřekročitelné limity např. v oblasti deviz či spotřeby paliv, energií, strategických surovin a pod."

Vezmeme-li přitom v úvahu, že paragraf 6 obsahuje ustanovení, že "státní orgán, který svým zásahem do činnosti podniků způsobil tomuto podniku majetkovou újmu, je povinen ji nahradit", pak je zřejmé, že prostor pro "hru s parametry" se vedle hry o ceny rozšiřuje do dalších nedohledných sfér. Neboť každý ředitel, poučený dlouholetými zkušenostmi "boje o plánové ukazatele" by byl - s prominutím - opravdu blběj, kdyby při každém jmenovitém úkolu či limitu svou podnikatelskou zdatnost nevyjádřil především hlasitým pokřikem o tom, jakou "majetkovou újmu" tíi jeho podnik utrpí a ~~ne~~ nepožadoval patřičnou kompenzaci.

4/ Autoři předkládaného návrhu zřejmě tuší, že v podmínkách, které se pro podniky vytvářejí, nelze očekávat, že budou myslet především na svůj dlouhodobý rozvoj, ale že budou mít tendenci získané důchody co nejrychleji "zkonzumovat", neboť "co je doma, to se počítá". Platí to tím spíše, že "pravidla hry" /dlouhodobé normativy, daně a odvody/ mají být podle důvodové zprávy odvozeny z pětiletého plánu. Cožpak ale některá pětiletka /včetně té současné/ vydržela déle než 2-3 roky? Cožpak je možno v takovém mechanismu věřit na nějaké záruky, třebaš dnes "zákonné"? Nevěřící na to centrum a tím méně na to budou věřit podniky.

A tak jetřeba se pojistit, aby podniky zisk "nezkonzumovaly". Proto závazné normativy dělení zisku do fondů rozvoje, kulturních a sociálních potřeb, do rezervního fondu, a teprve zbytek na odměny. Jenomže to není zdaleka jediný problém tohoto typu ekonomického mechanismu. Daleko závažnější je otázka, zda a nakolik vytvořený důhod /zisk/ a jeho rozdělení odráží formování efektivní /skutečněprojevené/ poptávky a nabídky. Všechny zkušenosti z reforem založených na těchto principech varují: tudy vede cesta k inflaci.

Cožpak ale někdo dal na podobná varování, když šlo o "soubor opatření"? Dopadlo to však prýávé tak. Před velkou inflací se centrum zachránilo tím, že se doslova vykašlalo na záruky a podniky "očesalo" jako docela obyčejný lupič.

Mohli bychom ~~a~~ ve výčtu polovičatostí pokračovat: zakladatelská činnost /vznik nových podniků/ je opět zredukována jen na centrum a možnosti pružného řešení strukturálních změn v ekonomice "zdola" prakticky anulovány; organizace podnikové sféry zůstává plně v rukou centra, sdružování a rozlučování není věcí dobrovolnosti a proto předpoklad, že spíše než potřeby efektivnosti

se přitom uplatní "řídící" potřeby centra je velmi reálný atp.

Od takto koncipovaného mechanismu lze těžko čekat "revoluční" obrat od extenzivního vývoje i intenzivnímu.

Diskuse o podniku by splnila svůj úkol, kdyby naznačenou polo-
vičatost plně odhálila a pomohla ji překonat . To by však bylo
třeba jít daleko za hranice "normy", kterou pro nás vytvořil sovět-
ský zákon o podniku. Pro současné čs. vedení je však zatím sovět-
ská norma nepřekročitelným maximem. Norma, pro sovětské poměry do-
cela slušně "tvrdá", je však pro potřeby čs. ekonomiky více než
"měkká".

18.7.1987

Economicus

/psáno pro Lidové noviny/

Masarykův odkaz

/Projev dr. Ladislava Hejždánka, přednesený k 50.výročí úmrtí TGM na malé vzpomínkové slavnosti v Lánech v neděli 13. září 1987/

Přítelé, sešli jsme se tu, abychom vzdali poctu jednomu z velikánů českých i slovenských dějin, velkému Evropanovi. Naše motivy se asi dost liší, jako se liší naše životní osudy, ale také naše východiska a naše orientace. Společné nám však je неотřesitelné přesvědčení, že je v naší zemi třeba obnovit a posílit lidská a občanská práva. A byl to právě Masaryk, který přispěl k prosazení a obraně celé řady těchto práv a svobod jako málokdo z nás. Možná, že zase budou mezi námi rozdíly v hodnocení jeho příspěvku, ale v jiné věci se shodneme naproti tomu asi jednomyslně, totiž že je dosud nesmytou národní hanbou, jestliže zakladatel tohoto státu a jeho první prezident byl po dlouhá desetiletí vykázán na periferii všeobecného zájmu a takřka vytěsněn z národního povědomí. Přišli jsme sem také proto, abychom to pojmenovali a abychom proti tomu pozvedli svůj hlas.

Proti komu se však obracíme? Tady přece nejde a nemůže na prvním místě jít o jinak jistě oprávněnou kritiku oficiální kulturní či spíše nekulturní politiky, zahrnující odstraňování soch a jiných památek na Masaryka, likvidaci Ústavu TGM včetně bohaté knihovny a archivu, vyřazení jeho knih z knihoven a zvláštní příkazy pro antikvariáty, letmé a nepravdivé zmínky v učebnicích a většinou i ve školních výkladech atd. Ale musíme se tázat: jak je možné, že jsme si to nechali jako národ líbit? Není tím dokumentován převážný nezájem o Masarykův myslitelský a duchovní odkaz? Proč jsme nebrali útok na Masarykovu památku a zejména na jeho dílo jako útok na sebe, jako na samy kořeny našeho života? T.G. Masaryk se - podle znění zákona - zasloužil o stát. Vážili jsme si víc alespoň tohoto státu a jeho demokratického zřízení? Musíme přiznat, že ani v obraně státu a demokracie jsme neprojeвили větší rezistenci.

Když psal Masaryk Českou otázku, neváhal jako realista a kritický myslitel poukázat na to, že jsme měli "v minulosti vývoj zcela zvláštní, a to ten, že se národ ve své ohromné většině zřekl svého hlavního díla, reformace, a že proto náš vývoj byl zadržán a zvrácen". Dnes je zřejmé, že ten "docela zvláštní" národní vývoj od těch časů i dál "zvláštně" pokračuje. Naše republika byla v období mezi válkami jistě nejdemokratičtějším státem ~~xx~~ střední a východní Evropy, a jedním z nejdemokratičtějších v Evropě vůbec. Ale zatímco jiné národy se postavily agresi se zbraní v ruce, my jsme disciplinovaně demobilizovali - a pak v okupaci nechali bojovat jen několik ilegálních skupin. Když byl nepřítel, který nás zbavil svobody a samostatnosti, poražen, spíše jakousi setrvačností než opravdovým národním úsilím se obnovilo něco ze svobody a samo

samostatnosti dřívější, kterou jsme v pravý čas dost nehájili. Ve chvíli nového ohrožení demokracie vyšlo s protestem do ulic jen několik stovek studentů. A národ musel pak "přežít" soudy a věznění, popravy a rehabilitace, reformní hnutí a téměř dvacetiletou reakci, a dnes se mnohým zdá, že už pomalu ztrácí i své národní povědomí.

Chtěli jsme vzdát hold Masarykově památce - a nyní tu ^{před ním} stojíme jako spoluviníci na tom všem: dělali jsme a děláme vkustku dost, abychom se k němu směli hlásit? Máme dnes jako tenkrát starost o své národy, o českou a slovenskou politickou samostatnost. Ale Masaryk nám k tomu říká: život státní a politický nemá pro národ té důležitosti, jaká se mu přisuzuje. "Politická samostatnost nás nespasí ani nezachrání, byli jsme samostatní a svou samostatnost jsme ztratili." A pokud jde o národ: neběží o jazyk a národnost, ale o duši. "Kdo nalezne duši svou, neztratí jazyka." "Nevolejme ani my dnes po čeství, po slovanství, po vlastenectví, ale po pravdě, a pravdě vydejme svědectví." "Potřebujeme idejí, živých a velikých idejí, a nebudeme malí. Musíme mít ideje světové, ideje netoliko pro sebe, ale pro všecky."

Proč došlo k tak hlubokému národnímu úpadku? Za příčinu označuje Masaryk - přeneseně chápáno - rok 1487, kdy byl zneprávněn obecný lid. "Odčinit rok 1487 - to znamená v českých zemích všem občanům dát naprostou rovnost před zákonem, to znamená úplnou svobodu svědomí..." My si dnes dobře uvědomujeme, že také první republika měla své "občany druhého řádu". Tím spíše však musíme dnes usilovat o to, aby napříště u nás už nebylo občanů druhého řádu na jedné straně a privilegovaných na straně druhé. A ovšem, co platí u nás, platí pro celou Evropu, ano pro celý svět. V minulosti se nám nepodařilo ukázat, že v jednom státě mohou spolu pokojně žít různé národnosti, že spolu mohou žít katolíci i protestanti i bezvěrci, že je možné spolužití i různých sociálních skupin a že se všichni mohou ve svém státě cítit jako doma. Ale dnes to musí být naším úkolem a cílem, nechceme-li se všichni vystavovat novým nebezpečím v budoucnosti, národním i celoevropským.

Z naší dnešní krize se nedostaneme, nebude-li navazovat na předchůdce a nebudeme-li se u nich učit. Masaryk měl také své vzory a učitele, nejčastěji uváděl Havlíčka a Palackého. Ale zdůraznil, že "vděčnost k nim musíme projevovat ne planým ^{BRANÍ} jejich jména nadarmo, nýbrž poznáním jejich úmyslů a pokračováním na jejich dráze". S dvěma krátkými přestávkami se mladým lidem našich národů brání již téměř půl století v poznávání nejen díla Masarykova, ale i jiných velikánů naší minulosti. S tím je potřeba už jednou skoncovat. Jedním z prvních kroků by se mohl stát nový přístup k celé naší i evropské minulosti, přítomnosti i budoucnosti prostřednictvím navázání na Masaryka. Je v souhlasu s naší ústavou a zejména s kulturními právy, zakotvenými v helsinském Závěrečném aktu a v dávno již ratifikovaných mezinárodních paktech, žádáme-li úřední

souhlas s ustavením nezávislé Společnosti Tomáše Garrigue Masaryka a povolení její veřejné činnosti přednáškové, publikační, vědecké i popularizační, včetně obnovení Ústavu TGM i s původní knihovnou, pokud bude ještě moci být shledána, tak, aby jejich činnost co nejlépe přispívala k obnovení nejen povědomí, ale skutečných znalostí a vědomostí o Masarykově životě i díle v nejširší veřejnosti a k prohloubení a zintenzivnění odborné práce, související s Masarykem, jeho předchůdci i pokračovateli, s jeho dobou, ale také a zejména s dneškem, tj. v duchu současných aktuálních potřeb našeho národního života. Mohli bychom pak doufat, že po tomto prvním kroku bude naše společnost, budou naše národy s to udělat kroky další. Tak, jako Masaryk koncem minulého století vytýkal tehdejším liberálům "ono úzkoprsé, nepěkné a nečeské pojmání otázky sociální", proti němuž stavěl "kulturní a politické obrození, osvobození té části národa, která posud od národní a kulturní ^{práce} duchovní byla vyloučena", musíme po stu letech žádat vlastně něco podobného: znovuzapojení do kulturního a duchovního života národa a společnosti všech těch, kteří z něho byli v minulosti násilně nebo administrativně vyloučeni. Ne však nějakým novým úředním aktem, nýbrž prostým respektováním jejich nezadatelných práv, jež jim dlouho byla a dodnes jsou upírána.

Vzpomínáme-li dnes na Masaryka, není to žádný návrat do minulosti. Vlastně nejde ani tak o Masaryka, jako spíš o nás, o naše děti a vnuky. Také dnes by někdo mohl a měl psát o "naší nynější krizi" a o "české otázce". Obě tato témata jsou však už jednou spjata - nejenom literárně s osobou a dílem T.G. Masaryka, a to by si měl každý uvědomit. Bez návazání na něho není pro nás a pro nikoho možné ani o těchto tématech psát, natož českou otázku řešit a krizi překonat. Proto není frází, vyslovíme-li přesvědčení, že Masaryk je pro nás, pro naše národy, pro naši společnost ^{spíš} otázkou budoucnosti. To jest: naší budoucnosti.

Přestavba bez přestavby ?

Již nějakou dobu pozoruji, že řada vedoucích soudruhů má určité obavy o osud přestavby. Popravdě řečeno, ty obavy mám také. I když nesdílím právě jejich.

Poprvé jsem si je uvědomil, když ing. Věrtelář, náměstek předsedy SPK, v 18. čísle Hospodářských novin informoval veřejnost poměrně důkladně o dosavadním plnění úkolů osmé pětiletky. Bylo mi z toho smutno. Protože to plnění je opravdu neradostné. Jestliže "ostrost některých dlouhodobých problémů přetrvává nebo dokonce narůstá" a jestliže "růstu národního důchodu v roce 1986 /3,4% podle předběžných výsledků/ nebylo dosaženo v předpokládané míře růstem efektivnosti-intensivikace ekonomiky", pak jde o stav skutečně alarmující. Zejména když "osmý pětiletý plán je pro dané období konkretizací strategické linie urychlení ekonomického a sociálního rozvoje společnosti na základě intenzifikace".

Dychtivě jsem četl dál v očekávání, že se snad ing. Věrtelář vysloví nějakým způsobem v duchu "nového myšlení", že vysvětlí, jak si taková instituce, jako SPK, představuje řešení z hlediska Zásad přestavby hospodářského mechanismu. Místo toho jsem se dověděl, že nejvyšší orgány konstatovaly, že "...úkony prováděcího plánu na rok 1987 nejsou v řadě hospodářských plánů socialistických organizací spolehlivě zabezpečeny. Ministerstva a generální ředitelství VHJ nepřijala účinná opatření k mobilizaci rezerv, zvýšení přínosů technického rozvoje, růstu exportní výkonnosti, vyššímu zhodnocování energetických a materiálových zdrojů..." atd. atd. Dověděl jsem se také, že "značná setrvačnost v tradičních přístupech k rozpracování úkolů státního plánu vyústily ve značný tlak na změkčování úkolů prováděcího plánu na tento rok" a že by tyto tendence mohly vést ke snížení přírůstku národního důchodu na méně než 2%. To je jistě vážná situace.

Proto mne nanejvýš udivilo, že ing. Věrtelář nevolá po urychlení procesu přestavby, po urychlení konkretizaci a realizaci Zásad, když už si přece i nejvyšší orgány uvědomily, že tudy vede jediná cesta k odstranění onoho marasmu, který zachvátil postupně celé naše hospodářství a jeho řídicí sféru. Místo toho požaduje

"zvýšení autority státního plánu, pro které je nutno získat ve -
doucí pracovníky a celé pracovní kolektivy". V celém citovaném
textu je nový snad jediné pojem pracovního kolektivu - jinak připomíná
jen opožděnou ozvěnu.

Dlouho jsem se ale nedivil. Přečetl jsem si totiž v RP /26.5. 1987/ článek K.Hofmana požadující již v názvu "Odpovědnou, poctivou práci především" a několik dní později /4.6.87/ "z projevu" M.Jakeše něco o tom, že "urychlení sociálně-ekonomického rozvoje naší země" je "revoluční úkol současnosti". /Tento projev přednesl M.Jakeš na semináři k 70.výročí VŘSR 2.6.1987 v Praze/. Nejsm si už teď tak docela jist, jak to s přestavbou v ekonomice nakonec dopadne. Protože od Karla Hoffmanna jsem se dověděl, že existuje "nebezpečná, škodlivá tendence" očekávat, že po "provedení přestavby hospodářského mechanismu" se všechno samo uvede do pořádku - a proto "již nyní, neodkladně, aniž bychom na cokoli čekali...jsme povinni měnit své přístupy k plnění úkolů a plánu" /podtrhl autor této stati/. Konec konců není ani důležité, že "...nejde jen o přestavbu hospodářského mechanismu, ale veškeré práce, změnu chování a myšlení každého z nás...strana kategoricky požaduje, abychom s tímto procesem začali všichni, okamžitě a všude". S myšlenkou, že "ani sebedokonalejší hospodářský mechanismus ... sám o sobě změny neprovede" můžeme souhlasit dokonce i v tom případě, když ji pronese K.Hoffmann. To snad ani není třeba zdůrazňovat.

Že je třeba pracovat vůbec, zvláště pak hospodárně, že je na tom lépe ta ekonomika, která lépe využívá svých zdrojů, zvláště pak vědecko-technického pokroku, že společnosti lépe prospívá intenzivní než extenzivní rozvoj hospodářství, to vědí dnes snad už i frekventanti základních škol, natož pak lidé dospělí a ekonomicky aktivní. Kdyby všechno záleželo pouze na tom tyhle pravdy objevit a všechny "zúčastněné" /t.j. celý národ/ o nich přesvědčit, nebylo by snad nutné o nějaké přestavbě uvažovat. Potíž je ale právě v tom, že se jedná o lidi ekonomicky aktivní. A ti jednájí vždycky tak, jak je nutí objektivní podmínky jejich ekonomických rolí. Jednájí tak vždy, za kapitalismu jako za socialismu. Jednali tak v minulosti a budou tak jednat i v budoucnosti. Pokud nezměníme objektivní podmínky jejich ekonomických rolí, nezmění se jejich jednání. Bez ohledu na propagandistické tlachy. Čtyřicet let historie "přesvědčovacích" a "uvědomovacích" kampaní je

samo o sobě důkazem jejich naprosté neúčinnosti. Ekonomiku vždy rozhodujícím způsobem ovlivňovalo jednání mas a nikoli hrstky uvědomělých úderníků. Žádné řeči o přestavbě nemůžou zastoupit její reálné uskutečnění. Nikdo si nemyslí, že to bude snadné a že dojde ze dne na den k nějakému zázračnému přelomu. Začít se ale musí změnami v ekonomické realitě. To platí jak pro jednotlivce tak pro podniky.

Sovětští vedoucí činitelé si zřejmě nezbytnost urychlené realizace reformy ekonomického systému plně uvědomují. N. Sljuňkov řekl na červnové poradě na ÚV KSSS k problematice přestavby řízení ekonomiky, že právě k odstranění ekonomických nedostatků "je třeba co nejdříve a komplexně ukončit přechod k novému, ucelenému systému řízení ekonomiky. Zákon o podniku budou zavádět od příštího roku.

Vlivu sovětského příkladu na urychlení ekonomické reformy u nás se ale asi nemusíme příliš obávat. Na témže semináři k 70. výročí VŘSR, na kterém si dal Miloš Jakeš práci s vysvětlením naléhavosti ekonomické reformy, kterou "připravujeme", promluvil také Jan Fojtík. Jak je jeho zvykem i povinností, promluvil vysoce ideologicky. Pokud jde o přestavbu vůbec a ekonomickou reformu zvláště, jsou jeho závěry poněkud zvláštní. Nejen že nás upozorňuje na to, že "nikdo nikomu přestavbu - tím spíše postup přestavby - nevnučuje..." a že "každá země...ze zkušeností druhých bere to, co potřebuje...". Poučí nás navíc, že "...důslednost a poctivost v tomto úsilí /rozuměj využívání zkušeností sovětských komunistů/ projevíme tehdy, když budeme nad tím, co přejímáme, důkladně přemýšlet...Když z přestavby neučiníme konjunkturální, módní heslo; když budeme dbát na jedno z hlavních poučení historie socialistické výstavby, že totiž na půdě kterékoli země vzklíčí a vzroste pouze to semeno, pro které se půda dobře připraví".

Jak dojemná je právě jeho obava, abychom se snad z přejímání sovětských zkušeností neunáhlili v době, kdy možná jde naší ekonomice o poslední příležitost vymanit se z problémů, ve kterých se již léta potácí. Jak rozumná a uvážlivá by se nám mohla jeho řeč zdát, kdybychom nevěděli, že jí pronesl jeden z největších mistrů fráze a hesla, který je schopen označit jako "nepřátelskou" jakoukoli společnosti sebeprospěšnější myšlenku, o níž je přesvědčen, že ohrožuje jeho zájmy.

Své mistrovství dokazuje ostatně, když se o něco dále dotýká vlastní problematiky ekonomické reformy. Varovně zdvihá prst

před "myšlenkovým schématem", které "ignoruje úlohu socialistického státu a centralismu" /viz!/. Pro jistotu ještě připojí příklad: myslí samozřejmě "ekonomickou reformu v Šikově balení". Jak by měla vypadat reforma ve "Fojtíkově balení" pro jistotu neuvádí vůbec. Asi se nechce vázat. Ke kritice Zásad přestavby by se totiž z právě zobrazené pozice našlo také nemálo příležitostí. Je to snad důvod, pro který vidí Jan Fojtík současné úkoly přestavby úplně jinak, nežli jako potřebu rychle a rázně realizovat ekonomickou reformu. Totiž podle něj: "Pozornost musíme soustředit na plnění úkolů osmé pětiletky" /podtrženo autorem/. V takovém případě pak nebude nutné diskutovat o tom, jak by měla reforma vypadat, a hlavně: celou diskusi kolem ní bude možné i nadále držet před veřejností v dokonalém ústraní.

A pak je tu ještě jedna, poslední naděje. Nakonec se třeba podaří zázrak: že totiž pouhý slib s řízením ekonomiky něco rozumného přece jen udělat, vyvolá ve společnosti atmosféru umožňující "vypořádat se s touto psychologií /rozuměj řídicích pracovníků, která je vším srabem vinna/, zcela odporující novým úkolům intenzifikace, kdy je nutné pružně reagovat na změny ve struktuře potřeb, neustále zdokonalovat metody práce, nespokojovat se s ničím, čeho právě bylo dosaženo, je nesporně náš prvořadý úkol, který nám uložil XVII. sjezd strany." Pak by ovšem bylo po starostech. Ukázalo by se, že vlastně vedoucí soudruzi měli zase jednou pravdu - příkazy dávají dobré, jen ti, kteří je mají vykonávat, byli dosud neschopní lajdáci.

A naní nám, soudruh XE Fojtík, kdo situaci takhle vidí. I soudruzi Biřak a Indra jsou toho názoru /např. na mírových slavnostech v Brně a Ostravě/. Také Miloš Jakeš na zmíněném již semináři soudí, že "...nové myšlení, odpovídající intenzivnímu rozvoji se v hospodářské praxi prosazuje velmi vážavě...v minulém i v tomto roce nejsou plněny kvalitativní ukazatele rozvoje ekonomiky...Trvají vážné nedostatky v dodavatelsko-odberatelských vztazích, neplní se požadovaná struktura výroby, neúměrně rostou zásoby, pokračuje nízká efektivnost zahraničního obchodu..." atd atd.

To jsou mi ale novinky. Skoro bych byl náchylný věřit tomu, že ti, kteří nás s nimi seznamují, jsou jimi skutečně udiveni. Co jiného, než pokračování starých neduhů však čekali? Došlo snad v řízení ekonomiky, v jejím mechanismu k nějakým systémovým změnám? V dosavadním mechanismu, který je pravou a nyní již i nejvyššími místy uznávanou příčinou všech negativních hospodářských jevů?

Co mělo dát impuls k nějakému příznivějšímu vývoji? Snad výzvy a krásná usnesení, kterými se opět nešetří a které mohou změnit opět tolik, jako v minulosti, to jest nic? Nesvědčí snad tato věcná situace o tom, že se mělo něco podstatného udělat již dávno? A že každé další váhání jen zvětší už tak dost těžko omluvitelné zpoždění, ke kterému ve skutečnosti došlo?

Daná situace by měla příslušné a také odpovědné orgány a osoby spíše vyburcovat ke snaze podstatně urychlit přípravu a ~~praxi~~ praktickou realizaci přestavby. Nikdo si nedělá iluze, že přestavba změní něco sama o sobě. Víme dobře, že jedině kvalitní a zodpovědná práce může rozmnožovat společenské bohatství. Ale víme také, že pouze racionální řízení a organizace, a to i v celospolečenském měřítku, mohou zabezpečit, aby tato práce a snažení miliónů nepřišla nazmar, aby nevyzněla naprázdno. A to má za cíl přestavba hospodářského mechanismu. K povznesení naší ekonomiky na kvalitativně vyšší úroveň nelze dospět pomocí starých praktik, pomocí výzev a hesel, pomocí neracionálního příkazního centralistického plánování v dosavadní zprofanované kvalitě. Dokud nebudou v ekonomice zabudovány racionalizačně-stimulační prvky, nemůže se v ní nic rozumného odehrát. Přestavbu nelze uskutečnit bez přestavby.

Jaký smysl má potom ono varování před údajně "samospasitelným" chápáním obsahu přestavby? Má to snad vyvolat v širokých vrstvách společnosti nedůvěru k radikální ekonomické reformě, kterou G. Husák označil za "největší událost naší ekonomiky od znárodnění"? Nebo to snad má zprofanovat ty pracovníky ekonomické teorie i praxe, kteří v ní vidí jedinou cestu z ekonomických nesnází?

Nebo snad ekonomická reforma neohrožuje pouze zájmy přebujelé hospodářské centralistické byrokracie /ke kterémužto poznání se obdivuhodně propracovalo i Rudé právo v jednom ze svých nedávných úvodníků/, ale i jiné centralistické vrstvy?

Při dnešním stavu "veřejné informovanosti" si asi na odpověď budeme muset počkat až na dobu, kdy se přestavba u nás dostane ze stadia projevů do stadia činů. "Hin se hukáže."

Co ale může komu na důkladné reformě vadit? Instalace hmotně-stimulačních prvků, které se stručně shrnují pod pojem úplného chozrasčotu a samofinancování /mimochozrasčotný obsah těchto pojmů není alespoň pro starší generaci hospodářských pracov-

níků žádná velká nvoinka/,uplatňování principu mzdy podle práce, principu závislosti hmotných požitků na výsledku podnikatelksé činnosti,nevyvolává a nebudě jistě vyvolávat žádné velké kontroverse. Spíše očekávám kontroverse ve věci jiných dvou principů, které se zatím v Zásadách víceméně pouze naznačují. Je otázka,jak budou později konkretizovány.

Především jde o otázku celkového charakteru řízení hospodářství,jeho demokratizaci. O ten problém,jterý M.Gorbačov shrnuje do myšlenky,že řádně hospodařit může pouze ten,který se také cítí být skutečným hospodářem! Je to rovněž mocný stimul iniciativní , ukázněné a kvalitní práce,stimul spíše morální povahy /na první pohled/,i když má mnoho nejružnějších hmotných vazeb.

Souhlasím se Z.Šalcem,že je v této souvislosti lépe hovořit o uplatnění demokratického systému řízení hospodářství,než o samosprávě. Ale nejde tu o řešení sporu: samospráva-demokratický ~~mysl~~ systém řízení. Jde o kritiku některých představ,které jsou nám presentovány jako bůhvíjak pokrokové,ale ve skutečnosti zůstávají prázdnými frázemi.

Nutnost demokratizace hospodářského řízení je nám zatím předkládána jako nutnost "...vytváření podmínek pro širokou účast lidí na rozhodování v otázkách života v pracovním kolektivu..." /M. Jakeš/. Ale taková hesla,takové výzvy /také ještě "účást na řízení"/,slyšíme již celá desetiletí,aniž se co změnilo na byrokra - tickém systému řídicího a rozhodovacího procesu,aniž se co změnilo ve skutečném životě.

Prohlásí-li Ant.Kapek v rozhovoru s Večerní Prahou,že "stranické organizace musejí zlomit vrchnostenské postoje k rozumu pracujících,které se ještě u leckterých vedoucích pracovníků projevují. Kolikrát v minulosti se ukázal ten "prostý dělnický rozum" nejmoudřejší? Kolika omylům,chybám či prohrám se mohlo předejít,kdyby se nepodceňoval. To je smysl demokratizačního procesu", pak to mohu označit jen za podbízivou a líbivou frázi. Protože v tom,co řekl A.Kapek,není a nemůže spočívat smysl demokratizačního procesu. On sá musí ze své praxe ředitele takového komplexu,jako bylo ČKD Praha,vědět,jak náročné a kvalifikované musí být konkrétní rozhodování vedoucího hospodářského pracovníka a v kolika.případech mu může jím tak demagogicky vychvalovaný "prostý dělnický rozum" pomoci. x To není věc podceňování prostého pracujícího člověka. Ale musím se ohradit proti tomu,aby kdokoli problém emancipace pracujících,jako skutečných hospodářů,od-

byl takovou frází.

Jádro problému demokratizace řídicího systému leží někde zcela jinde. V podnikatelské činnosti je rozhodovací proces vysoce náročná a kvalifikovaná práce. Je možné je uskutečňovat pouze za jistých předpokladů, ke kterým patří zejména:

- kvalifikační příprava
- možnost shromažďovat, třídit a zpracovávat nezbytný objem informací, z čehož vyplývá nutnost poměrně značného rozsahu potřebné pracovní kapacity
- ~~pracovní podmínky~~ - řídicí a rozhodovací činnost není možno provozovat při zaměstnání ale pouze jako zaměstnání.

Na této činnosti se může běžný, tzv. prostý pracující vážně a hlavně kvalifikovaně podílet - snad s výjimkou vlastního práce - viště.

Problém demokratizace systému hospodářského řízení spočívá především v demokratizaci delegování rozhodovací pravomoci, t.j. v rozhodování o výběru ~~kádrů~~ řídicích kádrů a také v možnosti tuto delegaci zrušit v případě nekvalifikovaného řízení těmi, kteří byli dříve řízením pověřeni. Nedílnou součástí demokratického systému hospodářského řízení je rovněž odpovědnost řídicích týmů, od nichž svou pravomoc převzali.

Charakter delegace ~~právní~~ ^{rozhodovací} pravomoci a charakter odpovědnosti určuje i charakter ekonomické moci a spoluurčuje i charakter vlastnictví. Má-li vlastnictví mít všelidový charakter, musí být rozhodovací pravomoc odvozena od lidu a ne od byrokratického aparátu. Stejně je tomu s odpovědností. Toto obecné heslo musí najít svůj konkrétní obsah v institucionalizaci demokratických metod výběru řídicích kádrů a v demokratickém způsobu instalace kolektivních orgánů, které budou schopny spoluúčast pracujících na rozhodování opravdu realizovat.

V souvislosti s demokratizací hospodářského řízení a s uplatňováním hmotným stimulů podnikatelské činnosti soc. podniků se zhusta šíří také teze, že "...pracující budou bezprostředně závislí na výsledcích hospodaření podniků, budou mít prospěch z dobrých výsledků..., ale ponесou i rizika případných ztrát" /M. Jakeš/. Bez bližšího vyjasnění může tato teze sloužit snad jediné k tomu, aby vyvolávala paniku, nedůvěru ve změny, které by právovaná přestavby měla přinést. Protože ignoruje skutečnost, že pracující vystupují ve výrobě ve dvou zcela odlišných rolích.

Jako zaměstnanci jsou povinni vykonávat určitou práci a musí

být podle kvality a množství práce odměňování mzdou, a to bez ohledu na to, jaké jsou dané hospodářské výsledky podniku. Bude povinností odborových organizací, aby v nových podmínkách hospodářského dění důsledně hájily tuto "zaměstnaneckou" funkci mzdy. Jiná situace je ovšem u toho omezeného okruhu "zaměstnanců", kteří vykonávají řídicí funkce a jejichž úkolem je konkrétní realizace většiny podnikatelských funkcí. Ti musejí být svými příjmy závislí především na hospodářských výsledcích podniku.

Vedle toho ovšem každý pracující vystupuje v roli onoho "všelidového" vlastníka, onoho "hospodáře ve vlastním domě". A podle toho se musí také určitým způsobem podílet na horším či lepším hospodářském výsledku podniku. Takle forma hmotné zainteresovanosti je v našich podnicích praktikována již řadu let. Jenom pracující nemohou z poznatku o špatném či dobrém hospodaření "svého" podniku vyvodit žádné důsledky.

A ještě jedno je důležité: volky nevolky se obecně uznává, že dobrá podnikatelská funkce, princip úplného chozrasčotu a samofinancování, jsou podmínky samostatným rozhodováním podniků. Je ovšem otázka, jak to se samostatností podniků nakonec dopadne. Znění zásad přestavby je natolik mnohoznačné, že umožňuje jakékoli konečné řešení. I takové, že nakonec k žádné skutečné samostatnosti podniků nezbude v praxi prostor. Téze o nutnosti pouze "omezit direktivní stránku centrálního řízení" /Jakeš/ a nikoli ji v podstatě likvidovat a nahradit ekonomickými formami řízení, i Fojtíkovo varování před ignorováním úlohy státu a centralismu vyvolávají chmurné obavy.

Princip demokratického centralismu, který se pro systém řízení hospodářství vyhláší za rozhodující, je ve skutečnosti velmi ošidný. Hlavně pokud není vyjasněno, v jakých řídicích funkcích a jakými prostředky je potřebné centralismus uplatňovat. Obecně zůstává v hospodářství centralismus centralismem, ať mu dáme jakoukoli nálepku. Centrální orgány, byť by byly vytvořeny sebedemokratičtěji, nemohou řídit hospodářství demokraticky, budou-li je chtít řídit dirigisticky. Musí nakonec své rozhodování přenášet na aparáty. A tak se nakonec i z "demokratického centralismu" stane "centrální aparátismus". Kdo operuje s představou, že jediné centrální orgány jsou svým rozhodováním a zásahy do činnosti podniků schopny obhájit tolik opěvované celospolečenské zájmy, by měl vyvodit závěry z téměř čtyřicetileté zkušenosti našeho

centralisticky řízeného hospodářství; vyvodit poučení, jak vysoce proti společenským zájmům směřovala mnohá rozhodnutí centrálních orgánů.

Nakonec sama idea přestavby hospodářského mechanismu, která se konečně prosadila jako řešení situace i naší ekonomiky, je snad dostatečným argumentem.

I pro naši situaci platí téze M. Gorbačova: není jiná alternativa. Od přestavby nelze upustit.

Praha , konec června 1987

HABENT SUA FATA LIBELLI

Lásku ke knihám jsem zdědil po tátovi. Na majetek si táta nepotrpěl. Zato na knihy ano. Neuplynul týden, aby nepřišel domů s nějakou novou knihou, vydanou u Topiče, F. Borového, v Melantrichu či v jiném českém nakladatelství. Co mezi nimi všechno nebylo. I Lewisův Arrowsmith, i Proustovo Hledání ztraceného času, i spisy Anatola France, Cervantesův Don Quijote i Defoeův Robinson Crusoe, překlady prvních Erenburgových děl do češtiny, i Huxleův Konec civilizace, romány Remarqueovy, akademická vydání spisů Puškina a Lermontova v ruštině, české překlady Do stojevského i Avdějenkovo Miluji. Z Drážďan přicházely mnohobílné Prophyläen der Kunstgeschichte a velký Stielerův Weltatlas, který, ač stejný ročník jako já, patří dosud k nejlepším a nejpresnějším atlasům, který jsem kdy držel v ruce.

Mnohé z knih byly brožovány. Po přečtení, a někdy i před ním, putovaly k vazari. Vazařská dílna byla někde na Vinohradech, v suterénu, rád jsem tam s tátou chodil s knihami a číchal vazačské lepidlo, a stejně rád jsem tam chodil sám svázané knihy vyzvedávat: Měly kožený hřbet a kožené rohy, zlatou ořízku a ve zlatě vytlačená písmena.

Ještě dlouho před tím, než jsem se sám naučil číst, mi táta z knih předčítal - a pak mě z přečteného zkoušel a zlobil se, když jsem si některé podrobnosti nepamatoval. Čtení jsem chudákovi tátovi musel oplácet po válce, když se vrátil z koncentráku, onemocněl těžkou leptospirozou a po dlouhé měsíce nemohl sám číst.

Někdy v červnu 1945, krátce po návratu z koncentráku, v poválečné protiněmecké hysterii, přinesl táta domů pytel knih: 16 dílů Goethových sebraných spisů v celok žené vazbě na nejtenčím papíře a stejně krásně vypravené čtyřdílné spisy Heineho. Nikdy předtím jsem neviděl tak krásně vypravené knihy.

"Chtěli je vyhodit do starého papíru...jako kdyby Goethe a Heine měli něco společného s Auschwitzem, Birkenau a Mauthausenem", řekl táta rozhořčeně. Přečetl jsem z nich mnoho tisíc stran a za své znalosti němčiny vděčím těmto krásným knihám.

Na počátku války táta některé knihy schoval do sklepa pod uhlí. Schoval je tak dobře, že na ně zapomněl a že jsme je objevili až někdy v roce 1949. Byly mezi nimi i Trockého Dějiny Ruské revoluce, i Engelsova Dialektika přírody, něco od Lenina i Mehringovy Dějiny filozofie. Ironicky jsme vlastně některé z

nich měli ponechat v úkrytu dál - vlastnit Trockého v padesátých letech nebylo košér - ale táta s vlastní jemu odvahou i idealismem je do své knihovny přesto zařadil, i když jsem je později, někdy v polovině padesátých let, objevil diskretně zasunuté ve druhé řadě. Chudák táta nesl atmosféru ponurých padesátých let těžce: "Je to strašné, že má dnes člověk větší strach než za války, když jsem byl činný v odboji a každý den hrozilo zatčení. Za tohle jsme bojovali a nasazovali životy?" Obávám se, že jsem tenkrát tátu v plné hloubce nepochopil.

Bylo zcela přirozené, že jsem od časného mládí začal budovat knihovnu vlastní. Knihy se postupem času staly mou vášní, řekl bych dokonce, formou mé existence.

~~Nyko XXXXXA XXXXXA~~ Od roku 1949 jsem studoval v Leningradě. Za chvíli jsem znal všechna knihkupectví na něvském prospektu a všechny antikvariáty na Litějném prospektě a vždy po stipendiu jsem se vydával na obchůzky a na lov. Jednou, bylo to 11.12.1953 /psal jsem si tenkrát do každé knihy datum jejího nákupu, takže ho mohu i dnes uvést přesně/ jsem si musel vzít taxíka, abych donesl do studentského internátu bohatý úlovek: antikvariát dostal z dědictví ^{knihy} jakéhosi P.P.Ivanova, fyzika, který mezi svými několika tisíci knihami, měl stovky bibliofilských i jiných lahůdek: první vydání ruských překladů Bohrových a Einsteinových děl z dvacátých let, knihy s věnováním od předních fyziků - utratil jsem celé stipendium a pak byl měsíc na redukční dietě. Teprve později jsem v těchto knihách objevil výmluvná svědectví o jejich majitelích a vlastně i o celé historické epoše.

Anglické knihy, hlavně odborné, byly pro mě dlouho nepřístupné. Nikde se ve východní Evropě neprodávaly, v antikvariátech skoro nebyly, a v knihovnách jich bylo jako šafránu. V roce 1957 jsem strávil prázdniny v Číně. V Beijingu jsem objevil obchody, ve kterých se prodávaly levné čínské přetisky anglických a amerických knih. Čína nebyla v žádné copyrightové unii a výrobci levných kopií přetiskovali knihy i s varováním, že neautorizované přetiskování bude potrestáno podle zákona. Odjížděl jsem počátkem září z Beijingu napakován knihami - a protože 20 kg dovolené váhy nestačilo, měl jsem alespoň deset kilo knih po kapsách a v plášti.

V roce 1946 jsem se seznámil se svým budoucím tchánem profesorem Arnoštem Kolmanem. Když jsem k němu přišel domů, byl jsem u vytržení nad jeho knihovnou. Tolik zajímavých a vzácných knih!
~~XXXX~~

Začal jsem si knížky půjčovat. V roce 1948 profesor Kolman na - jednou zmizel a tak jsem mu nemohl vrátit několik vypůjčených svazků. Byly mezi nimi čtyřdílné vybrané spisy Majakovského a zpráva z první všesvazové konference o fyzice atomového jádra, která se konala v roce 1931 v Leningradě. Nebudu zde popisovat historii profesora Kolmana - je dostatečně známa. Po jeho zatčení byla jeho obsáhlá knihovna konfiskována a rozdělena, podobně jako Galie, na tři části: vědecké knihy byly předány knihovně národního technického muzea, knihy politické převzala knihovna ÚV KSČ a knihy umělecké někdo vyvlastnil. Kdo - to se mi nikdy nepodařilo zjistit. Asi nějaký rusofil. Po Kolmanově rehabilitaci a návratu do Prahy v roce 1959 mu byly knihy politické a vědecké z uvedených knihoven vráceny. Z velké umělecké knihovny zbyly jenom Majakovského spisy, které jsme měl já. Profesor Kolman je ode mě nechtěl. Nechal mi je na památku. A když odešel do penze, a odstěhoval se v roce 1963 z Prahy zpět do Moskvy, ponechal nám většinu svých knih. Majakovského knihy se tak vlastně vrátily domů.

Tenkrát jsem Arnošta Kolmana nechápal. Bylo mu sedmdesát let a já teprve přicházel do let Kristových. Nevěděl jsem ještě, že k stáří člověk začíná mít ke knihám trochu jiný vztah: realističtější, strídmější. Neslibuje si, že si všechny novinky ve své knihovně přečte během nejbližší dovolené, začíná knihy nakupovat s rozvahou, snadněji se s knihou rozloučí. Má knihovna se najdenou rozšířila o několik tisíc svazků, opatřených většinou razítky: Knihovna Národního Technického muzea, Knihovna ÚV KSČ. Připadal jsem si trochu jako zloděj, který vykradl několik knihoven. Skutečný zloděj však byl někde úplně jinde.

V některých knihách těch razítek bylo dokonce víc. Nedávno jsem prohlížel jednu vědeckou knihu na zažloutlém papíře a objevil jsem v ní razítko knihovny Komunistické akademie v Moskvě. HABENT SUA FATA LIBELLI. Nejdříve profesor Kolman zapomněl vrátit knihu do knihovny. Potom s ní odjel do Prahy. Po jeho zatčení knihu konfiskovali a zařadili do knihovny Národního technického muzea. V době velkých rehabilitací se kniha vrátila zpět k druhému majiteli. V roce 1963 se kniha přestěhovala do mé knihovny. O deset let později se se mnou odstěhovala do Skandinávie a nyní stojí v mé pracovně ve Freskati.

Uklízení knihovny je povětšinou činnost krajně nevděčná: člověk si uvědomuje jasněji než kdy jindy, jak rychle utíká život,

kolik z dobrých předsevzetí zůstalo nesplněno, na kolik knih se v knihovně už léta jenom práší, na kolik knih dočista zapomněl.

Uklízení knihovny však vede i k drobným radostem: objevíte dávno ztracenou knihu, z knihy vypadne zažloutlá fotografie či dopis, výstřižek z novin, lístek z tramvaje či vstupenka na koncert. Začnete vzpomínat, začtete se do knihy a je po uklízení.

Před několika lety jsem při úklidu objevil, že mám dva výtisky stejné knihy: Materiální vlny a kvantová mechanika od rakouského fyzika Artura Haase. Ruský překlad byl vydán v roce 1931 a byl opatřen úvodem v té době známého sovětského filozofa Borise Gessena. Haasova kniha byla vytištěna v 7. tiskárně OGIZA RSFSR imeni.... v Leningradě, na ulici Mojsejenko č.10. Po kom byla tiskárna pojmenována se mi podařilo zjistit jen s obtížemi. Jméno bylo z textu pečlivě vyškrábáno. Ale protože 7. tiskárna OGIZU RSFSR v Leningradě vydala mnoho knih, a protože ne všichni je jejich majitelé byli tak důkladní, mohu prozradit, že 7. tiskárna byla pojmenována po Bucharinovi. V roce 1931 byl ještě na vrcholu své slávy. Potom byl z dějin vymazán. Tak důkladně, že se nevrátil ani do velkého Sovětského encyklopedického slovníku, vydaného v roce 1980. Nevrátil se tam ani Trockij. Jenom pro trockismus vydavatelé našli místo: celých 50 řádek nadávek.

Co má člověk dělat se dvěma stejnými knížkami? Otvírám druhý exemplář: článek B. Gessena "K otázce problému causality v kvantové mechanice" je vyříznut. Pročítám článek a snažím se pochopit, co by v něm mohlo být kacírského. Sovětský filozof Gessen cituje Lenina i Engelse, kritizuje Haase za idealistické názory, dokonce i Plechanovovi se dostalo cti být jmenován. Že by článek byl odstraněn kvůli němu? Zřejmě ne. Bylo to kvůli autoru předmluvy, Borisu Gessenovi, příteli Bucharina i Kolmana, který koncem třicátých let zmizel v propadlišti dějin? Likvidován v roce 1937 /?/ o něm říkají vysvětlivky ke Kolmanově životopisu.

Sedím na koberci a hlavou se mi honí otázky: kdo vyříznul z Kolmynovy knihy Gessenovu předmluvu. On sám? A kdy? A proč? Třeba v knize bylo Gessenovo věnování? Jaký strach musel tehdy vládnout, že mohl přinutit universitní profesory vyříznout z vědecké knihy filozofický úvod o moderní kvantové mechanice? Myslel jsem si, že jsem psychologii těch hrozných let již pochopil, že ji znám. Nad zažloutlou, padesát pět let starou kni-

hou jsem si znovu uvědomil, jak málo jí rozumím.. A profesora Kolmana jsem se již zeptat nemohl - nedožil se mého velkého úklidu v knihovně.

Probírám znovu stovky knih z třicátých let, vydaných v Sovětském svazu, a skoro v každé nacházím svědectví o době, ve které vznikaly: vyškrabaná či začerněná jména osob, měst. Souhlas cenzorů s jejich vydáním. Razítka, svědčící o jejich konfiskaci i o jejich navrácení původnímu majiteli.

Probírám stovky knih, vytištěných na hrubém, žlutohnědém papíře. Každá z nich měla svérázný osud. A kolik z 3.000 nebo 5.000 vydaných knih se dožilo dnešního dne? Zřejmě ^{PRÁ} málo.

Nedávno byl na návštěvě v našem ústavě mladý sovětský vědec. Zašel i do mé pracovny. Nad policemi s ruskými vědeckými knihami ustrnul: "Tyto knihy nenajdete v žádné sovětské knihovně. Nikdy jsem netušil, že tohle všechno bylo u nás vydáno."

Můj sovětská návštěvník neměl možná zcela pravdu: V Leninově knihovně v Moskvě snad většina z těchto knih je. Kolik z nich je však v oddělení, které se za dávných dob nazývalo LIBRI PRO - HIBITI a které dnes nese prozaičtější newspíkový název: SPECFOND?

HABENT SUA FATA LIBELLI. A jaký byl osud jejich majitelů? Zjistit ho by byl obtížný detektivní úkol pro celou generaci historiků. Archívy jsou však uzamčeny nebo zničeny, údaje v nich jsou jistě přeškrtnuty a vyškrábány stejně jako nepohodlná jména NE-OSOBY z knih, a tak jenom náhoda nebo pamětník může přiotevřít oponu zapomenutí.

HABENT SUA FATA LIBELLI. Jaký bude osud těchto starých vzácných knížek v řeči, kterou v této zemi znají pouze nemnozí? Bude můj syn, nebo někdo, kdo je po mně zdědí, moci napsat další kapitoly jejich osudů? Nebo ji již napsal předem Bohumil Hrabal v Příliš hlučné samotě?

"Třicet pět let listuju starý papír a za tu dobu mi sběrači hodili do sklepa tolik krásných knih, že kdybych měl tři stodoly, tak by byly plné. Když skončila ta druhá světová válka, někdo mi vysypal k mému hydraulickému lisu košík knih, a když jsem se uklidnil a otevřel jeden z těch bibelotů, vidím razítka královské pruské knihovny, a když se den na to od stropu do sklepa začaly sypat ty v kůži vázané knihy a vzduch se třpytil zlatýma ořízkama a nápisy, vyběhl jsem nahoru a tam stáli dva kluci a já jsem z nich vyzuzal, že někde u Nového Strašecího stojí stodola a tam v slámě je tolik knih, až přecházejí oči. Tak jsem šel za vojen-

ským knihovníkem a vydali jsme se do Strašecí a tam v polích jsme našli ne jednu, ale tři plné stodoly Královské pruské knihovny, a tak když jsme se pokochali, vyjednali jsme a pak vojenská auta jedno za druhým a celý týden svážela do Prahy do křídla ministerstva zahraničí ty knihy, aby až se doba uklidní, se knihovna vrátila zase tam, odkud byla přivezena, ale někdo ten bezpečný úklid prozradil a Královská pruská knihovna byla prohlášena za válečnou kořist a tak zase nákladní auta vozila knihy vázané v kůži a se zlatým ořízkem s nápisy na nádraží a tam ty knihy nakládali do otevřených vagónů a přešlo a celý den lilo a když přijelo poslední nákladní auto z otevřených vagónů kapala ~~zlatá~~ zlatá voda smíšená se sazemi a tiskařskou černí a já jsem stál opřen o granik a žasnul čeho jsem svědkem, když poslední vagón zmizel do deštivého dne, déšť se mi mísil ve tváři se slzami a když jsem vyšel z nádraží a viděl jsem policistu v uniformě, zkřížil jsem ruce a docela upřímně jsem ho prosil, aby mi nasadil pouta, želízka, bižuterii jak se říká v Libni, aby mne předvedl, že jsem spáchal zločin, že hlásím zločin proti lidskosti. A když mne předvedl, nakonec se mi na komisařství nejen vysmáli, ale hrozili, že mne dají zavřít. A několik let později jsem si začal zvykat, nakládal jsem celý knihovny ze zámků a měšťanských domů, krásné, do kůže a safiánu vázané knihy, nakládal jsem jich plné vagóny a když vagónů bylo třicet, celý vlak odvážel v kostlácích ty knihy do Švýcar a do Rakous, kilogram krásných knih za jednu tuzexovou korunu, a nikdo senad tím nepozastavil a nikdo nat tím neplakal, ani já jsem neuronil slzu, jen jsem stál, usmíval jsem se a díval se na poslední vagón vlaku, který odvážel překrásné knihovny do Švýcar a do Rakous, za jednu tuzexovou korunu za kilogram..."

Dívám se na hromady svých knih. Jsou všude. V práci, na chalupě, doma. Tam je jich nejvíc. Jsou všude: v pracovně i na chodbě, v ložnici, na stolech i nočních stolcích, kupí se na hromadách u postele, leží na zadním sedadle a v autě. Dříve jsem si každou knihu prohlédl a natrvalo zapamatoval. To už dávno není pravda. Knihy se množí jako neutrony v reaktoru či aspoň jako buňky na Petriho miskách na zvláště výživném mediu. Přináší mi je pošta, přinášejí mi je známí, přináším je sám. Nemám odvahu je vyhezovat, i když jsem přesvědčen, že se k jejich čtení nikdy nedostanu. Vzpomínám, jak jsem před několika lety propadl zoufalství na Frankfurtském veletrhu: v několika patrech a v několika velkých

budovách byly tisíce nakladatelství - a každé z nich se představovalo stovkami knih. Za několik hodin měz množství titulů bolela hlava a měl jsem jenom jedno přání: abych byl negramotný, abych neuměl číst, aby mě netrápily ty nepřehledné zástupy stánek a ještě nepřehlednější hromady knih, z nichž mnohé by jistě stály za přečtení. Co bude z těchto knih za několik let? Vydavatelský svět se zkomercionalizoval. Neprodané knihy se za pár let vyprodávají za babku a neprodaný zbytek jde do stoupy. Před nedávnem jsem dostal z několika nakladatelství dopisy: z Německa, z Ameriky i ze Švédska. "Peodej Vaší knihy stagnuje, a proto jsme se rozhodli zbytek nákladu vyprodat. Máte-li zájem, můžete si knihy odkoupit za symbolickou cenu! Někteří nakladatelé byli "generóznější": mohu dostat zadarmo neprodaný zbytek nákladu. Řeším nerudovskou otázku: kam s ním. Zatím má tchyně suchý sklep. Ale co potom? Pálit vlastní knihy a knihy kamarádů? Stát na ulici a rozdávat je? Nebo počkat, až je spálí společně s mými obavami a pochybnostmi nějaký bláznivý generál?

Počty knih, publikovaných denně, nesmyslně rostou. Publikuje se jich dnes nesrovnatelně více, než se stačí přečíst. Neodvažují se již mluvit o zamýšlení nad knihou. Počítače ulehčují psaní knih. Autoři dodávají hotové rukopisy elektronicky sletpené na disketách nakladatelům, kteří je mohou rovnou posílat do výroby. Papíru je dost a unese všechno. Jenom čtenáři jsou v deficitu: jejich počet neroste úměrně počtu vydaných knih. Řekl bych dokonce - neustále klesá. Čtení knih nepatří ke šlágrům dvacátého století.

Honí se mi hlavou hříšné myšlenky. Přežije kniha počítačový věk?

S počítačem a printerem každý může být sám sobě spisovatelem, vydavatelem, knihkupcem i čtenářem. Být tím posledním je nejobtížnější. S moderním počítačem a laserovou tiskárnou je vydání knihy hračkou. Vydal jsem před nedávnem 300 stránkovou zprávu o činnosti našeho ústavu. Z grafického hlediska předčí jistě knihy, vydávané ve třicátých letech Oxford University Press nebo Springer Verlagem. Z hlediska obsahu jsem si daleko méně jist. Kromě sekretárky, která ji naťukala do počítače, jsem byl asi jediným poctivým redaktorem, korektorem i čtenářem. Kladu si otázku o smyslu a účelu podobného podnikání. A vlastně ze všeho nejvíc závidím. Závidím předkům, od nichž jsem knihy a lásku a pectu k nim zdědil. Závidím těm, kterým lásku a

úctu ke knihám vštěpuje policie. Před i po roce 1984 i při 451 stupňů Fahrenheita.

Pohlížím s úctou a něhou na knihy, opisované ještě dnes, krátce před koncem 20. století na ručním psacím stroji a s pomocí kopírovacího papíru a něžně hladím jejich krásné ruční vazby. Přežije alespoň tato část mé knihovny?

/Napsáno pro sborník "Humanismus jako sůl a síla", vydaný u příležitosti 65. narozenin zástupce hlavního švédského knihovníka a velkého přítele, znalce a ctitele československé literatury a kultury pana Harry Järva, ve Stockholmu 1987./

Tuto úvehu by bylo možno nazvat stejně Charta 77 a přestavba. Protože však tento komplexní proces dalekosáhlého významu a dosahu je tak těsně spjat s osobností M. S. Gorbačova, který jej personifikuje, dává mu jeho konkrétní lidskou podobu /tak sympaticky - i vizuálně - odlišnou od brežněvovské fyziognomie "reálného socialismu", Brežněvova steřecká nehybnost a těžkopádnost příznačně symbolizovaly skutečný stav státu a společnosti, jímž vtiskl svou tvářnost/, bylo užito prvního názvu .

Je jistě příjemné zamýšlet se nad prvními desetiletím existence a působení Charty 77 v čs. společnosti i v mezinárodních vztazích i nad výhledy další činnosti tohoto zvláštního společenství v tak změněném kontextu, který je spojen právě s osobností M. S. Gorbačova a přestavbou jím inspirovanou a ztělesňovanou. /V dalším se bude užívat jména M. S. Gorbačova jako personifikace tohoto vskutku revolučního procesu - samozřejmě při vědomí, že tento proces není záležitostí pouze jedné osoby a že také pouze na ní nezávisí, i když její význam a úlohu je těžko docenit./

I když husté filtry tzv. normalizace v Československu, které těžce poškodily a znecitlivily živé tkáně čs. společnosti - a v ní zvláště českého národa, až dosud stále dosti účinně brání tomu, aby tyto živé a strhující myšlenky nerušeně pronikaly do čs. společnosti a křísily tu lidi k životu, přece jen čs. společnost se začíná politicky probouzet a ožívat. Objevuje se v ní a sílí naděje, že i v ČS. by se mohla postupně rozvíklávat ztuhlá struktura politicko- státní moci, odsuzující čs. společnost k politickému "neživotu" a že by se tu opět/byť jinak, než v druhé polovině 60. let a v Pražském jaru 1968/ postupně mohly začít uvolňovat a rozvíjet tvořivé společenské, národní a konec konců i lidské potence každého člověka, žijícího v Československu.

Pro Chartu 77 jako neformální občanské společenství, zasazující se za ochranu a uplatnění občanských práv a svobod je to povzbudivá perspektiva, zdroj inspirace a stimulace k další činnosti. Zároveň je to i velmi reálné a praktické potvrzení smyslu jejího působení. Bez občanské angažovanosti, spojené s hlubokým mravním přesvědčením a vírou v základní lidské hodnoty, jejichž vyjádřením jsou občanská práva a svobody, nelze účinně a úspěšně usilovat o zlepšení celkového společenského a národního života.

V tomto kontextu může mít proto smysl zamyslet se nad sovětskou přestavbou a delšími návrhy SSSR ve sféře občanských práv z hlediska Charty 77 a možností její další aktivity.

Na následné schůzce KEBS ve Vídni sovětský ministr zahraničních věcí v celkově pozitivně formulovaném projevu mj. prohlásil, že se nezaslouženě zapomnělo na Všeobecnou deklaraci lidských práv. "Tento jedinečný a univerzální kodex stanoví normy postupů států při zajišťování osobních práv člověka, jeho práva na práci, bydlení, odpočinek, bezplatné vzdělání, lékařskou a sociální pomoc, zapojení do kulturního života, účast na vědeckém pokroku

ku a využívání jeho důsledků". - V dalším E. Ševarnadze uvedl: "Jelikož se nahromadilo množství problémů ve sféře humanitární spolupráce a všechny vyžadují vedlivou pozornost a velkorysý přístup podle nových historických měřítek, navrhuje SSSR svolání reprezentativní konference účastnických států celoevropské konference o celém tomto komplexu otázek včetně kontaktu mezi lidmi, záležitostí, týkajících se informací, kultury a vzdělání." Toto fórum by se mělo konat v Moskvě. 1/

x/ Rudé právo 6. 11. 1986. Bylo by vhodné, kdyby Charta tento návrh podpořovala s tím, že by se měla rozvinout mezinárodní evropská iniciativa, aby na tomto fóru nejednali spolu jen zástupci vládních delegací, ale aby se jednání mohli účastnit a přednést na něm své návrhy a stanoviska i představitelé nevládních organizací a institucí i společenských iniciativ jako je Charta 77 apod.

Tento návrh znovu opakoval Gorbačov ve svém poselství gen.tějk. OSN : "Jsme pro to, aby byly neléhevé lidské problémy řešeny skutečně humánně. V zájmu toho jsme navrhli uspořádat v Moskvě v rámci celoevropského procesu reprezentativní konferenci o rozvoji humanitární spolupráce. Jsme připraveni seriózně a důkladně projednat všechny aspekty lidských práv a základních svobod. Sovětský svaz se důrazně zasazuje o to, aby člověk měl zaručeno právo na život a práci, na rovnost před zákonem. Podporujeme úsilí OSN a pokrokových mezinárodních organizací o odstranění rasové a veškeré jiné diskriminace, nepřiměřeného obohacování jedněch a zbídačování druhých lidí, úsilí o spravedlivější a civilizovanější svět." x/

x/ Rudé právo 12. I. 1987 - Ve výzvě států Varševské smlouvy, schválené na zasedání výboru ministerstva zahraničních věcí členských států V- smlouvy dne 25. 3. 1987, se k této věci praví, že "je nutno učinit vše, aby bylo zajištěno právo člověka na život a na práci v podmínkách míru a svobody, plná realizace politických, občanských, ekonomických, sociálních a kulturních práv v jejich souhrnné a vzájemné závislosti, a to při respektování svrchovanosti států. Ve výzvě se apeluje na všechny účastnické státy KEBS, aby zaujaly k navrhované konferenci v Moskvě kladný postoj a aby na tomto fóru se uskutečnila všestranná diskuse, zaměřená na praktické výsledky. - Rudé právo 26.3. 1987

Jak tento nový sovětský přístup a postoj k problematice lidských práv posuzovat? Je to jen taktický manévr nebo je to dalekosáhlejší změna principiálního dosahu?

V těchto návrzích a přístupech k lidským právům se projevuje nový kurs Gorbačovovy politiky, jsou imanentní součástí celkového procesu přestavby. Oproti pasivnímu /ideově a politicky v mezinárodních vztazích v této oblasti bezmocnému/ přístupu k této problematice za brežněvovské éry, se tu zdá rozlišuje aktivní pojetí a přístup. Za tzv. reálného socialismu Sovětský svaz /a to se vztahuje i na ostatní země sovětského bloku, zvl. na ČS./ v ideologii abstraktně zdůrazňoval, že sovětské právo zajišťuje právo a svobody občanů v takové míře a takovým způsobem, že se tomu žádné jiné státy nemohou vyrovnat. Nepotřebuje proto uvádět svůj právní řád do souladu s Mezinárodními pakty o občanských právech, protože postulovaná práva a jejich záruky jsou v sovětském právu již obsaženy a to v širší míře, než tyto pakty požá-

dují.

Tato ideologická argumentace však byla nepřesvědčivá, obsahově prázdná a SSSR se v různých souvislostech ocital na "levici obžalovaných" pro porušování lidských práv. Často se tu dostával do defenzivní pozice, z níž odmítal různé návrhy na mezinárodních a jiných fórech a pod. jako nepřijatelné zasahování a vměšování do vnitřních záležitostí SSSR. Tento postoj byl projevem brežněvovské politiky, jejímž důsledkem byl celkový ideologický a politický úpadek vlivu sovětského socialismu ve světě.

Výše uvedené návrhy a celá linie a koncepce přestavby, tak, jak je formulována v Gorbačovových projevech a v základních dokumentech nejvyšších stranických a státních orgánů SSSR, svědčí o snaze tuto situaci radikálně měnit. Sovětský svaz tu přechází do ofenzivy, i když možná tyto obraty z vojenské terminologie tu nejsou adekvátní. Co to znamená, co je v tom nového skutečně, obsahově, a co je nové jen pokud jde o metodu či formu?

Při úvahách o této problematice nelze abstrahovat od toho, že tyto otázky jsou součástí vnitrostátní i mezinárodní politiky a že proto se v určitých návrzích či přístupech spojují - ve variabilní formě - momentální, bezprostřední zájmy s dlouhodobými cíli a interesy. Nepochybně se v existujícím mezinárodním kontextu, vyznačujícím se stále ještě bipolaritou SSSR-USA, bude sovětská strana - projev E. Ševernadzeho ve Vídni i Gorbačovovo poselství to naznačovaly - snažit vystúpovat ofenzivně jako protagonistu lidských práv. Přitom bude klást do popředí souvislost lidských práv, zejména práva na život se zajištěním mezinárodní bezpečnosti a s návrhy SSSR na jaderné odzbrojení apod., dále bude akcentovat sociální práva a využívat nedostatků v této sféře v západních zemích k jejich kritice a k dokazování přednosti sovětského pojetí práv a postavení sovětských lidí. Zároveň však zřejmě sovětská strana bude ochotna zdokonalovat sovětské zákonodárství a přibližovat je - zejména v těch oblastech, kde existující úprava poskytovala laťkové důvody ke kritice - ustanovením Mezinárodních paktů. I když nutno počítat s tím, že sovětská strana se bude snažit propagandisticky využívat ve svůj prospěch skutečných či domnělých výhod sovětské právní úpravy, pak přece tu nejde - a tím více to bude platit pro budoucnost - a nepůjde jen o prosté opakování dřívějších prázdných diplomatických "scubojů", jejichž rituálního charakteru si byli jejich účastníci dobře vědomi. Dialogy "hluchých" jak byla v západní politice takováto jednání nazývána, by se snad postupně i v této oblasti mohly přeměňovat ve věcnější jednání, jejichž účastníci budou vnímat stanoviska druhé strany a brát je v úvahu při formulování vlastních návrhů.

"Nové myšlení", postulované a prosazované Gorbačovem, tu není pouze líbivým řečnickým obratem, ale je nezbytným předpokladem úspěšné realizace změn, které by měla přestavba znamenat i ve sféře lidských práv v širokém smyslu slova. Sovětský svaz bude, jak svědčí již dosevední empirie /viz nové právní regulace cestování sovětských občanů do zahraničí včetně vystěhování, ná-

vrhy na změny v trestním právu aj./ se snažit o zdokonalování vlastní právní úpravy, aby nezažádal zbytečné důvody k její kritice doma i zvenčí a aby nová právní úprava více odpovídala záměrům a cílům přestavby. Mluví-li se tu o nových podnětech a nových řešeních, je třeba přesněji formulovat, co a v jakém kontextu se tím míní, už proto, aby se předešlo zbytečným nedorozuměním. K těm snadno dochází, protože obecné pojmy z politické a právní sféry nemají - čím jsou obecnější, tím méně je to možné - tak jasně a jednoznačně určen obsah, aby nemohlo docházet k různým interpretacím a sporům o jejich výklad. Proto např. užívané rozlišení demokracie formální a skutečné, ústavy psané a faktické apod. V této souvislosti nejde tedy ani o to posuzovat, zda a nakolik oficiální, tzn. marxisticko-leninská ideologie nepřevracela v orwellovském smyslu tyto pojmy jako součást snahy o ovládnutí myšlenkového světa lidí, o jejich totální manipulování, ale o střízlivé zkoumání a hodnocení vývoje v Sovětském svazu v této oblasti. Novými podněty a novými řešeními se tu rozumí především to, co se rozchází s dosavadními ztrnulými ideologickými představami a jim odpovídajícími politicko-právními úpravami, co je - více či méně - radikálně překonává a popírá. V této relaci není ani podstatné to, že v některých případech jde o formy a postupy existující a osvědčené v politických demokraciích západního typu, což ovšem se nevztahuje na projekty socialistické samosprávy včetně podnikové, která v těchto státech svůj pendant nemají. Hloubka změny tu není měřitelná tím, jak se snad navrhovaná řešení blíží či podobají těmto známým formám, ale jak se rozcházejí s dosavadní úpravou, která byla ideologicky absolutizována. ČS. právní teorie v druhé polovině 60. let, a zvláště v r. 1968 prokazovala a prosazovala nezbytnost zvýšení úlohy a rozšíření právních záruk zákonosti. Z tohoto hlediska navrhovala např. opatření ke zvýšení role soudů a mj. široké zavedení tzv. soudní kontroly správy. Sem patřilo i ústavní zakotvení instituce ústavního soudnictví v r. 68 ústav. zákona o čs. federaci. Tyto snahy a jim odpovídající /většinou jen navrhované, protože nebylo dost času k jejich uskutečnění/ reformy byly v procesu tzv. normalizace po sovětské vojenské intervenci ze srpna 68 prohlášeny za ideologickou součást kontrarevoluce a proto zavrženy. V celém průběhu tzv. normalizace až do současnosti s návrhy tohoto druhu v ČS. již nikdo nepřišel /není tu samozřejmě myšlena Charta 77 a její návrhy, ale oficiální politické a právní instituce včetně teoretických pracovišť/.

Jestliže se nyní v procesu přestavby v SSSR takové návrhy objevují, pak to je důležitá změna, která může napomoci i příznivějšímu vývoji v této sféře v ČS. Prohlašuje-li např. prof. Kudrjavcov, ředitel ústavu státu a práva AV SSSR, že je třeba v SSSR široce zavést soudní kontrolu správy, 1/ Lidová demokracie, 13. 3. 1987 / nejsou asi ani zásadní politicko-ideové zábrany, aby se tento postulat nemohl uplatňovat časem i v ČS.

Přestavba, jejíž základní smysl lze vyjádřit heslem "více demokracie, více socialismu", má znamenat radikální rozchod s dosavadními myšlenkovými

schémata o socialismu a s dosavadní praxí brežněvovského konzervatismu a byrokratické rutiny. Má-li se socialismus v SSSR skutečně rychle rozvíjet a účinně překnávat obecnou stagnaci, předpokládá to učinit vědecko-technický rozvoj základem rozvoje celého národního hospodářství. Převězení sovětské ekonomiky na cestu intenzivního rozvoje pak opět předpokládá a vyžaduje řečeno v oficiální terminologii, postavit do popředí "lidský faktor". Vědecko-technický, hospodářský a sociální rozvoj vůbec ovšem není slučitelný s pojetím člověka jako pasivního objektu řízení a manipulace. Člověk musí být vtažen do tohoto procesu jako jeho aktivní účastník, musí se na něm, podle svých předpokladů, možností a schopností, činně podílet a být si vědom své spoluodpovědnosti za jeho průběh v ekonomice i ve veřejném životě vůbec.

Integrální součástí komplexního procesu přestavby, zahrnujícího všechny stránky života sovětské společnosti, je tedy i nový přístup k člověku, uznání jeho osobnosti, potřeby jejího rozvoje, samostatného myšlení a chování. Proto se zdůrazňuje nezbytnost procesu změny lidí v opravdové občany, vědomé si svých práv, ale i povinností, kteří se nebojí riskovat, podnikat, samostatně přijímat rozhodnutí, nečekat vždy až na příkaz zhora apod.

I když zejména v počáteční fázi tohoto procesu mohou být demokracie i občanská práva chápána instrumentálně ve vztahu k potřebám vědecko-technického a ekonomického rozvoje vůbec, pak ale, pokud tento proces bude úspěšně postupovat, bude v něm sílit i vlastní autonomní hodnota demokracie a občanských práv a svobod.

V tomto směru má velký význam prosazování tzv. gласnosti, tj. veřejnosti jako prostředku umožňujícího a zajišťujícího pravdivost v celém společenském životě. Bez pravdivosti v něm nelze dosahovat jednoty slov a činů. Jestliže Lenin kdysi prohlásil protiklad teorie a praxe za nejodpornější rys staré/buržoázní- Z.J./ společnosti, pak se tato jeho charakteristika pkbě vztahuje i na brežněvovské období vývoje tzv. reálného socialismu. I v něm byly sice výše uvedené obecné postuláty o člověku a jeho postavení a úloze ve společnosti deklarovány, ale život lidí v tzv. reálném socialismu je usvědčoval z nepravdivosti.

Proces přestavby má právě v konkrétní každodenní praxi postupně - a neustále - překonávat tento rozpor, usilovat o to, aby to, co se říká, se nelišilo od toho, co se dělá, což platí pro každého člověka, ale zvláště pro vládnoucí mocenské struktury a jejich představitele.

Uplatňování výše uvedené zásady již vedlo k značným změnám ve fungování mass médií v SSSR a nepochybně účinně přispívá k proměně celkové společenské atmosféry, bez níž se nedají žádné skutečné změny v politické, sociální i ekonomické oblasti realizovat. Různé příklady ze sovětského tisku, televize apod. o tom svědčí a zároveň prokazují i rychlost vývoje/as. poň v této sféře/ i záběr změn, jež se ještě před krátkým časem /např. před rokem/ jevíly netušené a nepředstavitelné. Pozitivní působení větší a rych-

lejší informovanostá, jež se stala imperativem v sovětských sdělovacích prostředcích/jistým katalyzátorem tu byla zřejmě i černobylská tragédie a ceňkové zhodnocení jejích důsledků/, lze počítovat, byť v mnohem skromnější míře i v čs. publicistice, v níž je možno pozorovat snahy o kritičtější, méně zkreslující způsob psaní o čs. skutečnosti, včetně některých negativních jevů, jež se dříve přecházely mlčením /např. narkomanie/, různé případy poškozování přírodního prostředí apod./

Práces přestavby v SSSR, jakkoli má akcelerační charakter, je stále ještě tě na samém počátku a překážky a síly, jež se mu staví v cestu, jsou velké a mocné. x/

x/ M. S. Gorbačov v rozhovoru s gen. taj. KS Argentiny A. Favou hodnotil dosažený stav takto: "Přestavba sílí a tím lidé lépe chápou její smysl a důležitost. To, co se děje v dané chvíli a k čemu jsme se díky lednovému zasedání ÚV přiblížili, bylo ještě před rokem prostě nemyslitelné.. Za ty dva roky jsme toho pro nspokojení nynějších potřeb sovětských lidí udělali ještě málo... Zásadně se však změnilo ovzduší ve společnosti, nesmírně vzrostlo vědomí lidské důstojnosti a probudila se občanská aktivita. To je záruka, že přestavba bude pokračovat... Budeme nadále všechno hodnotit přísně, dokonce tvrdě a objektivně, budeme se dívat pravdě do očí. Neboť to je nejdůležitější a nejučinnější nástroj demokracie, který zajišťuje zapojení lidu do přestavby a její postup vpřed." /Podtrženo -Z.J./ - Rudé právo 4. 3. 87.

V Sovětském svazu se v současné době, což je pozitivní, o těchto otázkách poměrně svobodně diskutuje. Uvažuje se o tom, zda i tato přestavba neuvázne v písku, zda jí byrokracie neudusí, jak se to stalo s reformami za N. S. Chruščova, o rozdílech, které jsou mezi reformním kurzem po XX. sjezdu KSSS 1956 a současnou linií přestavby, mezi povahou tehdejších požadavků/naivně utopické představy o komunismu, o rychlém dostižení USA a pod./ i úrovni sovětské společnosti v onom období a současným programem a kurzem přestavby a nynější, podstatně vyšší úrovní sovětské společnosti.

Diskuse, které jsou v SSSR vedeny na různých úrovních/politické, publicistické i vědecké/ o různých otázkách tohoto druhu, svědčí o hlubším, konkrétnějším a méně ideologickém /v Marxově pojetí ideologie jako falešného vědomí/ vidění skutečnosti včetně složitosti a obtížnosti procesu. Svědčí však zároveň i o tom, že teorie a praxe budou muset teprve postupně hledat vypracovávat a ověřovat různá řešení i postupy, protože zejména společenské vědy byly zvyklé především zdůvodňovat to, co je, nikoli přicházet s novými koncepty a řešeními těch či oněch problémů. Lze mít jistě odůvodněné pochybnosti o reálnosti současných sovětských plánů a programů hospodářského rozvoje a vytýkat jim utopičnost. Je to však přece jen utopičnost jiného druhu, než v programech za éry N. S. Chruščova. V jistém ohledu ji lze i pochopit, protože nové ambiciózní vedení KSSS chce před sovětskou společností postavit program, který by jí mohl podněcovat k aktivní součinnosti. Musí proto - i ve vztahu k odsudku negativního dědictví brežněvovského vedení - snad chtít více, než je možné. Zároveň tu však mezi těmito póly musí být jistá relace, jistá adekvátnost, aby tyto programové záměry a vedení, jež je formuluje, nebyly od počátku nedůvěryhodné.

V hodnocení sovětské přestavby, v posuzování možností, zda a v jakém roa

rozsahu může uspět, či zda ztroskotá jako předchozí pokusy o reformu, se lze přirozeně lišit a vyslovovat v tomto ohledu různé prognózy. Jejich verifikaci může provést až budoucnost a lze jen doufat, že to bude verifikace celkově pozitivní.

Myšlenky sovětské přestavby právě pro význam, který má SSSR pro Československo/negativním svědectvím tohoto významu byla vojenská intervence z 21. srpna 1968/, působí i na lidi v Československu, kteří vědí, že to, co se děje v "Velké zemi" je důležité i pro malou zemi, v níž žijí. Po dlouhé době přicházejí opět ze Sovětského svazu nové myšlenky a podněty, s nimiž se každý čs. občan, který neztretl zájem o politické dění, musí nějak vnitřně vyrovnávat a vyvozovat z toho důsledky i pro svůj vztah k současné čs. realitě a zejména k existující mocenské garnituře.

I tu přirozeně existuje široká škála názorů a postojů, od abstraktního radikálního odsudku SSSR a všeho, co odtamtud přichází, přes různé dozovné vztahy sympatií, až k nesouhlasu a odmítání těch na druhém pólu, z "bielakovských" pozic, jimž se tento proces nutně musí jevit jako ohrožování socialismu, jako vlastně "kontrarevoluční" proces - stejně jako jím bylo podle nich "pražské jaro". Pro ty čs. občany, kteří by chtěli, aby i ČS. se konečně dostalo z krize a začalo se pozitivně rozvíjet, je Gorbačov a přestavba s ním spojená, zdrojem naděje. Je to naděje oscilující od euforie předpokládající, že by se v ČS. mohla situace nějak "zázračně" rychle změnit, až po strážlivé očekávání, že změny v SSSR nemohou zůstat bez vlivu na ztuhlou čs. mocenskou strukturu, u těch, kteří jsou si vědomi obtížnosti překonání čs. krize, za kterou je odpovědná vládnoucí mocenská struktura.

Lze jistě namítnout, že ani přestavba formulovaná ústy Gorbačova, neřeší základní rozpor politického systému sovětského typu s monopolem politické moci jedné strany. Její ideologie proto nemůže zcela přijmout univerzalistické pojetí práv a svobod, vyjádřené ve Všeobecné deklaraci lidských práv i v mezinárodních paktech a důsledně je v praxi uskutečňovat. V tomto ohledu lze na mezinárodních jednáních o těchto otázkách očekávat, jak bylo výše naznačeno, i nadále různé polemiky a obviňování jedné či druhé strany s cílem využít ve svůj prospěch nedostatků a slabostí každé z nich. Nemusí to však být jejich určující či převažující rys, bude-li se skutečně měnit atmosféra v mezinárodních vztazích a posilovat důvěra v nich.

I v rámci sovětského systému jsou, bude-li přestavba úspěšně pokračovat, poměrně široké možnosti zdokonalovat právní úpravu občanských práv a svobod, a zejména pak praxi jejich uplatňování. Tyto možnosti jsou ve vztahu ke všem právům a svobodám podle Mezinárodních paktů o občanských a politických právech i o právech ekonomických, sociálních a kulturních.

Uvolnil-li Gorbačovův projev na ÚV KSSS v lednu 1987 o přestavbě a kádrové politice strany možnosti diskusí o různých otázkách existujícího politického systému a o různých modalitách jeho demokratizace, jež až dosud byly uzavřeny, lze očekávat, že se budou postupně rozvíjet i kritické dis-

kuse a rozborů těch či oněch nedostatků a vad sovětského právního řádu ve vztahu k občanům a návrhy na jeho úpravy a zdokonalování. Byla již přijata řada opatření, aby se zvýšila právní ochrana občanů a zkvalitnila a zesílila činnost orgánů, které jí zajišťují. V tomto ohledu jsou důležité i konkrétní informace, které přináší sdělovací prostředky o různých případech zneužívání moci a porušování práv občanů se strany jednotlivých státních a politických orgánů, policie apod., včetně závěrů, vyvozených proti osobám odpovědným za tyto nezákonnosti. Zásada veřejnosti pak působí k upevnění právního vědomí, k zvyšování pocitu občanské odpovědnosti a odvahy, ú vědomí, že i ti, kdo jsou nahoře, nejsou nedotknutelní, že mohou být potrestáni, budou-li zneužívat svěřené moci. Pozitivním jevem je ovšem i to, že v poslední době byla propuštěna na svobodu řada sovětských občanů, odsouzených za tzv. protisovětskou činnost. V ČS., bohužel, nebyl tento příklad následován a ve vězení je stále mnoho lidí jen za to, že měli nekonformní politické názory, či že chtěli uplatňovat ústavní svobodu vyznání apod.

Je smutným dokladem o úrovni moci, která způsobila a odpovídá za ubohost politického života v ČS., že o určitých věcech, evidentních každému politicky myslícím čs. občanu, se začíná volněji uvažovat, až když je odtabulizovala přestavba v SSSR.

x x x

Charta 77 je neformální občanské společenství, vystupující na obranu občanských práv a svobod. Je to společenství svým charakterem a posláním po výtce mravní. Není vázáno žádnou ideologií, nemá žádný politický společný program, různé skupiny signatářů jsou i různě politicky orientovány. Proto přirozeně v rámci Charty 77 je proces sovětské přestavby nazírán diferencovaně. I při tomto rozdílném teoretickém posuzování Gorbačova a jím inspirovaného kurzu však, alespoň podle názoru autora, vyplývají ve vztahu k němu relativně jednoznačné závěry pro ~~praktický~~ praktický postup Charty 77. Z důvodů, uvedených výše, si Ch. 77 nepotřebuje vytvářet jednotný názor na sovětskou přestavbu, není ani ve vztahu k ní omezena nějakými taktickými ohledy. Protože však politika přestavby je celkově příznivá rozvíjení občanských práv a svobod, může Ch. 77, zejména ve vztahu k čs. skutečnosti a vládoucí moci nacházet v ní vnější oporu a posilu pro svou činnost. Akceptování všeho, co je v přestavbě pozitivní z hlediska smyslu působení Ch. 77, přirozeně neznamena nekritický vztah k nedůslednostem a omezenosti nových přístupů a koncepcí.

Ch. 77 byla vždy orientována pozitivně. Od svého úvodního prohlášení usilovala o dialog s představiteli moci s cílem řešení těch či oněch problémů, odstraňování různých nezákonností a porušování práv občanů, úprav právního řádu, které by účinněji garantovaly práva občanů apod. Do role kritika byla odsouzena omezenou ideologií a politikou soudobé moci, která ji prohlásila za protistátní a protisocialistickou, aby jí znemožnila získat širší sociální podporu a vliv. Vše, co Charta žádá a navrhuje, prohlašuje

moc za nepřátelský ideologický kontraband, i když se třeba sama později musí těmito problémy a návrhy na jejich řešení zabývat/srgv. např. postoj moci k ekologické problematice apod./

Charta 77 během své existence vypracovala řadu závažných stanovisek a návrhů ke zdokonalování čs. právního řádu ve vztahu k právům a svobodám občanů. Zabývala se zejména důsledky, které vyplývají ze skutečnosti, že Mezinárodní pakty o občanských právech se v r. 1976 staly organickou součástí čs. právního řádu a že tedy by měla být ustanovení ostatních platných právních předpisů s nimi uvedena v soulad a stejně tak by měla být s nimi uvedena v soulad i interpretační a aplikační praxe státních orgánů, hospodářských a jiných institucí. - Tyto návrhy moc přehlížela, jako by nebyly, jako by v této oblasti bylo všechno v pořádku a servilní oficiální teoretikové dokazovali, že čs. právní řád žádné změny nepotřebuje, protože takový, jaký je, je dokonalý a dává občanům více práv a svobod - a účinnější je i zajišťuje - než oba zmíněné Pakty. V současnosti vzhledem k autoritativním politickým dokumantům vedení KSSS není již možné setrvat na těchto pozicích a k problematice bude muset i oficiální teorie a praxe přistupovat diferencovaněji.

Po Gorbačovově kritice nedostatků sovětské demokracie a politického systému a návrzích na jejich zdokonalování není ani v ČS. možné bez dalšího prohlášovat např. existující volební systém a způsob provádění voleb za vrcholný projev socialistické demokracie a kritiku neprostého zformalizování voleb považovat za nepřátelskou socialismu apod. x/

Změnu přístupu moci k této problematice představuje např. projev L. Štroukala z 2. III. 1987, v němž mj. uvedl: "A jsou tedy otázky kolem způsobu voleb do zastupitelských sborů, kolem většího vlivu veřejnosti na výběr vedoucích pracovníků na některých stupních řízení a v některých oblastech a další a další otázky, které nastoluje sama doba a my jsme povinni je včas a seriózně řešit." /RP, Z 3. 3. 87/.

K tomu by bylo možno říci, že tyto otázky a mnohé jiné byly nestoleny a měly být řešeny již v r. 1968 v průběhu reformního procesu a že se tak nestalo ze známých příčin. Když pak později s těmito otázkami v určité podobě přicházela Ch. 77 byly její návrhy odmítány z výše uvedených důvodů jako nějaké akce "třídního nepřítele".

Bylo by možno říci k tomuto uvedenému stanovisku moci "pozdě, ale přece", kdyby bylo možno věřit, že je to projev opravdové změny, zatím o tom však lze důvodně pochybovat.

K této věci malý historický exkurs. V r. 81 orgány StB vyvíjely velký tlak, aby Ch. 77 nepřijímala žádné stanovisko k volbám do zastupitelských sborů a vyhrožovaly vězením, jestliže Ch. 77 nějaké stanovisko přijme. Je jiná věc, že Charta tehdy žádné stanovisko v té věci nepřijala, protože se jí nejevilo účelné. Na příklad prostá změna volebního systému bez dalších změn v politickém systému a způsobu jeho fungování, v politické atmosféře by sama o sobě k ničemu pozitivnímu nevedla a nemělo smysl ani s takovým požadavkem vystupovat.

Když Ch. 77 v r. 86 ve svém stanovisku k volbám do zastupitelských orgánů poukázala stručně na potřebu zdokonalování volebního systému odkazem na zkušenosti z jiných soc. zemí/MLR/, zůstalo toto její stanovisko přirozeně

bez jakékoli pozitivní odezvy moci.

V minulosti se v prostředí Ch. 77 nejednou diskutovalo o tom, je-li vhodné navrhnout určité rozšíření a propracování právních záruk zákonnosti vzhledem k právům občanů, včetně požadavku provedení ústavních ustanovení o ústavních soudech. Převládá tehdy názor, který sdílel i autor této úvahy, že zřízení ústavních soudů, i kdyby k němu došlo, by vzhledem k tomu, jak funguje politický systém a jak se uplatňuje vedoucí úloha KSČ v něm, nic pozitivního neznamenal, že by mohlo být, užije-li se volně staré Bebelovy fráze, jen dalším fíkovým listem na nahém těle totalitarismu a že není jistě záměrem Ch. 77 takové iluze vytvářet či přispívat k jejich udržování.

Bude-li se pod vlivem sovětského kurzu na přestavbu postupně měnit politická situace v Československu, uvolňovat ztrnulý byrokratický systém a moc se bude pokoušet adaptovat nějak těmto změnám, bude účelné změnit i v rámci Charty nějaká dřívější stanoviska. V kontextu změn, které moc bude připravovat v souvislosti s přestavbou hospodářského mechanismu, bude vhodné promyšlet a navrhnout i změny k lepšímu právnímu garantování práv a svobod občanů. V tomto kontextu - i ve vztahu k zmíněným sovětským stanoviskům - by např. bylo účelné obnovit někdejší diskuse z konce 60. let o zdokonalení právních záruk zákonnosti včetně problematiky správního soudnictví apod. Zkušenosti z akcí úřadů proti Jazové sekci potvrzují např., že tu nejsou účinné právní prostředky ochrany proti administrativní svévoli apod. V této souvislosti nejde o to vypočítávat všechno, co by bylo třeba. Bylo by to předčasné a proto i zbytečné. Uvedené příklady ilustrují nezbytnost toho, aby Charta 77 postupně obnovovala své dřívější návrhy a požadavky na zdokonalování čs. právního řádu vzhledem k ustanovení Mezinárodních paktů o občanských právech a aby přicházela s dalšími návrhy na posílení právní ochrany práv a svobod občanů v ČS. a přispívala tak k žádoucímu procesu změn, resp. působila specificky ke změně vědomí, k "novému myšlení", jako nezbytné podmínce úspěšného uskutečňování sociálně politických přeměn.

Autor nepatří k těm, kteří hýří euforií a nemyslí si ani, že současná čs. situace k tomu dává důvod. I v SSSR je přestavba v samých počátcích, zdaleka se ještě v praxi neprosadila a nelze říci, že by tento kurs definitivně /v relativním smyslu samozřejmě/ zvítězil. Tím méně lze přehlížet skutečnost, že v ČS. je "socialistický konzervatismus", řečeno výrazem A. Bovina komrntátora AN, neobyčejně silně zakořeněn, že politické vedení se sice po delších rozpacích a váhání slovně přihlásilo k přestavbě, aniž se s ní vnitřně identifikovalo /z řady důvodů není toho schopno/ a že tedy proces změn v ČS. bude postupovat obtížně a komplikovaně. Nicméně i v ČS. se začíná vytvářet nová politická situace a vzhledem k tomu se budou měnit i možnosti působení Ch. 77. V čem mohou být příznivější se pokusím naznačit tato úvaha.

Ing. Otakar J í l e k

Ekonomická reforma a společenské klima

Ekonomickou reformu nelze chápat izolovaně od reformy všech sfér života čs. společnosti. I když ekonomika jako autonomní oblast společenského mechanismu má zvláštní místo v tomto mechanismu, jsou vzájemné vazby a ovlivňování natolik silné a významné, že při analýze ekonomických problémů a hospodářského mechanismu nelze abstrahovat od těchto vazeb. Vzájemné vazby mezi jednotlivými sférami společenského života jsou na jedné straně tak okamžité a na druhé straně tak zprostředkované, že určit, která z těchto vazeb je určující více a která méně, není jednoduché. Omezíme se proto pro daný účel na vztahy mezi ekonomikou a ostatními sférami s tím, že hlavní pozornost věnujeme vlivu stavu ekonomiky a ekonomického mechanismu na ostatní sféry, a zpětné vazby budeme posuzovat z hlediska ekonomické účelnosti.

Věcné problémy čs. národního hospodářství jsou podle našeho názoru určujícím faktorem společenského klimatu, občanských nálad a morálky. Společenské klima prostřednictvím hospodářského mechanismu pak v rozhodující míře ovlivňuje i řešení věcných ekonomických problémů. Proto ekonomická reforma se musí realizovat spolu s reformou ostatních oblastí společenského života. Musí tedy jít o reformu v nejširším slova smyslu. Z tohoto hlediska je třeba posuzovat i jednotlivé akty ekonomické reformy.

Jak tedy charakterizovat současné věcné problémy čs. ekonomiky v těchto nejširších vazbách? Přitom jednotlivé charakteristické rysy stavu ekonomiky nutno chápat ve vzájemných vazbách i ve vazbě na ostatní společenské oblasti jakýchkoli dosavadních tabu.

1. Ztráta tempa ekonomického rozvoje. Snížení temp ekonomického rozvoje bylo způsobeno vyčerpáním extenzivních složek rozvoje, které byly v počátku socialistické výstavby složkou rozhodující. Proto, že tento typ rozvoje přinášel opticky nejvyšší efekt z hledisek mimoekonomických, byl na něj kladen největší důraz a ztráta možností využívat tento typ rozvoje se pak velmi silně a zlobně odrazila na politicko, psychologické situaci ve společnosti.

2. Ztráta kvality. Především jde o kvalitu ekonomického rozvoje, kdy současný stav lze charakterizovat nízkou produktivitou práce jak ve srovnání i s nynějšími možnostmi, tak především se světovou úrovní. Dále je to nízká úroveň zhodnocování materiálních vstupů /využití surovin, materiálů a energie/. Nezájem na vědecko-

technickém rozvoji a inovacích. Konečně je to nízká kvalita výrobků.

3. Ztráta pozic na světových trzích. Tato ztráta vyplývá z výše uvedených ztrát a je o to citelnější, že Československo je na mezinárodním obchodě životně závislé. Přitom jde o ztrátu pozic i na trzích socialistických zemí, kdy druhdy výsadní postavení ČSSR jako kovárny socialismu je v nenávratnu a vyvolalo psychické, politicky nezdravé trauma vyústující mnohdy v nacionalistické tendence.

Příčinu těchto ztrát třeba hledat ve struktuře čs. národního hospodářství, a to především v odvětvové a výrokové struktuře průmyslu. Základním nedostatkem naší struktury v průmyslu je to, že neodpovídá našim přírodním, geografickým a historickým podmínkám hospodářského rozvoje. Současná struktura především průmyslu, tak jak vznikla od počátku 50.let, vede k tomu, že:

- hospodářský rozvoj je mimořádně náročný na surovinové a energetické zdroje;
- na investiční prostředky, jejichž návratnost při výstavbě především těžkého průmyslu je přirozeně nízká, což se násobí nízkou zainteresovaností na rychlosti investiční výstavby;
- vysokou náročností na pracovní síly, což při nízké produktivitě práce vedlo k vyčerpání jejich pohotových zdrojů a k jejich nízké mobilitě a dalším nezdravým sociálním jevům.

Mimořádná náročnost hospodářského rozvoje na investiční a průmyslové zdroje vedou k tomu, že nezbyly zdroje na jiné účely, a proto sociální sféra a infrastruktura jsou mimořádně zaostalé a vyvolávají těžké ekologické problémy, kterým bylo možno předejít.

Současná struktura nevznikla náhodně, ale byla vytvořena vědomě z mimoekonomických důvodů, které nerespektovaly specifiku čs. podmínek. Zde dlužno připomenout, že sebesilnější mimoekonomická hlediska nemohou jakkoli změnit ekonomické důsledky rozhodnutí, která ekonomické podmínky nerespektují. Zákon hodnoty nelze obejít, vynaložené prostředky, které nenacházejí ekvivalentní úhradu, vedou nutně k řetězu voluntaristických rozhodnutí, která neustále ekonomické napětí zvyšují a tím se zvyšuje i napětí sociální.

Struktura hospodářství a ekonomický mechanismus

Vytvoření nynější podoby struktury čs. hospodářství si vynutilo zavedení odpovídajícího způsobu řízení, který umožnil uskutečnit zlom v jeho dřívějším organickém vývoji intenzifikačním směrem.

Znárodnění v r. 1945 a další po únoru 1948 znamenalo, kromě jiného, i převzetí došavadního kapitalistického vývoje i metody řízení. Podnikatelským orgánem byly podnikové rady a centrální orgány měly funkci legislativní, dozorčí a usměrňující. Tomu odpovídal i vnitřní způsob řízení podniků na principech "Socialistického podnikového hospodářství" /SPN/, které mělo všechny základní atributy nynějšího chozrasčotu včetně samofinancování, podnikové autonomie a samosprávy.

V první polovině 50. let než došlo k zásadní změně hospodářského mechanismu a znárodnění se de facto změnilo na zestátnění, kdy podnik se stal pouze nesvéprávnou buňkou jednoho státního superpodniku. Ve svých důsledcích tato změna vedla ke vzniku nových řídicích struktur - specifických sociálních skupin bytostně spjatých s centralismem svým postavením, privilegii a rozhodujícím podílem na výkonu vlastnických práv. Lidský faktor tu nenašel své vyjádření v podílu na řízení vlastnictví výrobních prostředků, na zodpovědnosti a na riziku svého rozhodování, degeneroval na pouhého vykonavatele příkazů.

Již s prvním narůstáním rozporů vzniklých vytvářením nové struktury čs. národního hospodářství vznikaly pokusy, více či méně důsledné, o racionalizaci soustavy řízení a řešení sociálních rozporů. Tyto pokusy vplývaly v pokusy o reformy. Pokud jde o sociální rozpory, ty byly tlumeny způsoby adekvátními administrativně centralistické soustavě řízení, tj. nivelizací, a to nejen ve mzdové soustavě, ale i politikou sociálních výhod, "sociálním úplatkářstvím" - placením nekvalitní nebo i neprovedené práce, nekontrolovaným získáváním materiálů pro soukromou potřebu apod. V poslední době pak stagnací reálných mezd, snižováním reálných důchodů a hlavně pak žitím z podstaty, tj. získáváním prostředků na mzdy z redukce zdrojů na reprodukci základních fondů, stagnací výstavby sociální sféry apod.

Pokusy o reformu pak ztroskotávaly na zásadě "více centralizace - více socialismu". Decentralizace se ztotožnila s desocializací. Centralistický model řízení zahlcoval centrální orgány detailními problémy a jejich kapacita byla na tento způsob i budována a nebyla schopna řešit skutečně koncepčně zásadní hospodářské problémy.

Věcné hospodářské problémy přetrvávají metody řízení a poučení i důsledky z pokusů o reformu, které vždy skončily ve slepé uličce, vytvořily společenské klima, které je možno přibližně charakterizovat:

- a-bsencí iniciativy a zájmu o prosazování nových idejí ve všech směrech, jakož i strachu z nového,
- zkušenost, že se nevyplácí zkušenost a riskování,
- vědomým odmítáním angažovanosti,
- společenským cynismem,
- únikem do soukromé izolace,
- deformacemi v hodnocení společenských jevů /nacionalismus, ne-tolerance, neschopnost reálného politického hodnocení,
- nízkou politickou a společenskou kulturou,
- vědomým vyhledáváním cest nejmenšího odporu.

Hlavní oblasti společenských konfliktů

Vezmeme-li v úvahu věcnou hospodářskou problematiku a společenské klima, musíme dojít k závěru, že realizace reformy bude nesmírně obtížná. Jiné cesty však není. Jedinou jistotou je, že setrvání na dosavadních principech řízení celospolečenských procesů, vede nutně k bezperspektivnosti a ke společenské krizi. Reforma je obtížná cesta vroubená riziky, střety a společenským napětím. Přitom je třeba vycházet z toho, že rizika, střety a napětí nevyvolává idea reformy nebo nějaké vnější ovlivňování, ale jediné stav naší společnosti a její dosavadní vývoj. Společným jmenovatelem všech problémů, které přinese realizace reformy, je síla inerce, síla zvyku, strach z nového a z toho vyplývající netolerantnost.

Hlavní osy střetů zájmů při realizaci reformy lze vytypovat takto:

- mezi zastánci centralistických tendencí a autonomií podniků. Tyto střety budou podmíněny i sociálně /snižováním aparátu na novou kvalitu práce a tím i pracovníků centrálních řídicích orgánů, neměřitelnou minulými zásluhami či dosaženými tituly, ale kvalitou rozhodování a přímou i hmotnou odpovědností institucí a jednotlivců za důsledky rozhodnutí/;
- na podnikové úrovni mezi schopnými a neschopnými rychle se naučit nově, samostatně řídit, nést odpovědnost vůči vedenému kolektivu, činit a realizovat i nepopulární rozhodnutí;
- mezi těmi, kdo se přičiňují na rovnostářství a sociálním úplatkářství a snahou po jejich odstranění;
- reálné sociální střety, které plynou z ozdravování struktury národního hospodářství, které povede k přesunu lidí, nutnosti kvalifikace, výkyvů v životní úrovni. To bude zostřováno tím, že hloubka věcných problémů snižuje prostor pro utlumování

sociálních rozporů.

První etapy přechodu na novou soustavu řízení se proto budou nutně vyznačovat ostrostí těchto střetů a zesilování retardačních tendencí vůči novým metodám a vznikem antireformních snah a teorií. Proto vážným problémem je vytvoření aktivní sociální síly, která by byla nositelem reformních snah. Nezastupitelnou úlohu musí v tomto směru sehrát KSČ. Avšak omezovat pojetí sociální síly, nositele reformních snah, především na stranu, by znamenalo zužovat sociální základnu, o kterou by bylo možné reformní snahy opřít. Při reálném pohledu na sociální stratifikaci v dnešních čs. podmínkách meže zavřít oči nad tím, že struktury, které jsou s dosavadním řízením a hospodářskými podmínkami sociálně spojené, jsou v rozhodující míře členy KSČ. A nejde jenom o sociální pojetí, ale i o postavení společenské, o ideové vazby, o inerci v myšlení. Bylo by naivní předpokládat rychlé pochopení nových úkolů a směrů a natož pak myšlenkový přerod v rozhodující míře právě v této sociální skupině. A proto otevřeně i skrytě antireformní tendence lze očekávat právě z tohoto prostředí.

Aktivní proreformní síly uvnitř KSČ se chovají velmi skromně, až stydlivě. Patrně ne proto, že by nedostatečně chápaly nutnost reform, ale hlavně proto, že zřejmě působí příklad a strach z důsledků a poučení z minulých hledání nových směrů. Není jiné cesty, které by v míře alespoň optimální vedly k nezvratnosti reformních snah, než vytvoření široké sociální opory pro realizaci reformy. Je to cesta mobilizace osobní odvahy k překročení vlastních stínů minulosti bez osobních, politických či ideových předpojatostí, cesta socialistické plurality gorbačovského typu. To je cesta pro všechny síly, které působí na čs. politické scéně ve směru nezvratnosti reformy.

Aniž bychom přeceňovali význam zákonodárných aktů pro faktickou realizaci především ekonomické reformy, nelze je ani podceňovat, neboť zdůrazňují nezvratitelnost reformních snah a jejich realizaci.

V nich je třeba:

1. Jasně formulovat dočasnost zbytků centralisticko-administrativních metod řízení. Jde především o postupné odstraňování direktivních hmotných výstupů plánu, jako jsou limity a jmenovité úkoly. Tyto direktivní výstupy nejsou ničím jiným zdůvodnitelné než nevyvážeností hospodářského rozvoje a tedy projevem slabosti hospodářského mechanismu založeného na socialistických tržních vztazích. Ve státním plánu musí proto být jako součást

vytváření rovnovážného stavu rozpracovaného postupně a jmenovitě odstraňování těchto direktivních ukazatelů.

2. Postupně snižovat podíl centralizace a přerozdělování finančních prostředků především na krytí potřeb neefektivních podniků. Prostředky pro novou výstavbu a zakládání podniků získávat z vlastních podnikových zdrojů a úvěrů.

To vyžaduje:

- vytvoření finančního trhu a činnost bank chápat jako součást socialistického podnikání,
- vytvoření přímé vazby jednotlivých článků cenového systému - velkoobchodní ceny - nákupní ceny - maloobchodní ceny. Sociální záměry řešené nepřímým zdaněním /daní z obratu/ realizovat přímými sociálními opatřeními. Jako příklad možné budoucí deformace cenové soustavy možno uvést důsledek 50% odvodu z mezd, který povede k vyšší hladině VC a ke zvýšení MC a k záporné dani z obratu většiny MC potravin. Toto umělé zvýšení cen deformuje celý cenový systém a podstatně sníží a zatemní ekonomickou kalkulaci nezbytnou pro formování podnikatelských záměrů,
- s tím souvisí i uvolňování cenové tvorby a její decentralizace.

3. Vzniká otázka, proč zákon o státním podniku a zvláště zákon o družstevním podniku. Oba výše uvedené podniky nemohou být de facto ničím jiným než socialistickým výrobcem zboží, který se řídí stejnými zákonitostmi socialistického trhu. Toto členění je pozůstatek dřívějšího členění soc. vlastnictví na nižší a vyšší formy tím, že "nižší forma" bude pozvednuta na vyšší. Kromě toho dosavadní podniky jsou podniky národními, alespoň podle jména, i když de facto jsou státními podle společných vlastnických vztahů. Autonomie, samofinancování a samospráva znamená faktické zlidovění vlastnických vztahů. Podniky by proto měly být socialistickými a jako státní by měly vystupovat veřejně prospěšné podniky /ČSD, spoje, Státní banka a pod./.

4. Otázka zakladatele podniku. V návrhu zákona o podniku se předpokládá, že zakladatelem podniku bude blíže nespecifikovaný ústřední orgán státní správy. Měl-li by to být ústřední orgán typu dnešního resortního ministerstva, pak zde vzniká nebezpečí resortismu, monopolistických a centralistických tendencí. Vznik nového podniku je vyvolán národohospodářskými potřebami, které je třeba všestranně zvážit, a to nejen z hlediska oprávněnosti jeho vzniku,

ale i zdrojů, ze kterých získat prostředky nezbytné pro výstavbu a zahájení provozu. Toto by měl posuzovat objektivní orgán, který by byl pověřen finančně kontrolní pravomocí nad správou základního jmění hospodářských organizací a z těchto pozic spolu s ostatními řídicími orgány kolegiálně posuzoval vznik nových podniků, rušení, slučování, vnacenu správu apod. u podniků stávajících.

O jménu

"To bude tím jménem," mínili přátelé, když přišla řeč na to, jak si lidé doma opisují nedávný projev Miloše Kopeckého; měli jsme totiž zato, že jiné texty jsou stejně hodny pozornosti. Jenže - nebyly uvedeny takovým JMÉNEM.

"Ten si to může dovoli, se svým JMÉNEM, natakové JMÉNO si nikdo netroufne," slychala jsem jindy, před lety. Ti, kteří takto mluvili, považovali známé JMÉNO za ochranu a štít před institucemi, zatímco oni sami, domněle bezejmenní, jakoby neměli čím se zaštitit.

Ukázalo se od té doby, že JMÉNO, ani nejznámější, samo nechrání, že dokonce může být svému nositeli pozastaveno a vyměněno za číslo.

Nicméně právě taková symbolická degradace zjevuje, že jakkoli JMÉNO před hrubou mocí nechrání, představuje nějakou sílu, která může instituce provokovat a člověka jako jedince oslovovat.

Co je to za sílu? Kde se bere a jak vypadá síla jména?

Je to síla dávná a hluboko uložená, uvědomoval si ji už pradávny obyvatel světa. Jakožto vlastník a držitel prvního masově sdělovacího prostředku, totiž jazyka, upřel JMÉNO bytostem, kterých se bál, medvědu, hadu, ďáblu... a vytvořil jim jména nová, náhradní, na která nemohli slyšet, neměli se tudíž objevit - byly to první pseudonymy. JMÉNO je přece součástí svého nositele, JMÉNEM archaický člověk nejen přivolává, ale má sílu rovnou zhmotnit.

Nejarchaičtější ze všech archaických, Adam, byl pak k vymýšlení jmen přímo povolán: "Nebo když byl učinil Hospodin Bůh z země všelikou zvěř polní, i všecko ptactvo nebeské, přivedl je k Adamovi, aby pohleděl na ně, jaké by jméno kterému dáti měl; a jak by koli nazval Adam kterou duši živou, tak aby jmenována byla..." /I.M., 2, 19/. Prvnímu člověku byla přisouzena spolutvořitelská moc; ten, kdo dává JMÉNA, ostatní tvory nejen rozlišuje, určuje, ale současně vytváří jejich bytostnou část, totiž identitu: promítá do nich možnost, kterou sám současně začíná zakoušet, totiž prožitek vlastního odděleného a jediného Já.

Část lidské bytosti zůstala archaická i podnes a mimo jiné i vše, co se týká JMÉNA. Bez ohledu na zápisy v matrikách se

pojmenováváme vždy znovu, v každém živém vztahu, protože vztah člověka proměňuje, znovuvytváří a JMÉNO k této proměně jak inspiruje, tak ji dosvědčuje. Soukromá pojmenování milenců prohlubují vzájemnou jedinečnost, výlučnost; domácí zkomoleninou si matka či rodina přisvojují své členy; přezdívka v oddíle, v partě, určuje roli svého nositele, spoluzajišťuje mu místo mezi ostatními a vytváří tak jeho novou totožnost.

Jsou i JMÉNA, která poškozují svého adresáta, přisuzující mu podobu zvířete, zaklínající růst jeho duše či těla, odvrhující jej z pospolitosti ostatních. Právě skrze nadávku je síla JMÉNA zřejmá: jak si vysvětlíme, že při vší racionalitě, které jsme schopni, se nás dotkne znevážení s l o v e m, že pro nadávku jsme s to se soudit, že náš právní řád považuje za potřebné chránit institucionalizované autority před verbálním ohrožením? JMÉNO podnes archaicky chápeme jako součást bytosti, takže jeho poškození pocítí i nositel.

Ze JMÉNA rodiče bývala odvozována příjmení v evropských jazycích; JMÉNO je pars pro toto, které jako první sdělujeme a cítíme se dotčeni, když je přeslechnuto; je to první abstrakce naší individuality, kterou před sebe vysíláme a teprve dodatečně si odkrýváme, co se pod jménem skrývá. Mluvíce JMÉNEM druhého, zastupujeme zájem jeho osoby. Dbáme o své dobré JMÉNO, a toto jednání je v naší představě spojeno především s poctivostí a statečností, erbovními vlastnostmi.

JMÉNO spoluvytváří bytost, buď k dobrému nebo ke zlému. Vyjadřuje kvalitu, existenciální jedinečnost, nesouměřitelnost /jak zvláštní vztah máme ke jmenovcům!/. JMÉNO člověka vyděluje z nesmírnosti času, prostoru, dějin.

Opakem jména je číslo. Doopravdy je člověku přiděluje koncentrák nebo věznice, ale k číslování směřuje i občanské uspořádání totalitního státu. Číslo vyjadřuje pouhou kvantitu, pořadí, člověk jako tvor s jedinečnou existencí není rozpoznán. Je zaměnitelný, nahraditelný a tedy - odstranitelný. Člověk očíslovaný nepotřebuje JMÉNO, je zbaven námahy o své dobré JMÉNO pečovat a přestává být poctivý; zbaven naděje v zástítu jménem přestává být i statečný...

Žijeme v době, kdy strach ze JMÉNA má několikerou podobu. Držitelé dnešního sdělovacího prostředku /v jeho podobě akustické i tištěné/ upírají JMÉNA osobnostem, kterých seobávají, a to nejen současným, ale i byvším - jako by je veřejné pojmenování

mohlo zpřítomnit /těžko lze třeba podat i jen inzerát na koupi busty či portrétu TGM.../.

Jenže ony současné z nepojmenovatelných osobností si někdy i samy upírají jména a volí pseudonymy, často proto, že to, o co se pokoušejí, je riskantní snaha nalézt co nejpřesnější JMÉNO protivníkovi. Pseudonym sice, pravda, přelstí instituce, ale rozlučuje JMÉNO a jeho nositele: ruší tak jeden z prvních vynálezů a predikátů člověka, jednu záruku existenciálních hodnot - a tím současně v hlubším plánu vychází vstříc totalitním poměrům. Ne-ní to také nebezpečné ?

Jako společnost, jako národ toužíme po jednotě a pravosti JMÉNA a jeho nositele a po přiměřenosti jména a jeho významu. Chováme archaické přání po ^{erbovních} ~~jejm~~ ctnostech, totiž aby veřejné JMÉNO bylo opřeno o velkou poctivost a velkou statečnost. Rytíři už nejsou a leckterí státní či jiní veřejníci JMÉNO toho druhu nemají, a tak mnozí z nás svá přání obracejí k jiným nositelům JMÉNA, totiž k heroům, sportovcům, zpěvákům...

Výkon svalů, hlasivek, mimiky však nepraví ještě nic o ctnostech z jiných oblastí, a tak původní přání po pravosti, jednotě a přiměřenosti JMÉNA přetrvává.

Nové JMÉNO představuje novou nadějí, a nemusí patřit jen člověku, ale i jeho dílu, třeba novinám. Nové JMÉNO má šanci nově tvořit, a to tehdy, nehledá-li člověk JMÉNO druhému, ale jestliže nejdříve ze všeho pojmenovává - a tedy vždy znovu utváří - sám sebe. Takové jm JMÉNO pak přestává ohrožovat, jak svého nositele, tak kohokoli druhého; a stává se symbolem, erbem, možností oslovit: toho, kdo se cítí bezejmenný, ohrožený, a kdo také dává přednost JMÉNU před číslem.

Liboš Kohout:

Historické mýty a prověřené skutečnosti o příčinách a důsledcích rozkladu Rakousko-Uherska /K úryvku práce XYZ: Jak jsme bourali Rakousko...

Svědectví 80/1987, roč. XX./

Mezi oběma válkami nedošlo k žádnému vážnějšímu vzájemnému sporu mezi historiky a historizujícími politiky dřívější "Dohody" o otázku mimořádně frekventovanou a aktualizovanou v době druhé světové války a po jejím skončení: zda bylo historickou nevyhnutelností a zda bylo pro další světový vývoj žádoucí nahradit podunajskou říši mozaikou malých národních státek. Hlučné znovuoživení této otázky v současné době, jehož charakteristickou součástí je výše uvedená práce XYZ, má zřetelnou politickou, nikoli vědeckohistorickou motivaci a inspiraci. Úzce souvisí s válečnou i poválečnou politikou předních západních velmocí, především USA a Velké Británie, v níž centrální místo měla koncepce znovuvytvoření podunajské monarchie, či republikánské federace, složené z jihoněmeckých katolických států, Rakouska, resp. i Maďarska a úzce spolupracující s předpokládanou federací či konfederací československo-polskou/Polsko minimálně v předválečných hranicích, tedy s početnou ukrajinskou a běloruskou menšinou/. Přirozená a samozřejmá byla podpora této politiky ze strany Vatikánu. Jestliže rychlý postup Sovětské armády do středoevropského prostoru až po Labe a Alpy tuto západní koncepci poválečného uspořádání střední Evropy zmařil, pak každý další poválečný pokus o znovurevizi statu quo z r. 1945 musil nutně přední politiky Západu znovu přivádět k myšlence formovat integrovanou střední Evropu a k revizi předválečných pohledů na příčiny a následky pádu skoro 400 let trvající středoevropské říše. Tomu adekvátní bylo úsilí politizující části historické obce a žurnalistů.

Z tohoto hlediska poznamenávám, že práce XYZ vůbec není nějakým novem, nýbrž je prostým opakováním přemnohých myšlének, vyjádřených již dříve, mnohdy daleko přesvědčivěji, než činí XYZ, ale spolu s ním vždy a ve všem podstatném poplatných aktuální politice vlád západních zemí, tedy vystupujících v nedůstojné roli "služky politiky". Většina americké a západoevropské historiografie této periody dějin, spolu s ní i XYZ, nikterak neobohacuje dějinné poznání novými fakty a novými gnoseologickými výboji a podněty. Podléhá svéráznému nevědeckému, zkratovému determinismu, když hledá, a soudí, že nalezla p ř í č i n n o u s o u v i s l o s t mezi pádem Rakousko-Uherska 1918 a pádem střední Evropy do "spárů bolševismu" 1945.

Základní slabinou glorifikace minulé i potenciální budoucí mocenské role Rakousko-Uherska v precích západních publicistů i XYZ-eta je, že se nesaží čtenáři znovu představit, rekonstruovat situaci, za níž se Říše n e z a d r ž i t e l n ě rozkládala a byla vědomě ne pouze politiky, nýbrž především n á r o d y m o n a r c h i e rozbíjena, což posléze registrovali a přední dohodoví politikové/Wilson, Clemenceau, Lloyd George především/ a modifikovali- hodně pozdě, až na sklonku r. 1918 - svoji válečnou politiku ve směru schválení vůle národů monarchie vytvořit samostatné národní státy.

Při zveličování faktorů povahy subjektivní, tedy role státníků té doby, jejich údajných chyb a omylů/dle XYZ měli dělat to, neměli dělat ono, přičemž se autor vůbec netáže, co v určitých objektivních podmínkách vůbec dělat mohli, což je klasický projev nevědeckého indetermínismu/ignorují někteří domácí i zahraniční autoři rozhodující faktory objektivní povahy, jež ovlivnily myšlení a chování hlavního a rozhodujícího dějinného subjektu - lidových a národních mas, jakožto tvůrců dějin. Sem patří především: plné válečné vyčerpání ekonomik centrálních mocností, zhroucení zásobování, především potravinami, rostoucí celkové zbídačení lidu v zázemí, zvýšený národnostní útlak. Také revoluce v Rusku, hlavně svými hesly o přeměně války imperialistické ve válku občanskou, tedy o obrácení bodáků prostých vojáků proti vlastní vládě, o zbratřování na frontách s "nepřátelskými" vojáky, o míru bez anexí a kontribucí, o právu národů na sebeurčení, o socializaci výrobních prostředků, parcelaci velkostatkářské a šlechtické půdy a jejím předání do rukou bezzemků a chudých rolníků /a mnohé jiné/. - Pokud stalinistická historiografie, v tom i naše v padesátých letech, nesporně vlivy ruských revolucí přecenila, neznamená to, že tyto hluboké vlivy vůbec neexistovaly!

Proti XYZ-etovi, stejně jako proti dříve ve Svědectví publikujícímu Jehličkovi-Severovi, zdůrazňuji, že v situaci, jak se utvořila na sklonku války, neudělali vůdčí politikové Západu z hlediska ubránění zájmů vládnoucích buržoazií vůbec chybu, pokud se posléze orientovali na pád Rakouska a formování nástupnických států na základě sebeurčovacího národního práva. Tihle autoři, spolu s početnou historizující obcí dnešních západních publicistů, nepochopili, či nechtějí chápat, že ve chvíli rozpadu armády, ovšem stále držící zbraně, vůbec neexistovalo dilema: buď reformované a tudíž silné Rakousko-Uhersko jako bariéra proti německému imperialismu a rudému Rusku nebo mozaika malých buržoázně demokratických států, neschopných čelit zmohutnělému Německu či zesílivšímu Sovětskému Rusku. - Dilema bylo jiné: Buď vyjít vstříc neotřesitelné a nezměnitelné vůli národů střední Evropy vytvořit vlastní samostatné státy a takto usměrnit a modifikovat jejich vůli k obraně nové státnosti i proti sovětskému internacionalismu nebo připustit, aby spojení středoevropských národních revolucí s revolucí socialistickou smetlo v tomto prostoru kapitalistické panství a ohrozilo je tak v celé Evropě i ve světových měřítcích.

Právě proto jsem ve svých polemických textech dřívějších uvedl parafrázi z Catonova kdysi výroku o kartaginských: CETERUM AUTEM CENSEO AUSTRIAM ESSE DELENDAM! - Ostatně soudím, že Rakousko musilo být zničeno! - To, co bylo ještě tak do poloviny r. 1917 možností, či snad pravděpodobností, proměnilo se za rok a půl v nutnost a posléze ve skutečnost!

Západní, a s ní spjatá naše publicistika, XYZ především, zlomili všechny

světové rekordy ve "skoku dalekém" svým "prorakouským dějinným determinizacím" ještě z jednoho politického a vůbec nevědeckého důvodu: snaží se zamlžit skutečné, bezprostřední příčiny a důsledky pozdější druhé světové války, zejména pak odpovědnost západního kapitalismu-imperialismu za její rozpoutání, tedy především za důraznou podporu nástupu německé, posléze nacistické revanše a jejího pokusu o dosazení světovlády násilnou, válečnou cestou. Jen zkratkově zde uvádím některé podstatné faktory této podpory:

Dawesův a Youngův plán /americký/ hospodářské podpory Německu, Locarno 1925 a pokusy o formování "sanitárního kondómu" proti SSSR, západní podpora německého finančního kapitálu při jeho snaze čelit krizi a revolučnímu řešení nastolením nacistické diktatury 1933, obsazení Porýní znovuobnoveným Wehrmachtem bez odporu Francie, kdy stačilo nasadit několik francouzských divizí - 1936, obsazení Rakouska 1938, Mnichov a obsazení čs. pohraničí, pohlcení zbytků Československa 1939, objektivní podpora Francie při jeho rdousení republiky ve Španělsku 1936-1939, a pasivní přihlížení válečné likvidaci Polska 1939 a mnohé jiné. - Lapidárně vyjádřeno ve vztahu k nám: Československo r. 1938 padlo proto, že bylo zrazeno a Hitlerovi dáno na pospas Anglií a Francií, jejichž vlády odmítly, inspirovány krátkozrace chápanými zájmy vládnoucí třídy protinacistické spojení s SSSR a snažily se opuštěním spojeneckého Československa obrátit hitlerovskou válečnou mašinerii v protisovětském směru, docílit izolované nacisticko-sovětské války. - Vůbec ne proto, že se r. 1918 zhroutil dávno prohnílá a anachronicky^{polo-}středověká monarchie z vůle v ní porobených národů a ze- vynuceného- potlesku a požehnání předních politických špiček Západu.

Přičlenění střední Evropy do sovětské sféry vlivu v r. 1944- 1945 rovněž nemá s pádem Rakouska žádnou souvislost. Rozhodující bylo, že západní velmoci chtěly protinacistickou válku vyhrát s pomocí prolévané krve sovětských občanů a přistoupily k vytvoření druhé fronty v Evropě až příliš pozdě, když sovětská armáda vybojovala již rozhodující bitvy, umožňující jí, dříve než mohly dorazit západní armády, dobytí Rigy, Vilnjusu, Tallinu, Bukurešti, Bělehradu, Sofie, Varšavy, Vídně, posléze i Berlína!

x x x

Po přečtení rozsáhlého výňetku ze studie XYZ-eta jsem dospěl k závěru, že ji nepsal odpovědný kvalifikovaný historik, nýbrž historizující žurnalista a angažovaný politický aktivista dneška. Odmítám ji, jako ne pouze gnoseologicky nepřínosnou, ale i s e e s t n o u , neboť se neopírá o hlavní prameny a literaturu, o výsledky početných mezinárodních diskusí odborných historiků, především k problematice válečné viny centrálních mocností, zachází svévolně s fakty selektivně vybíranými k zdůvodnění předem formulovaných aktuálně politických závěrů, vyslovuje neprověřené soudy, spekulace, či hypotézy, vydávající je za exaktní a "poslední" slovo pravdy. Celou prací prolíná, jak řečeno již výše, zcela nevědecký dějinný determinismus/pád Rakouska se rov-

ná nutný pád střední Evropy do spárů bolševismu/, spojený ovšem s ignorováním podstatných příčinných souvislostí.

Pokrečují podrobnějším pohledem na "mýtotočvornou", či "legendotočvornou" /mýty a legendy propagující a udržující/ činnost XYZ-eta. - Spolu s jinými znovu formuloval, pokud jde o starší dějiny, mýtus o ekonomické, politické, zejména pak g e o p o l i t i c k é progresivitě Rakousko-Uherska.

Dle XYZ-eta podunajské mocnářství hrálo údajně po celou dobu své existence /a hrálo by i nadále, pokud by nebylo dohodovou, zejména českou, masarykovskou činností likvidováno/ výrazně progresivní, nezastupitelnou mocenskou roli v 400 letých evropských dějinách od 16. do 20. století. Čelilo, nakonec s plným zdarem, tureckému náporu z jihovýchodu. Stalo se ochráncem osvobozených balkánských národů. Ještě daleko progresivnější roli pak sehrálo jakožto balanční, regulační faktor nemalé moci a významu mezi Německem a Ruskem, zejména v 19. a 20. století.

Nemohu nepoznamenat: klasický to příklad vydávání přání za skutečnost! Velice početní a kvalifikovaní historikové rozličných metodologických škol i politických či filosoficko-historických názorů prokázali, že toto sice bylo objektivním progresivním dějinným posláním Říše, že však její rozhodující vládnoucí skupiny a třídy toto p o s l á n í plnily nejprve zcela nedůsledně a neadekvátně objektivním potřebám, později je opustily, ba zradily. Přiznáme-li Masarykovi moudrou inspirativnost jeho proslulé myšlenky, že národy a státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily, pak aplikováno na podunajské mocnářství nelze dospět k jinému názoru, než že jeho pád předurčila, způsobila, právě zrada ideálů, stojících u "kolébky" Říše na poč. 16. století.

Již první dějinný úkol-poslání- nebyl od samého počátku plněn důsledně. V 16., ještě více v 17. století byla v popředí pozornosti a mocenského úsilí vládnoucího habsburského rodu středoevropská, západoevropská a americká zámořská velmocenská politika. Teprve na sklonku 17. století, po obhájení Vídně, přechází zajisté Rakousko do protiofenzivy po předchozím pouze pasivním bránění hranic Chorvatska a Slovenska, avšak nikoli s cílem osvobodit balkánské Slované a jiné národy z tureckého jařma, nýbrž s cílem porobit je a učinit z Balkánu svoji zájmovou sféru, vykořisťovenou kolonií/viz Bosna po r. 1878/, posléze pak nástupišťe proti carskému Rusku s využitím tureckých sil a při spojení s osmanskou říší, vrcholícím válečným svazkem v letech 1914- 1918 !

Neméně mýtotočvorný, ba podstatně "mýtotočvornější", je XYZ v pohledu na ono předpokládané balanční poslání Rakouska mezi Ruskem a Německem.

Již r. 1635 postoupili Habsburkové součást českého království- Lužici- Sasku, za pomoc protestantského knížete při porážce- též zčásti protestantských- českých stavovských povstalců. Ve válce o "dědictví rakouské"

ztratila Marie Terezie 1742 definitivně nesmírně bohatou provincii Slezsko ve prospěch Pruska. Ve válce 1866 ztratilo Rakousko hegemonické postavení v Německu ve prospěch stále mohutnějšího Pruska. Vysokou úroveň politicko-diplomatického mistrovství tehdy prokázal pruský kancléř Bismarck, který prosadil, aby Rakousko neutrpělo žádné územní ztráty a aby platilo jen velice mírné reparační, na rozdíl od pozdějších reparací francouzských po prohrané válce 1870-1871 - 5 miliard franků, jež se staly významným faktorem industrializace Německa po r. 1870. To vše s cílem nepopudit Rakousko, "nedokopat" je do války po boku Francie a konečně s perspektivním cílem - připoutat ekonomicky celé Rakousko k budoucí/od r. 1871/ německé "Druhé Říši", tím pak připoutat je i politicky a vojensky/kulturní odlišnosti, kupř. rakouské převažující katolictví, zanedbatelné!/, což bylo předpokladem k nástupu německé hegemonie v Evropě, v koloniálním světě, později v celosvětových měřítcích! Od dob této "vnitroněmecké" války se Rakousko začíná stále rozhodněji klonit k roli slabšího spojence, nutně pak, později, vzhledem k měnícímu se poměru sil, k roli polovazala stále mocnějšího Německa. Tedy nikoli k roli XYZ-etem kategoricky proklamovaného balenčního, nýbrž zřetelně protiruského faktoru v evropské velmocenské hře! Protiruské zaměření demonstrovalo Rakousko již v době krymské války, tedy v polovině 19. století, dále v době rusko-turecké války 1877-1878, kdy Bosna připadá bez boje Rakousku, nikoli Srbsku, statečně bojujícímu po ruském boku. Necelý rok po obsazení Bosny, 1879, utváří Rakousko, mimochodem bez důrazného odporu českých politiků té doby, dvojspolek /vojensko-politicko-ekonomického obsahu a dosahu/ s Německem, zaměřený proti dosud nekoalovaným mocnostem, Francii a Rusku. Pádny to důkaz o neudržitelnosti a scestnosti teze XYZ-eta o tom, že při formování bloků se přece Rakousko musilo k některému z nich přidat a nemohlo zůstat neutrální. Už na střední škole, nemluvě o škole vysoké, by musil XYZ za takovéto tvrzení, "vylepšující kádrový profil Rakouska", dostat bez kantorského váhání nedostatečnou, neboť rakousko-německé agresivní společenství /1879/ časově daleko předcházelo společenství francouzsko-ruské/1891/, ještě více společenství anglo-francouzské/1905/ a anglo-ruské/1907/. Jde o jeden z prvních, ale mimořádně závažných důkazů toho, že hlavní odpovědnost za rozpoutání světové války mají centrální mocnosti!

Ovšem tohle byl zároveň pro Rakousko objektivně první krok k s t á t - n í s e b e v r a ž ě ! Vždyť již k roku 1879 bylo Rakousko-Uhersko zřetelně po všech rozhodujících stránkách-ekonomické, vnitropolitické, především pak vojenské- slabší, než Německo.

Od sklonku 19. století stále pokračoval a prohluboval se proces v a - z a l i z a c e monarchie vůči německé říši, aniž by ovšem byl k počátku války plně završen a aniž by Rakousko-Uhersko upustilo od sledování vlastní imperialistické politiky, ovšem stále v souladu s imperialistic-

kou politikou německou. K době vypuknutí první světové války bylo Rakousko-Uhersko stále ještě relativně samostatným subjektem v mezinárodním evropském a světovém mocenském klání. Nese, stejně jako Německo, plnou odpovědnost za rozpoutání této krvavé války, za její průběh, výsledky a důsledky.

Ať jakkoli nerealistická byla politika, vyjádřená mj. cestou několika významných českých politiků do Moskvy 1867, či memorandem Riegra v souvislosti s francouzsko-pruskou válkou, což obé je pro XYZ-eta předmětem pohrdání a kategorického odmítnutí, šlo o politiku, jež měla čelit zřetelně již tehdy odchylce rakouské zahraniční politiky od jejího nejvlastnějšího evropského mocensko-balančního poslání. Totéž platí o pozdější novoslovenské politice, kterou XYZ ostře napadá, symbolizované jménem K. Kramáře. Poznávám, že této problematice věnoval kvalifikovanou a kritickou pozornost mimo jiných i dr. Beneš v práci "Úvahy o slovanství", napsané ku konci druhé světové války. Kramářovské novoslovanství zajisté kritizuje pro jeho politické zpátečnictví/vlastně představovalo mj. i pokus o jakési modernizování "svaté aliance" z ponapoleonovských dob; tedy Beneš je kritizuje pro přílišnou poplatnost reakční politice carismu/ i pro politickou utopičnost, nedostatek realismu, avšak střeží se laciných odsudků typu XYZ-eta. Doceňuje právě ono novoslovenské usilování, aby Rakousko prokazovalo větší politickou distanc a nezávislost vůči Německu a aby se znovu přiblížilo Rusku, sledující společnou politiku dorozumění, zejména v otázkách balkánských. Proti XYZ-etovi tudíž zdůrazňují, že novoslovenská politika, v jejím rámci i česká, byla sdekvátní původnímu balančnímu poslání Rakouska, zatím co oficiální rakousko-uherská politika ono nejvlastnější evropské poslání Říše zradila!

Ze zorného úhlu XYZ-eta se ztrácí závažný fakt, že český národ byl objektivně, v jistém smyslu i subjektivně "nejrekouštějším" ze všech národů monarchie, protože na rozdíl od ostatních, do té či oné míry utlačených národů, neměl možnost připojit se plným odloučením od Rakouska k nějakým již existujícím "Piemontům" nebo k možnému budoucímu polskému státu, formovanému k r. 1918 ze tří záborů- rakouského, pruského-německého a ruského. Byl "rakouštější" i než oba vládoucí národy Říše, německý a maďarský. Vždyť značná část rakouských Němců využívala sousedství mocné "Druhé Říše" německé k neustálým licitacím, pokud se domnívala, že je ohroženo německé hegemonické postavení v monarchii, či zahraničně-politická orientace na Německo; permanentně vyhrožovali "Anschlussem". Maďaři pak byli solidární jen s d u a l i s t i c k o u monarchií, nikterak neomezující maďarskou šlechtu a buržoázii v krutém útisku nemaďarských národů.

Česká špičková politická reprezentace, tedy šlechta, buržoázie, formující se politická uskupení, prokazovala svoji loyaltitu, nikdy neodměněnou sdekvátními českými právy v monarchii, ve všech dramatických dobách dějin

Říše: v revolučním roce 1848, v protipruské válce 1866, konec konců i v takových chvílích, kdy rakouská zahraniční politika směřovala k aktům zjevně objektivně ohrožujícím český národ a evropskou rovnováhu, jako bylo úzké smluvní přimknutí Rakousko-Uherska k Německu 1879, anexie Bosny a Hercegoviny z r. 1909/tedy ovšem bylo i dost odporu/, schvalování zvýšených rozpočtů na zbrojení a jiné.

Česká buržoazie a politické strany, vyjadřující její vůli, mohla v Rakousku realizovat - díky tomu, že se české země staly jeho nejprůmyslovější částí - nemalé zisky a svým způsobem vlastně vykořisťovat vývozem zboží a kapitálu méně rozvinuté kraje Říše. Hlavním cílem pro ně tudíž bylo likvidovat rozpor mezi privilegovaným ekonomickým postavením a převelice slabými politicko-mocenskými třídními i národními pozicemi. Tohle podstatné XYZ svým textem vůbec nepostihl. Nevšimá si ani, nebo hrubě zkresluje postavení českého národa jako celku, jeho drtivé maloburžoazní a proletářské většiny zvláště. Kupř. české školství, zejména menšinové, tedy v Sudetech a ve Vídni, bylo ubohou popelkou. Ve Vídni, kde žilo asi 250.000 Čechů, musila česká politická reprezentace, nejvíce sociální demokraté, bojovat těžce dokonce i o zavedení školství základního, o každou jednotlivou školu. XYZ chválí moravské-česko-německé - vyrovnání, ale opomíjí poznamenat, že předtím v zemském moravském sněmu měli Němci většinu, ač národnostní poměr na Moravě byl 70:30 v český prospěch. Ve Slezsku, kde Němci opravdu představovali většinu, probíhal brutální odnárodňovací proces, ostatně zachycený mj. i v proslulých Bezručových Slezských písničkách, kde básník naprosto ve shodě s historickou pravdou poukazuje na sepětí odnárodňovacího procesu se sociálním útlakem, prováděným německými a židovsko-německými kapitalisty.

Podle XYZ-ete i podle jiných autorů/kupř. Bohemus/ vedli Češi údajně nepřetržitou ofenzivu, tak silnou, že vyvolali "abwehrpsychózu" u českých Němců. Tihle autoři sice nemohou nepřiznat vzájemnost nacionalismu a konfliktnost česko-německých vztahů, zaviněnou jistě oběma stranami, avšak nevycházejí ze základního: vládnoucím národem v Rakousku byli Němci/v Uhrách Maďaři/. Český nacionalismus byl nacionalismem malého národa, který musel bojovat o samo právo na existenci; potom, když si je jakž takž vybojoval, musil usilovat - nakonec s nezdarem - o národní rovnoprávnost a posléze, za války, jak ukáží v dalším textu, znovu o b y t í a n e - b y t í tvář v tvář pangermánské touze po evropovládě či po světovládě. Naproti tomu německý nacionalismus usiloval o uchování a rozmnožení svého, již dříve dosaženého privilegovaného postavení v monarchii, později za války o "Endlösung", které bylo jen o něco mírnější, než ono pozdější předpokládané a zčásti realizované nacistické /kde vedle p o n ě m ě n í šlo navíc o fyzickou likvidaci části národa, zejména inteligence a o vysídlení jiné, poněmčení neschopné části národa "nižších rasových kve-

lit " kamsi mimo prostory střední Evropy/.

Tzv. marxisticko-leninská historiografie padesátých let je právem po-
robována kritice, pokud dějiny prezentovala skoro výlučně jako činnost
anonymních lidových mas, tvořících aktivně dějiny. XYZ si počíná ve své
práci přesně opačně. Mj. se mu podeřil vpravdě mistrovský kousek: z dějin
první světové války vyškrtl /až na dvě výjimky, tj. legionáře a 23 mrt-
vých z dubna 1917 v Prostějově/ prakticky celou dějinnou revoluční /národ-
ní, demokratickou, sociální, socialistickou/ aktivitu českého lidu, ne-
mluvě o tom, že slovenské problematice nevěnuje skoro žádnou pozornost. -
Avšak předválečná doba u něho nedopadla o mnoho lépe.

Ani slovo o velkých lidových vzepětích a akcích po rakousko-uherském
vyrovnání s kulminací 1868-1869. - Jistě, lidovým vystoupením z počátků
devadesátých let, k nimž došlo v souvislosti s totálním zklamáním českého
lidu nad výsledky jednání o česko-německém vyrovnání, věnuje pozornost
značnou, avšak jen proto, aby dokázal, jak neschopná byla špičková poli-
tická garnitura, pokud neuměla, ba ani nechtěla vychovat "plebs" k odpověd-
nému poměru vůči rakouské státnosti, k tomu, aby si "vážil" monarchie,
císaře pána a vymožeností, které ráčil z vlastní vůle udělit českému ná-
rodu/byly prakticky nulové/. Je hodné zaznamenání, že týž XYZ, který vy-
užívá každé příležitosti ke snižování/ autentické progresivní role před-
válečného i válečného Masaryka, neváhá se /v tomto případě právem/ dovo-
lávat jeho autority proti radikálům, v terminologii XYZ-eta proti dema-
gogům. Dle tohoto autora, nikoli dle objektivní historiografie/ne pouze
české/, "fundamentálky" nezmařili němečtí liberálové, nacionálové, kleri-
kálové, či nerozhodnost vládních představitelů, stále před nimi ustupu-
jících, nýbrž "nálada české veřejnosti", jež "zaterasila českým politi-
kům cestu ke kompromisu". Autor dospívá dokonce tak daleko, že přijímá se
sympatiemi a porozuměním výjimečný stav, zavedený vládou v září 1893 v Pa-
Praze a spokojeně vrní nad mírností rozsudků proti nikdy neexistujícím
sdružení, policejním jménem "Omladina". Celým textem autora, věnovaným
problematice lidového hnutí devadesátých let prolíná ono aristokratické
starořímské "odi profanum vulgus et arceo" /"pěli pod husitskými prapor-
ci Marseilleisu, na Karlově mostě chtěli strhnout sochu sv. Jana Nepomuc-
kého...v květnu 1893 zavěsili soše Františka I. mezi Karlovým mostem a Nř
Národním divadlem..oprátku na krk; a v srpnu téhož roku, v předvečer cí-
sařových narozenin, rozhodli po Praze letáky s nedůmyslným, ale výmluvným
textem:"Co měla socha na krku, bude mít osoba"/str. 788 Svědectví/.

Takto se ovšem zdá být pochybným můj, výše uvedený soud, že český
národ byl nejreakoštějším z početných národů Říše, v jistém směru i
s u b j e k t i v n ě. Nadále soudím, že můj názor je správný. Oba závaž-
né postoje politicky angažované české veřejnosti, onen z r. 1868 i onen
z počátku devadesátých let, který přetrval a násobil se nutně v době vál-
ky, byly státní mocí vynucenou, přirozenou ~~základní~~ a oprávněnou reakcí na

zjevné obrovité křivdy, které nejen nebyly v nejmenším odčiňovány, nýbrž stále opakovány a prohlubovány. Ani ty nejdivočejší a nejzavrženíhodnější excesy českého nacionalismu /německý byl intenzivnější, a hlavně, mocnější a realizovatelnější/ před válkou nepřerůstaly v totálně destruktivní postoj vůči samotné existenci Říše. Pravda, směřovaly k radikálním reformám, objektivně pro její uchování **p o k r o k o v ý m !**

Ovšem jakmile tu byla válečná skutečnost, musila nutně lidová aktivita přerůst v akty totální destrukce nespravedlivé monarchie, což ovšem souviselo s tím, že utlačené národy monarchie, také český, si stále více uvědomovaly, jaké jsou válečné cíle centrálních mocností, zejména Německa a že jejich realizace, v případě válečného vítězství centrálních mocností by mohla být pro neněmecké a nemečerské národy monarchie až genocidně ~~z~~ zhoubná!

Jeden z předválečných radikálů, vynikající historik Jaroslav Werstadt v útlé studii "Od "České otázky" k "Nové Evropě" ", Praha 1920 zřetelně prokázal, že za války, a ještě před ní, nikoli radikálové přešli na "víru" Masarykovu, nýbrž Masaryk na "víru" jejich, pokud se exaktně přesvědčil o nereálnosti svého dřívějšího úsilí reformovat pokojnou cestou Říši i o vzniku jiných, nadějných šancí pro rozvoj českého a slovenského /v jeho pojetí "československého" / národa.

A ještě dodávám, že ti radikálové posledních desetiletí devatenáctého stiletí byli předchůdci i současníky oněch generací, které s krajním odporem nastupovaly do válečných útvarů říše a později tvořily legionářské formace. Werstadta doplňuji, že Masaryk přešel nejen na "víru" radikálních předválečných politiků, ale i na "víru" českého vojáka, což výslovně stvrzuje ve "Světové revoluci" jakožto faktor, urychlující jeho rozhodnutí emigrovat a zahájit odboj. x/

x/ Hlavní legionářskou masu tvořili jednak nacionálně, jednak sociálně ušlechtilí Češi, solidizující se ve své většině zpočátku s myšlenkou slovenské vzájemné spolupráce, později většina sympaticky přijímala myšlenky sociální spravedlnosti, demokratičnosti, vyslovované oběma ruskými revolucemi velmi zřetelně. Po návratu domů zakotvila většina legionářů u sociální demokracie a u národních socialistů. Jistá menšina, asi 10 tisíc, bojovala v řadách Rudé armády a přidávala se zpravidla ke komunistům.

K válečným cílům a míře viny centrálních mocností na rozpoutání války nyní přičleňuji několik potřebných podrobnějších poznámek, neboť výklad XYZ k této problematice je nejen neuspokojivě kusý, nýbrž i scestný.

Ve světové historiografii nemarxistického směru/metodologického/ přežívá falešný názor, že marxistická charakteristika první světové války, jakožto oboustranně imperialistické, klade zcela do roviny viny obou střetajících se táborů na jejím rozpoutání. Tak tomu ovšem není. Podstatou pohledu na válku z pozic marxistické metodologie je konstatování nerovnoměrnosti kapitalistického vývoje v období jeho imperialistického stádia, kdy došlo k zřetelnému předstihu ekonomického rozvoje "starých", klasických

kapitalistických zemí/Anglie a Francie/ zeměmi typu USA a Německa. Německo usiluje o znovurozdělení koloniálního panství, jakož i o znovurozdělení mocenských a ekonomických pozic ve "staré" Evropě cestou válečného násilí. /USA to nemají tolik zapotřebí, majíce velký domácí trh a pronikající na obrovský jihoamerický kontinent/. Zveřejněné válečné dokumenty stvrzují správnost závěru, že hlavním, i když nikoli jediným viníkem rozpoutání první světové války je německý imperialismus a s ním spojený imperialismus rakousko-uherský.

XYZ se v této souvislosti představuje jako názorově hodně rozpolcená bytost. Právem odmítá častý názor, že ve válce šlo v podstatě o střet Germánstva se Slovanstvem, jakož i názor, že se střetla demokracie s antidemokracií. Za nejbližší pravdě považuje názory marxistů. Avšak zároveň otázku komplikuje a dokonale zatemňuje tím, že vyslovuje nezřetelnou, tím pak zcela neprůkaznou a gnoseologicky zcela bezcennou myšlenku, prázdnem dunící frázi, že prý "tato válka i epocha, kterou zahájila, je demaskováním totální krize novověkého člověka; krize, zachvacující i ty nejhlubší oblasti lidského bytí, které se marxismus rozhodl přehlížet"/str. 801 "S" č. 80/. Nehodlám polemizovat; není totiž zhola s čím!

Studii XYZ-ete ostře kritizují zejména proto, že při bližším osvětlování míry válečné viny centrálních mocností vůbec nepřihlíží k tomu podstatnému: jaké byly, dle dokumentů, jež má soudobý historik k dispozici, válečné cíle centrálních mocností.

Válečnou vinu Rakouska odbývá již uvedeným lakonickým, že se přece musilo někam přidat a nemohlo zůstat neutrální. Zato však relativně obšírně charakterizuje údajnou "vinu" malého Srbska: "Nejdravějším uchazečem o přízeň osudu bylo Srbsko. Díky jihoslovanskému temperamentu, civilizační neřezvinutosti i rázu krajiny, přecházely metody "národně osvobozenického boje" /do uvozovek dal XYZ!!!/ často plynule v banditismus. x/

x/ Kdybych exaktně nevěděl, že XYZ je příliš mladý na to, aby intenzivně prožíval druhou světovou válku, soudil bych, že v tomhle bodu pečlivě opísoval z nacistického zdůvodnění preventivní války proti Jugoslávii z 6. IV. 1941, jemuž předcházelo srovnání Bělehradu se zemí "civilizačně rozvinutým" nacistickým letectvem!

Přečetné dokumenty i literatura/jen k sarajevskému atentátu existuje přes 1600 prací/ prokazují nevyvratitelně, že oficiální vládní kruhy srbské nejen válku nechtěly, ale učinily nemálo kroků k tomu, aby mírovým chováním vůči Rakousku válce zabránily. Chápaly, že k ní Srbsko, vyčerpané do krajnosti předchozími dvěma balkánskými válkami, proti Turecku a proti Bulharsku, nemá dostatek sil. Srbsko válku neprovovalo, nejméně konstrukcí nějakých dokumentů, jež měly údajně přimět Rakousko k předválečným záhřebským procesům proti chorvatským vlastencům. XYZ v té souvislosti bez důkazů ostouzí Masarykovo protiaehrenthalovské a protifriedjungovské úsilí o rehabilitaci neviných Chorvatů /ostatně celou práci XYZ-eta lze označit za tendenčně a bezdůkazně protimasarykovskou, o čemž svědčí

zejména zásadní odsouzení samotného Masarykova rozhodnutí jít do protiráč-
kouského odboje/. Válku naopak p r o v o k o v a l o R a k o u s k o ,
kdy manévry v Bosně byly stanoveny péčí Ferdinanda d'Este záměrně na den
srbského národního smutku /tzv. Vidovdan, den, kdy 1389 v bitvě na Kosovu
poli s Turky Srbsko ztratilo až do zač. 19. století státní samostatnost/.
Manévry předcházela konopišťská schůzka následníka trůnu s císařem Vilé-
mem II. Oba zde schválili shodné názory německého i rakouského generálního
štábu, že k velké válce v Evropě musí dojít b r z y /dokud existuje
zřetelná vojenská převaha centrálních mocností/ neboť vzhledem k zbrojním
protiplánům Dohody by r. 1916 m o h l o b ý t j i ž p o z d ě n a
vítězné tažení do doby, "než spadne listí se stromů"/výrok to Viléma II/.
Nevím, odkud vzal XYZ své přehodnocující informace o politice následníka
trůnu/údajně byl proti válečnému řešení, předtím ostře proti anexi Bosny
a Hercegoviny 1909/, jenž byl prokazatelně jedním z nejpřednějších - spo-
lu s náč. štábu- válečných podněcovatelů, zcela v německé válečné linii.
Samozřejmě nehořel pro své ideje obětovat život, nýbrž věřil, že se dá
Srbsko příslušnými agresivními akty Rakouska vyprovokovat. - Ještě po po-
dání rakouského ultimáta prokázala srbská vláda krajní sebeovládání a
zdrženlivost, když k velkému podivu a rozpakům Vídně i Berlína přijala
skoro všechny body ultimáta s výjimkou těch, které zjevně představovaly
porušení i základů srbské suverenity a snahu proměnit Srbsko ve vazala
Rakousko- Uherska.

Pravda, XYZ nemohl ignorovat všechny nespočetné dokumenty, prokazující
válečné v i n y Německa. Ale ani slovem se v rozsáhlé práci nezmínil o
válečných p l á n e ch "Druhé říše"! Těžiště jeho textu je jednoznačně
v konstatování toho, jakých p r o s t ř e d k ů /jistě drastických a za-
vrženíhodných/ používalo Německo k dosažení svých válečných cílů. Pozorný
čtenář dospěje k závěru, že dle XYZ-eta asi největší válečnou "vinou" Ně-
mecka bylo slabé futurologické vzdělání a inspirace jeho vůdců, pokud ne-
předvídali, že umožněním průjezdu ruských revolucionářů v čele s Leninem
Německem se stali mimoděčnými spoluzakladateli budoucí bolševické veleříše.

Jaké byly tudíž válečné cíle Německa a Rakouska, tak jak to hodnověrná,
zdaleka ne pouze "marxistická"- historická věda uvádí a prokazuje?

Směrnice říšského kancléře ze září 1914, tedy z doby, kdy se dařil plán
"bleskové války" na západě, předpokládá v obecné rovině oslabit Francii na-
tolik, aby již nikdy nemohla hrát velmocenskou roli. Rusko zatlačit da-
leko od německých hranic a zlomit jeho panství nad neruskými národy. Lu-
cembursko se stane německým spolkovým státem, Belgie, bez Lutychu a Vervi-
ers se promění ve vazalský stát. Podobný osud čeká Holandsko, s nímž má
být reglizována celní unie. Za nejzávažnější z těchto kancléřových, tedy
oficiálních vládních plánů, považují koncepci středoevropského hospodář-
ského svazu ,především na základě celních uníí, pochopitelně diktovaných
německými kapitalisty. Předpokládanými účastníky by byla Francie, Belgie,

Holandsko, Dánsko, Rakousko-Uhersko, miniaturní loutkový stát polský, případně Itálie, Švédsko, Norsko. Cílem svazu mělo být upevnění hospodářské nadvlády Německa nad celou střední Evropou, samozřejmě v perspektivě nad evropským kontinentem jako celkem. Otázka koloniálních zisků, mezi nimiž mělo hrát důležitou roli vytvoření souvislého koloniálního panství Německa ve střední Africe /zřejmě na úkor kolonií anglických a francouzských/ měla být řešena později. Rovněž expanze na východ Evropy měla být konkretizována později.

Mnohem radikálnější, zejména pokud jde o přímé územní zisky, byly plány nesporně velmi vlivných "Všeněmců". Belgie jako celek se měla stát německou zemí/tedy včetně jejího koloniálního území Konga/. -Myšlenka hromadného odsunu nežádoucího jinonárodního elementu z území, na něž si bere Říše nárok, je všenečeského původu. Z memoranda citují: "V zájmu naší vojenské bezpečnosti musíme bezpodmínečně získat francouzskou půdu...bez obyvatel, to znamená, že v mírové smlouvě s Francií by se vymínilo, že Francie převezme obyvatelstvo ze svých odstoupených územních pruhů do svých zbývajících území, tam je opět usadí a odškodní na francouzské útraty ..."

Pokud jde o Anglii, jež je prý původcem této světové války "světové panství tohoto národa musí být zničeno"... "Rusko musíme násilím opět obrátit čelem k východu a za tím účelem musí být vrženo zpět v podstatě do hranic před Petrem Velikým"... V knize teoretika německého imperialismu Naumanna "Mitteleuropa"/1915/ se naznačuje vblíže i osud malých národů, především Čechů po německém válečném vítězství. Dle něho střední Evropa bude v jádře německá, tedy němčina bude monopolním zprostředkovacím jazykem všech národů, jež ji obývají; autor lituje, že by bylo sice nádherné udělat z Čechů Němce, že to však nejde, proto se přimlouvá za snášlivost, za kulturní autonomii. Rychle ovšem dodává, že ta nesmí znamenat žádnou ryzí suverenitu malých národů. - Naše česká perspektiva byla tedy jasná: likvidace hospodářské, politické, ale nakonec i té slibované kulturní svébytnosti. Týž osud by stihl i jiné malé národy, obývající rakousko-uherskou říši, neboť ta by splynula v "Mitteleuropě" s "Druhou říší" a přestala by jako suverénní stát vůbec existovat....

Naprosto vstříc říšskoněmeckým pangermánským plánům kráčeli svým programem z jara 1915 rakouští Němci. Z jejich tehdejšího memoranda citují slepou: "Dosavadní království a země na říšské radě zastoupené...budou se pro budoucnost jmenovati:Císařství Rakouské..Pro císařství...ustanovuje se státní řeč německá...Zákonem třeba ohraničiti území, na kterém mají kmenové bydliště neněmeckí národové a ve kterých ve vnějším styku služebními státními úřady a soudy první instance může být užíván vedle státní řeči také jazyk jejich... Veškeré obecné školství bude zařízeno tak, aby každý, kdo vyjde ze školy, byl mocen státní řeči... Právě tak je státní řeč ve všech neněmeckých školách měšťanských, středních, učitelských ústavech, živnostenských, odborných a pokračovacích školách předmětem povinným a má

v nich býti také vyučovací řeči pro některé předměty... nové neněmecké školy vysoké se nesmějí zřizovat. x/

x/ Tenhle program našich Němců z r. 1915 realizovali nacisté za "protekturátu u nás plně.

Rakousko-Uherské válečné plány a cíle se v ničem podstatném nekřížily s plány německými. Srbsko a Černá Hora měly být plně likvidovány. Rakousko mělo získat řecký přístav Soluň. Jisté spory s Německem v otázce budoucího uspořádání polských věcí byly posléze řešeny dohodou ze srpna 1916 o poválečném konstituování okleštěného polského "státu" /z bývalé carské "Kongresovky"/, jehož jižní část by byla "gouvernementem" rakouským, severní "gouvernementem" německým. x/

x/ Tohle rovněž realizovali - ovšem v daleko krutější podobě vůči Polákům, než zamýšlelo Rakousko-Uhersko a Německo r. 1916 - n a c i s t é po otázce Polska 1939, když po odtržení rozsáhlých západních území Polska, obývaných Poláky, z těchto území za války vyháněnými a poněmčovanými, zřídili v jeho okleštěném zbytku svůj, krutě okupační "generální gouvernement".

A tomuhle všemu podstatnému a h r á z n é m u /!!!/ nevěnuje Č E C H Z P R A H Y , vydávající se za "objektivního" historika, a n i j e d i n o u v ě t u ! - Naopak, celou problematiku česko-německých vyrovnávacích tahanic, již zajisté věnuje značnou, byť nekvalifikovanou pozornost uzavírá krotkou, neutrální, zamlžující větou, že prý Němci v Čechách po vypuknutí války ztratili na vyrovnávacích jednáních zájem.... Ó tom p r o ě tomu tak bylo, že totiž opojení válečnými vítězstvími uvěřili v realnost "endlözungu"- ani slovo! Ani slovo o tom, jak neustále bombardovali státní, zejména vojenské vedení a velení požadavky, aby se v českých krajích, obývaných "velezrádci" zřídilo stanné právo se všemi toho krutými důsledky!

Takto XYZ nikterak nevyvrátil skutečnost, že porobeným národům Říše - Čechům, Slovákům, Ukrajincům, Polákům, Slovincům, Chorvatům, Srbům, Rumunům, Italům, nezbyla za války jiná cesta, než ta, kterou doopravdy nastoupily: ven z žaláře národů! K zřemování vlastních států!

Ve světle dokumentů o německých plánech a válečných cílech byl takto jejich protirakouský odboj, v němž čestné místo získal odboj našeho národa, aktem, činností k zachování s m r t e l n ě o h r o ž e n é n á r o d - n í e x i s t e n c e !

Především pod tímto rozhodujícím zorným úhlem nutno hodnotit historický význam naší zahraniční odbojové akce, vedené Masarykem s význam /jistě opozdivších se za ní, ale posléze, díky l i d u nesmírně dynamických a r o z h o d u j í e í c h / domácích odbojových faktorů.

Pokud jde o domácí protirakouský odpor a odboj, lze v práci XYZ-ets zaznamenat, že zcela ignoroval dějinnou roli lidových mas porobených národů monarchie a pokud jde o politickou reprezentaci, jejíž činnosti přece jen jistou pozornost věnuje, projevuje se zřetelné podceňování jejího odbojového úsilí. - Nikterak se nevypořádá se složitými otázkami vztahu zahraničního a domácího odboje/o tom existuje nesmírně rozsáhlá a v mnohém

vzájemně polemická literatura/. Ještě menší pozornost věnoval vztahu odbě je buržoázního a lidového a vůbec si nevšimá válečné role rakouské a české sociální demokracie. Zešla opominul hodnocení zahraničních vlivů na vnitrorakouský ~~základ~~ vývoj, na revoluční pohyby mas, pokud tyto vlivy reprezentovaly obě ruské revoluce.

V této souvislosti se zadostiučiněním konstatuji plnou názorovou shodu mezi bezprostředně poválečným hodnocením dr. Beneše a hodnocením mým. Cituji: "Nepomohlo-li Rusko potlačeným národům svým politickým programem nebo od r. 1917 bojem na frontách, pomohlo jim vydatně svou revolucí. Západoevropská diplomacie, která nám dosud pomáhala z důvodů buď mocenských nebo taktických, nemohla již nyní zpět; vynořily se tu nové nepřemožitelné síly ideové a morální, jež dosavadní kroky v náš prospěch sankcionovaly. A na druhé straně ve státech střední Evropy tyto síly působily dojmem ohromujícím: revolucionizovaly masy, ohrožovaly autokracii všeho druhu, rozvracely národnostně smíšené státy"/převzato z knihy O. Urbans: "Česká společnost 1848- 1918, str. 621, bez uvedení titulu a stránkování Běnešovy práce/.

K rostoucím úspěchům domácího odboje, vrcholícím posléze vyhlášením samostatného státu, ve stručnosti poznamenávám:

Za celou dobu trvání války se rakouským Němcům nepodařilo prosadit vyhlášení stanného práva nad českými zeměmi. Nedošlo k nějakému závažnému podmínování úsilí zahraničního odboje. Výjimkou, dost rychle napravenou, bylo stanovisko Českého svazu říšských poslanců z 24. ledna 1917, jež odmítlo "snahy nepřitele ve zbrani nabízet českému národu pomoc" a potvrdilo své loyální rakouské vlastenectví. To bylo ovšem ještě v předvečer ruské revoluce. O dva měsíce později bylo již stanovisko odloženo ad acta. Političtí reprezentanti českého národa odmítli německé plány na formování "Mitteleuropy" a proti zveřejněným germanizačním plánům českých Němců se rozhodně, byť spíše až k jaru a létu 1917, postavila veškerá česká veřejnost, zejména manifestem spisovatelů a vstupním prohlášením českých poslanců při otevření říšské rady, v neposlední řadě pak ostrým memorandem kovodělníků k českým poslancům na říšské radě z poč. června 1917/1/. Proti XYZ-etovi, ignorujícímu páně český odboj lidový, cituji z memoranda kovodělníků: "Žádáme českou delegaci, aby v této dějinné době bezohledně se dožádala zřízení československého samostatného státu, dovoloávajíc se veliké ideje ruské revoluce seburčení všech evropských národů, naší dřívější, po mnoho staletí existující samostatnosti a nepromlčených závazků státoprávních". Memorandum požaduje, aby poslanci prosazovali: 1/ "Zrušení trestu smrti, 2/ okamžité propuštění tzv. politických zločinců... 3/ zrušení nesnesitelné cenzury časopisecké a odvolání zákonů a vycházení zastavených českých listů."

Druhá polovina roku 1917 , a hlavně celý rok 1918, až do vyhlášení samo-

statného státu, zaznamenává stupňované, posléze plně úspěšné snahy české politické reprezentace převést dynamicky se vzcházející lidové hnutí, mířící až do sociálně revolučního řečiště, do řečiště buržoázně demokratického a vyhraněně nacionálního.

Tříkrálová deklarace tzv. generálního sněmu říšských a zemských poslanců všech českých zemí z ledna 1918 je znamenitým, výmluvným dokladem redi kalitace české politické reprezentace - byť opožďující se za radikalizací lidovou- pod přímým vlivem zápalného hesla ruské revoluce o právu národů na sebeurčení až do vytvoření vlastního státu. V deklaraci se praví: "Národ náš hlásí se o svou samostatnost, opíraje se o své historické právo státní a jse prodehnut všecek vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve státě svrchoveném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovenské přispěti mohl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství, přiznáváje v tomto státě národním menšinám plná práva národní".

Množily se drahotní, hladové bouře, demonstrace, stávky, včetně oné velevýznamné generální stávky celorakouské z ledna 1918, jež, pokud by byla cílevědomě řízena revoluční stranou v celoříšských měřících, mohla položit Rakousko na lopatky o plných 9 měsíců dříve, než se doopravdy rozložilo, sbíhání z front, armádní vzpoury a j., posléze pak zhroucení front a hromadný odchod vojáků domů.

K nejsvětlejším stránkám našich národních a státních dějin tudíž patří, že v době, kdy "česká zahraniční akce se ještě nemohla prokázat žádným oficiálním příslibem národního osvobození "Čechoslováků" ze strany Západu, ba dokonce kdy britský generál Smuts tajně jednal ve Švýcarsku s rakouským představitelem Mansdorffem a americký prezident se chystal přednést kongresu svých "14 bodů", slibujících národům Rakousko-Uherska pouze "nejvolnější možnost autonomního vývoje", česká politika se pod vlivem revolučního Ruska přihlásila jako první v monarchii, k neomezenému právu na sebeurčení" /Jindra, První světová válka, Praha 1986, str. 126/.

Rakousko-Uhersko, které mělo jakous-takous naději na "přežití" války, ještě v průběhu roku 1917, pokud by tajná jednání s Dohodou o separátním míru měla úspěch, tuto naději definitivně pohřbilo, pokud se přimklo zhovu rozhodně k Německu, mj. při mírových jednáních v Brestu Litovském se sovětským Ruskem a k létu 1918 znovu koordinovalo všechnu svoji válečnou a vnitropolitickou činnost s Německem k úspěchu poslední z jeho ofenziv na západní frontě.

Říjnové přísliby císaře Karla o federalizaci Říše, dle přání jejích národů, byly takto už labutí písní, navíc zazpívanou falešně, pokud šlo jen o Předlitavsko a národy Uherska císařský manifest ponechal na pospas útlaku maďarské šlechty a buržoázie/včetně Slováků/.

V zahraničí, také na stránkách Svědectví, se objevily "vědecké" spekula

lace na téma "co by, kdyby..." a mj. byle bez jakékoli argumentace vyslo-
vena myšlenka, že by prý Češi dosáhli v případě uchování federalizovaného
Rakouska hegenonistického postavení v Říši. To je násilná konstrukce,
širý výmysl. Rozpad Rakouska byl ku sklonku r. 1918 objektivním, nezadržá-
telným procesem. Zejména pak formování Polska, Rumunska, Jugoslávie. V pří-
padném okleštěném trojstátí německo-česko -maďarském/Slováci by zůstali v
rámcích Koruny Svatoštěpánské/ by musil francouzský válečný vítěz zabez-
pečovat politickou převahu české m e n š i n y permanentními mocenskými
zásahy, až by ho to nakonec totálně vyčerpalo a znechutilo. Sudetští Němci
by stále více pošilhávali po mocném Reichu, posléze nacisticky dynamickém.
Maďaři by pěstovali protijugoslávskou a protirumunskou iredendu.

Pokud by vnitřní režim česko- rakousko- uherského trojstátí konzervoval
s papežským požehnáním zaostalé politické, ekonomické a kulturní vztahy a
instituce, ba dokonce by - při zahraniční orientaci na fašistickou Itálii-
přecházel až na pozice a nastolení k l e r o f a š i s t i c k é h o r e-
žimu/jak se v poválečném Rakousku i stalo/, pak by trojstátí buď postihl
Anschluss k nacistickému Německu nebo- nevyhnulaxse ani Itálie - válka po
boku Německa, jako jeho slabý, v politicko- mocenské oblasti bezvýznamný
vazal. - A o tom, zda ve středoevropském a balkánském prostoru spáchají
vítězní "nadlidé" vyšší rasy vůči slovanským národům genocidu, či zda tu
bude panovat stalinský teror a později brežněvovský "reálný socialismus",
by se stejně rozhodovalo n a f r o n t á c h d r u h é s v ě t o v é
v á l k y.

Svůj prorokouský dějinný determinismus a kategorické odmítnutí zahranič-
ní odbojové činnosti, vedené Masarykem, se XYZ snaží zdůvodnit poukazem na
naprosté ztroskotání Masarykovy vize nové Evropy, jak ji formuloval již
za války a v bezprostředně poválečné době a vyjádřil ve "Světové revoluci"
a v "Nové Evropě". Zejména v práci druhé vyjádřil Masaryk myšlenku, že ná-
rodní státy mezi Německem a Ruskem s demokratickými režimy budou po všech
stránkách ku společnému a vzájemnému prospěchu spolupracovat, přičemž ga-
rantem tohoto - pro evropskou integraci žádoucího- procesu budou na jedné
straně vítězné velmoci dohodového Západu, na druhé straně z revoluce se
zrodivší demokratické Rusko. Jádrem spolupracujících států bude Českoslo-
vensko, Polsko, Jugoslávie. - Skutečný negativní dějinný vývoj ovšem Masa-
rykovu optimistickou, humanistickou vizi uspořádání evropských věcí plně
vyvrátil a negoval. Totálnímu despektu XYZ-eta vůči Masarykově vizi demo-
kratické Evropy lze ovšem přitakat pouze podmíněně a částečně. Totžž při-
pustím-li, že Masaryk očividně podcenil sílu a negativní dějinnou roli svě-
tového imperialistického kapitalismu, a ovšem i nesnášenlivého šovinismu,
krátkozrakého, úzkoprsého nacionálního egoismu vládnoucích kruhů malých
národů a států mezi Německem a Ruskem, vzájemných mezinárodních sverzí a
nenávistí, podbarvených též dosevadním historickým vývojem.
Avšak v poválečné Evropě existovaly i jisté faktory, jež mohly vést k

vývoji jinému, pozitivnějšímu, než byl ten faktický, vyústivší až v katastrofu druhé světové války a v neblahé poválečné rozdělení Evropy do dvou proti sobě ostře vystupujících vojensko-politicko-ekonomických bloků.

Sovětské Rusko se za jistých příznivých okolností vnitřních i mezinárodních mohlo po překonání revolučních výstřelků konsolidovat ve směru demokratického socialismu. Jak prokazují rozličné historické práce, kupř. amerického historika Cohena /Bucharin a bolševická revoluce - podstatně partie jsem přeložil do češtiny - pozn. L.K./ nebylo vítězství stalinismu nad umírněným bucharinismem fatální nevyhnutelností. Nevyhnutelná nebyla ani ortodoxně revoluční politika Kominterny po r. 1929, ani obkličovací a intervenční plány a akty velmocí vůči SSSR. V prostoru mezi Německem a Ruskem nebyla rovněž fatální nutností tendence k triumfu fašistických a polofašistických režimů, vždy hrubě nacionalistických. Ani vítězství nacismu v Německu nebylo predestinováno. - Spolupracující, stále více se integrující Evropa mohla demokratizaci politickou rozvíjet relativně pokojnými cestami v demokracii sociální. - Tenhle možný a žádoucí vývojový proces zmařil jak odpor, protiofenziva vlivného a mocného dosud světového imperialistického kapitalismu, tak vítězství stalinského byrokratismu, tím pak antisocialismu v SSSR s příslušnými negativními zahraničně politickými i vnitřními důsledky.

XYZ prokázal v celé své práci naprosté neporozumění nesmírně závažné problematice z oblasti filosofie dějin. Nepochopil, že dějiny lidstva jsou dějinami aktivní činnosti lidí, že vývojových alternativ je vždy několik, že objektivní tendence dějinného vývoje nemají charakter železných zákonů vývoje přírody, že dějinný proces mohou významné osobnosti, společenské třídy, aktivní národy, ovlivnit v žádoucím a progresivním, či v nežádoucím a regresivním směru. Od možnosti jistého vývoje k vývoji skutečně realizovanému vede vždy cesta, na níž existovalo několik možných dějinných výhybek, jež lidé postřehli a sledovali, či nikoli.

Aplikováno na dnešek: nukleární válka, která by totálně zničila lidskou civilizaci, je zejistě možná, ale nikoli osudově nevyhnutelná. Je jí možno jistou velmocenskou i lidovou politikou odvrátit!

Práce XYZ patrně vyjde v zahraničí tiskem, především péčí politiků jistého zaměření. Péčí poctivých historiků, usilujících o uchopení plné pravdy dějinné, by ovšem měla vyjít i tato moje kritika, psaná "sine ira et studio", avšak snažící se plnit onen, původně pozitivistický postulát: hovořit pravdu, bez ohledů, tedy: "P A D N I K O M U P A D N I" !

Praha dne 21. srpna 1987
pozn. Tento text je o polovinu zkrácen a v něčem i obsahově modifikován oproti původnímu, asi 34 stránkovému textu, aby tak bylo usnadněno jeho publikování.

Luboš Kohout:

Církevní dogma proti zabezpečení snesitelného a důstojného života

/Poznámky k polemické stati duchovního Josefa Zvěřiny "Úcta k životu"/

Vážený pane Josefe Zvěřino!

Vaše polemika s textem P. Uhla mě velmi zaujala: jistěže i silou argumentace, zejména v závěrečných 12 bodech - jak soudím, po jisté diskusi akceptovatelných - ovšem především zjevnými slabunami a scestnými názory, objektivně zdravému vývoji lidstva škodícími, pokud jde o otázky meritorní povahy. Promiňte, prosím, a nepovežujte za znak neúcty k Vám/jehož si velmi vážím, mj, i znaje některé Vaše jiné texty/, pokud právě jim budu v těchto svých poznámkách věnovat nejvíce pozornosti.

Nejprve k těm Vaším myšlenkám, jež se bezprostředně netýkají hlavního diskutovaného tématu, avšak mají obecnější a závažný význam.

V jedné důležité otázce povahy historicko-filosofické jste nelogický. Protiřečíte si. P. Uhlovi vytýkáte, že "uhnul z cesty pravdy", pokud příkře odmítavě hovoří o "vatikánské morálce", neboť, dle Vás "existuje jen křesťanská, resp. katolická morálka úcty k životu, stará, jako křesťanství samo" a "křesťanství od samého počátku uznává a hájí lidskou důstojnost jaké nezadatelnou a nezcizitelnou hodnotu a tím dalo základ dalšímu vývoji".

Neproti tomu však věcně a zcela právem konstatujete, dokonce silnou terminologií - j'accuse -, že církevní, tedy především vatikánská praxe v dějinném vývoji Evropy a lidstva byla přímo protikladná výše Vámi načrtnutým teoretickým postulátům křesťanství. A samozřejmě z Vašich vývodů vyplývá, že se v historickém procesu s různými výkyvy měnila, tu k lepšimu, tu k horšimu. - S uspokojením tudíž konstatuji, alespoň po této stránce, zásadní shodu s mým textem "Násilí a tolerance v dvoutisíciletých dějinách "náboženství lásky" ", polemizujícím s K. Borem: "Idea státu křesťanského". Doporučuji jej Vaší laskavé pozornosti; /můj text vlastní jeden náš společný katolický chartovní přítel/. Stvrzujete ovšem také oprávněnost terminologie Uhlovy a samozřejmě jste- mimoděčným - stoupencem kupř. F. Engelse, který vyslovil myšlenku o tom, že pravdivost teorie prověřuje společenská praxe. Zajisté, že příkřívujete i onomu biblickému "ne ten, kdo mi říká Pane, Pane...". Jenom dodávám, že byste to své moudré a statečné "j'accuse" měl aplikovat i na nejnovější dějiny církve/první a druhá světová válka, mezidobí obou válek, poválečné postoje/. Vyvážená katolická kritika a sebekritika/účinná lítost?/ by byla nesporným přínosem v procesu historického poznávání objektivní dějinné pravdy. Soudím, a jsem schopen dokázat, že marxistická kritika stalinské a poststalinské politiky sovětské velmocí je nesrovnatelně dále, než kritika, pokud- sporadicky- vůbec existuje - katolíků vůči politice a praktické morálce vatikánské.

Pokračujk a na Váš text navazují poznámkou znovu filosoficko-historického rázu: Pochybují, že by se našel mezi kvalifikovanými historiky-marxisty někdo, kdo by popíral kontinuitu mezi středověkou kulturou hmotnou

a duchovní, v tom i katolickou a novověkem, zahajovaným buržoázně demokratickými revolucemi, myšlenkovými procesy a výboji před nimi, v jejich průběhu, po jejich vítězstvích a stabilizacích. Primární a rozhodující je ovšem pohyb vpřed, diskontinuita, negace praktická i myšlenková, ovšem negace **d i a l e k t i c k á** a nikoli metafysická, jež představuje nutně i prvek uchování přehodnocovaného a negovaného starého. Což ovšem platí i "dozadu", tedy o vztahu otrokářského, antického řádu a jej vystřídevaného středověkého feudalismu s jeho ideologiemi- převažující a dominující bylo nesporně křesťanství- a politickou a ekonomickou, ovšem i ideologickou, morální praxí./viz kupř. zřetelnou návaznost křesťanství na židovství, neoplatonismus, aristotelismus a j. , viz kupř. návaznost renesance na antiku a j./.

Takže jsme, p. Josefe Zvěřino, dědici veškerého dosavadního vývoje výrobních sil a výrobních vztahů, veškeré hmotné a duchovní kultury, kde křesťanství sehrálo významnou, ne vždy jen negativní, začasť velmi pozitivní, nikoli však výlučnou nebo dominující roli. Vysvětlím to ještě podrobněji. Zdá se mi, že Vy až přespřiliš a neadekvátně skutečnosti zveličujete zásluhy církve a křesťanství na tvorbě nesporných kulturních hodnot středověké společnosti. Ochtěně ~~uznávám~~ uznávám velkou progresivní necenášskou roli církve, ale nehodlám přitom, v zájmu dějinné pravdy, zapomínat na skutečnost, že investorem při tvorbě oněch hodnot, kterým se po staletí stále nové a nové generace lidstva obdivují, mohla být církev jen díky faktu, že byla předním mocným feudálem a neméně krutým vykořisťovatelem, než vrchnosti světské. Aby bylo jasno, nemoralizuji, nevyčítám, jenom konstatuji; neboť tu probíhal zákonitý, nevyhnutelný proces vzniku, formování, krize a zániku jedné společensko-ekonomické formace. A ovšem, rovněž v zájmu plné historické pravdy, nemohu opominout svým hodnocením rozhodující dějinnou roli lidových mas, tedy onen proces rozvoje výrobních sil, techniky i rozmach tvárčího lidského myšlení, produkci vynikajícího génia vědy, techniky, kultury duchovní, lidského nenáboženského myšlení/ kupř. geniální "vynález" gotického oblouku je právě oním klasickým kontinuálním prvkem v rozvoji přírodních věd, konkrétně matematiky, fyziky a j. - třeba s Colosseem, Akropolí nebo egyptskými pyramidami v době otrokářské a pohanské antiky/. Nepopírám, a bylo by bláhové popírat, ani inspirující sílu náboženských citů u některých z velkých tvůrců materiálních i kulturních hodnot. Bez nich by bylo lidstvo ochuzeno třeba o lahodné a i duši ateisty libostí naplňující tóny nesmrtelného díla "Ave Maria". Ani při tom nezapomínám, že geniální kompozitor nežil na pustém ostrově a tímto i jinými svými díly navazuje jak na předchozí produkty lidského génia v oblasti hudby i na předchozí vývoj v oblasti hudebních nástrojů a chcete-li i hudebního vkusu tehdejších lidských generací. Někteří významní tvůrci, kteří se zabývali i náboženskou tematikou, asi nebyli ani hláboce, ani ortodoxně nábožen-

sky věřící. Napadl mě "případ" jednoho velice slavného muže, Příslušný mecenáš, tuším nějaký církevní opat, chtěl nesmrtelnou "Polední večeři Páně" předložit tehdejšímu papeži v nějakém šibeničním termínu a naléhal na opozdivšího se tvůrce, aby dílo urychleně dokončil. Ten mu zcela nekonvenčně, buřičsky a kacířsky odvětil: Ježiše už mám, nelezl jsem ho v jednom pastýři stád. Potíže mám s Jidášem. Maly by se vyřešit, pokud byste chtěl vy sám stát mi kodellem...

V té kritice Marxe máte zřejmě pravdu potud, že nejen on, ale i jeho stoupenci a pozdější vykladači trpěli zřetelným utopismem, vírou, že s vyřešením sociální otázky se v socialistické společnosti jaksi automaticky vyřeší i otázky lidských a občanských práv. Tedy právem zjišťujete, že Marx psal v mnohém pozoruhodné úvahy o právech občanských, ale právě lidským velkou pozornost nevěnoval. Ale soudím, že mu neprávem přisuzujete jakýsi totálně anti-etický, cynický pohled na ně. V jeho díle neleznete někdy až sarkasticky výsměšnou a jízlivou kritiku pokrytectví nebo zkomercializovanosti, "zezbožnění" osobní, zejména rodinné morálky a vzrahu za kapitalismu. Je tomu tak i v díle korunním a nesmírně suchopárném, Kapitálu. O vztahu "morálního" a "vědeckého" v Marxovi píše dost informativně a zesvěceně S. Stojanovič: "Mezi ideály a skutečností"/tuhle práci ~~žááá~~ z roku 1969 jsem přeložil a poskytl v jednom výtisku jinému svému i Vašemu katolickému příteli; máte-li zájem, prolistujte si ji/.

K tomu Leninovu o třídnosti každé morálky. I tady nacházím ve Vašich vývodech prvky oprávněné kritiky, Je smutnou dějinnou skutečností, že tohle heslo sloužilo jako neprůstředný štít nejhorším henebnostem a zločinům stalinismu. Co je ku prospěchu a co je ke škodě proletariátu a jeho státu rozhodovale neomylně hlava režimu osobní moci. Docházelo až k zbožnění "třídního násilí", k neprostému teoretickému i praktickému přijetí a realizaci onoho /nemyslíte, že původu jezuitského?/ "účel světí prostředky". Promítlo se to dost zřetelně i do válečné ještě polemiky mezi Leninem a Trockým na jedné, Kautským na druhé straně /tedy mezi marxisty, p. J. Zvěřino!/
Dovolují si Vás upozornit, že- též pod vlivem hrůzné stalinské praxe-marxistické myšlení v tomto, jistě důležitém, bodu mílovými kroky postoupilo. A české myšlení zde mělo a má dost čestné místo. Také v této souvislosti si Vás dovoluji upozornit, že můj, již zesnulý přítel, doc. J. Engs z Fil. fak. UK, napsal dost poučnou práci "O socialistickém humanismu", již na poč. šedesátých let, kde věnuje pozornost vztahu morálních principů všelidské, netřídní tudíž povahy a morálních principů povahy třídní.

Projevuje se svérázný návrat k Marxovi, že "užití násilí musí být pro proletářský stát aktem krajní státní nouze", že třídní násilí vítězného proletariátu musí být adekvátní násilnému odporu buržoázie, že heslo o účelu, který světí prostředky může být a nejčastěji je prakticky realizováno v pravý opak, že užití špatných prostředků vede k dosažení nežádou-

cího cíle a k oddálení či zmaření cíle žádoucího. Přiznejte, prosím, marxismu schopnost dalšího vývoje/ovšem i k lepšímu i k horšímu/, jakož i já tuto schopnost církvi a křesťanství jakéhokoli směru přiznávám zcela ochotně a z přesvědčení. Věřte, že jsem, též a hlavně v douvislosti s tím, co nás, marxisty, spojuje v otázce etických problémů všelidských s křesťany, uvítal novou vatikánskou politiku, zahájenou smělým a tvůrčím dílem Jana XXIII. Nemohl jsem neuvítat i některé z encyklik jeho nástupce, zejména onu myšlenku o přípustnosti násilí v "opulorum progressio" z r. 1967, kde uznal dokonce právo na revoluční násilí "v případě zjevného a dlouhodobého násilí, které závažně porušuje právo a výrazně poškozuje blaho společnosti." Tím více jsem znepokojen a rozčarován vývojem v této věci za jeho nástupce Jana Pavla II.- Wojtyly /blíže o tom v mé polemice s K. Borem/.

x

x

x

Přecházím nyní ke sporu mezi Vámi a P. Uhlem o otázky plánovaného těhotenství, interrupcí, antikoncepce, populačních vyhlídek národů Československa, Evropy i světa.

Jaký je stav? Rozhodně ne jednoduchý. Je velice odlišný jak v různých regionech zeměkoule, tak dokonce i v rámci jednotlivých regionů. Už proto rigorózní strohý zákaz, či ztracení potratů, státních regulačních zásahů, nejasný, rozpeřitý, či dokonce odmítavý vztah k regulování porodnosti též hojným používáním antikoncepčních prostředků, dle mého hlubokého přesvědčení, opřené o průkazná fakta, je vážným útokem na zdravý vývoj lidské populace a kdyby se měl prosadit, mohl by mít pro lidský rod až zhoubné následky, nikterak neustupující za hrozícími ekologickými a jinými pohromami a hrozbami.

Přiznávám se, p. Josefe Zvěřino, že z Vaší argumentace v otázce vatikánského postoje k používání či nepoužívání antikoncepčních prostředků jsem příliš nezmoudřel. Jisté je, že nejen nepopíráte, ale přiznáváte totální církevní odmítnutí státních zásahů do regulace porodnosti. A ztotožňujete se s ním plně. Avšak vámi uvedený citát z papeže při jeho singapurské návštěvě nikterak nevyvrací Uhlovu myšlenku o odporu proti antikoncepčním prostředkům, který se projevuje i u nejvlivnějších vatikánských představitelů. Kojím se nadějí, která rovněž z Vaší argumentace vyplývá, že diskuse ještě nebyla uzavřena a že asi převládající "antiantikoncepční" názor nezvítězí, nýbrž že zvítězí "zdravý rozum", sledující bez ohledu na nějaká dogmata objektivní celospolečenský prospěch. Což chci argumentačně podepřít tak, že Vás v dalším textu budu unavovat několika údaji, jež považuji za mimořádně závažné podklady pro správné postoje v této delikátní otázce.

Počet obyvatel zeměkoule překročil již pět miliard lidí, přičemž na této obrovské populační explozi se podílí výlučně chudá, ekonomicky nerozvinutá část světa, kamž patří i nejlidnatější země: Indie, Pákistán, Bangladeš,

Indonesie, Čína, Brazílie a další. Mezi rozvinutými a nerozvinutými zeměmi, jež reprezentují 90% ročního přírůstku obyvatel zeměkoule, zeje obrovská propast, pokud jde o životní úroveň a možnosti zanožování národního produktu a důchodu. Z výše jmenovaných zemí - s brazilskou výjimkou - činí národní důchod na obyvatele u všech méně než 500 dolarů, zatím co u středně rozvinutých zemí/nejvíce jich je v Latinské Americe/ představuje částku mezi 1000 a 3000 dolarů, zatím co důchod na hlavu v předních vyspělých státech se pohybuje od 3000 dolarů až ke 14.000 dolarů.

Každý den se rodí 220.000 dětí. Z toho 198.000 v zemích, které jim nejsou schopny zabezpečit stravu, aby do roka nebo do šesti nebo do patnácti let většina z nich nezemřela hlady, nemluvě o ošacení nebo elementárním vzdělání.

A ta fyzická, i duševní muka těchto nevinných dětí, vražděných anonymním a nejmenovatelným společenským uspořádáním na této zemi církev nedojímají? Zajisté, že dojímají, vždyť její hlava nesčetněkrát již spelevala na ty bohaté, aby pomohli, modlí se za trpící a pláče nad jejich osudem.

Ale pomáhá to? Věří kupříkladu papež, nebo třeba Vy, pane Zvěřino, že se srdce předáků toho bohatého světa dá obměkčit těmhle apely? Pomůže třeba vztyčený prst, hrozící, že "spíše vejde velbloud uchem jehly, nežli boháč do království nebeského"? A naopak, to, co může účinně řešit problém, tedy rozumné státní zásahy, rozličné cesty regulace a drastické snížení porodnosti církev odmítá, držíc se dogmat. Není ten Vámi citovaný singapurský papežský výrok právě- objektivně vzato- apelem k onomu mnou výše uvedenému vraždění nevinňátek? - Dejme tomu, že jste mne přesvědčil v otázce kdy je již člověk člověkem. Ale snad souhlasíte se mnou, že zničení plodu, zničení počínajícího života, představuje zlo, tedy fyzickou a pravděpodobně následnou duševní bolest té potenciální a nerealizující se matky. Nikoli dítěte, které nosí pod srdcem. Ale daleko horší zlo, jež představují nemoci a umírání dětí při jejich fyzických i duševních mukách, při mukách jejich matek a při pocitech bezmocnosti splnit Hypokratův slib" u nepočtených lékařů rozvojových zemí kategoricky odmítáte odstraňovat? A dáváte třeba proti antikoncepcím recept vychovat rodiče k nějaké eske-tické sebekázni?

Existující a ještě více hrozící katastrofu Vám i jiným čtenářům chci přiblížit srovnáním poměrů afrických /zde je populační exploze největší/ a západoněmeckých /nepochybují, že souhlasíte s touhle zřetelnou kompara-cí/.

V některých zemích jižně od Sahary se obyvatelstvo zdvojnásobuje za méně než 20 let. S průměrným přírůstkem 4,2% dosáhne Kenie za 17 let 40 milionů. Nigérie má mít do r. 2040 polovinu obyvatel té budoucí Afriky. Zůstane-li počet západních Němců v následujících 17 létech proti dnešku nezměněn, což předpovídají futurologové a o čemž lze pochybovat, mj. i

na základě děsivého vzestupu křivky interrupcí, jež p. Zvěřino uvádíte, a bude-li zachován průměrný přírůstek 2% národního důchodu ročně, pak brutto národní důchod na obyvatele vzroste proti dnešku o 40%. Aby Kenie dosáhla v témže roce o 40% vyšší brutto národní důchod, než je ten ubohý dnešní, musel by být roční přírůstek národního důchodu 6,2%. Takovýto přírůstek dosáhla Kenie za celou dobu od osvobození z koloniálního jha jen v r. 1978! Dodávám pouze, že v NSR přibývá futurologů, kteří, sledující vývoj natality s použitím pesimistických měřítek, poukazují, že k polovině či ku konci prvního století třetího tisíciletí klesne počet obyvatel NSR na 36 milionů, tedy pod úroveň dnešního počtu obyvatel PLR. x/ x/ Mimoходом: jaká to ironie dějin! Hitler vstoupil do války za světovládu mj. pod heslem zabezpečení "Lebensraumu" pro veliký národ a jen v poněkud obměněné podobě vyslovují podobné myšlenky staříci revanšisté třeba ze slezského Landsmannschafu, zapomínajíce na to, že ten kdysi velký národ se bude stále zmenšovat, zatím co Poláků bude, alespoň do konce tisíciletí, přibývat. Vždyť snad - s výjimkou Albánie - zaznamenalo Polsko největší přírůstek obyvatelstva v Evropě po skončení II. světové války. I tenhle příklad uvádím p. Zvěřino proto, abyste si Vy i jiní stoupenci vatikánských dogmat uvědomili škodlivost paušálního přístupu k otázkám regulace porodnosti. Já kdybych byl Polák, rozhodně bych Vašich 12 bodů nepřijal tak příznivě, jak činím, coby Čech. Neboť naše situace se blíží katastrofičnosti situace západoněmecké a je přímo protikladná katastrofičnosti jiného druhu, charakteru v Polsku, jež zvyšuje jeho veliké hospodářské potíže.

Zabýval jsem se - a stále se zajímám - poválečným vývojem Čínské revoluce a Čínské lidové republiky. Nepsal jsem /asi 180 stran strojopisu/ její dějiny do r. 1985. Soudím, že je hodně poučné uvést zde alespoň rámcový pohled na státní regulaci počtu obyvatel této obrovské země.

V éře "velikého Maa" žádná nebyla. Zhožňovaný "moudrý vůdce a učitel" si s rychle rostoucí populační křivkou /460 milionů po vítězství revoluce, miliarda k době Maova úmrtí/ nejenom nedělal žádné starosti, ale naopak, radoval se nad vitalitou národa a vyslovoval optimistické soudy, že atomová zbraň je pouhý papírový tygr a že válka mezi socialismem a imperialismem sice může poničit nějakou tu půlmiliardu nebo miliardu lidí, ale zanedlouho po válce jich bude ještě víc, než před válkou a lidstvo vybuduje na troskách imperialismu nový, lepší svět!

Nové "tengovské" politické vedení sleduje již po dobu asi 10 let novou, naprosto odlišnou politiku. Lidu otevřeně sdělilo, že lze do roku 2000 dosáhnout - z dnešních něco přes 200 dolarů - 400 dolarů nár. důch. na hlavu ročně jen za podmínky přímo drastického snížení porodnosti tak, aby Čína k r. 2000 měla 1.200 milionů obyvatel oproti 1.400 - 1.500 předpokládaných, pokud by k snížení porodnosti nedošlo. Následovala opatření, která jsou pochopitelně v příkrém rozporu s autentickými socialistickými principy: rodiny zdaňovány progresivně dle počtu dětí, byty přidělovány přednostně rodinám bezdětným nebo s jedním dítětem, rozvinul se dynamicky farmaceutický průmysl, vyrábějící antikoncepční prostředky ve velkém množství, tyto pak rozdávány mladším rodinám zdarma nebo poskytovány za velmi mírný

poplatek, rozvíjí se obrovská propaganda za "jedno jediné dítě", v tom i propaganda ateistická a protitradicionalistická. Interrupce jsou povolovány, ale zdaleka nedosáhly původně předpokládaných počtů. Výsledná je, že vzdor opětnému mírnému přírůstku tempa populace v posledních třech letech bude předpokládaného cíle k r. 2000 dosaženo. Mj. i v tvorbě národního důchoďu, vzhledem k velmi dobrým výsledkům průmyslu, ale hlavně zemědělství. Situace Číny ve výživě obyvatelstva je výrazně lepší, než ve srovnatelných přelídněných rozvojových zemích Asie.

Nemohu nezaznamenat i nesmírně závažné negativní průvodní jevy této populační regulace. Dle dost spolehlivých údajů, též západních pozorovatelů, od začátku kampaně zavraždili rodiče kolem čtvrt milionu novorozenat ženského pohlaví, dříve než je měli přihlásit úřadům, dle požadavku tradice mít především syna a z obavy, že by se těžko snášelo daňové břímě při více dětech!!! Zvýšení křivky natality v posledních třech letech se promítá do úbytku těchto zavražděných novorozenat- žen, což lze vysvětlit stoupející životní úrovní rolnictva, jež si větší daňové zatížení může dovolit. Stoupuvší křivka sebevraždnosti starých lidí v průběhu desetileté kampaně však klesající úroveň nejeví.

x x x

Pokud tohle smutné, přesmutné povídání snad vzbuzuje dojem, že Malthus triumfuje nad Marxem, soudím, že tomu tak rozhodně není. Přední vědečtí pracovníci dané oblasti přesvědčivě dokazují, že při stávajícím stupni rozvoje světových výrobních sil a při racionálním celosvětovém plánování výroby a spotřeby, bylo by možné uživit na úrovni předních evropských států dneška nejméně dvojnásobek dnešního počtu obyvatel zeměkoule.

Ovšem vzhledem k současnému stavu a perspektivám společenských vztahů, mezistátních a mezinárodních politicko-mocenských a ekonomicko-mocenských vztahů je dosažení tohoto žádoucího - tedy socialistického - společenského uspořádání světa, pane Zvěřino, v nedohlednu. Což neznamená, že by již dnešní generace o ně neměly svojí prací a bojem usilovat.

Ovšem bez boje za nový rozmach výrobních sil, za nové uspořádání sociálních vztahů, vztahů rozdělování vyrobených hodnot především, to nepůjde. Nezlote se, prosím, pokud vyslovuji svůj kritický soud, že žádné prosby či modlitby tady nic nepomohou. Pranici! Bez jistého nátlaku a násilí na vykořisťovatele a mocipány, které zajisté nemusí mít krvavou podobu, jako tomu bylo u mnohých evropských a světových revolucí, to oprsvdu nepůjde!

x x x

Přistupuji k závěrečné partii této mé polemiky, tedy k problému interrupcí u nás. Projevují totální nesouhlas s úmysly ortodoxních katolíků zamezit násilným potratům "vůbec", jež jste, p.Zvěřino, vyjádřil naprosto jasně a nesmlouvavě.

Z Vašeho celého textu probleskuje dost zřetelně jakási nostalgie po minulých "zlatých časech" bez interrupčních zákonů. Vám názorově blízký K. Bor kategoricky prohlašuje ve své "Ideji státu křesťanského", že až a bude-li se realizovat, vydá okamžitě zákaz potratů a lékaře, kteří jej poruší, bude trestat drekonickým stylem.

Nuže, bylo opravdu lépe? Lze odpovědně tvrdit, že dříve nebylo nesmírně mnoho zásahů ilegálních, prováděných diletanty/ještě více -tkami/, při nichž hynuly zprevidla matky i se svými plody? Nemáme a nikdy nebudeme mít na toto téma žádnou historickou statistiku. Máme ale nesčetně dobrých i špatných povídek i divadelních her či filmů, věnovaných ovšem i dramatům příbuzným, jako byly sebevraždy děvčat nechtěně otěhotnělých, vyhnání mladých matek rodiči z domova a s tím často spojené sebevraždy a vraždy dětí. Bylo tedy nestydaté obhacování nemalého počtu lékařů, provádějících interrupce ilegálně a přemnohé jiné.

A to vše, a mnohé jiné by se zcela určitě po strohých zásazích proti zákonem povoleným interrupcím dostavilo. Cožpak nejsou již výstražné příklady z dějin jiných oblastí, kupř. alkoholismu? /prohibice v USA-s ní spojen gangsterismus nevídaných rozměrů. Protialkoholní opatření v "gorbačovském" SSSR, jež nepředstavuje strohý zákaz, a přesto prudce stoupla domácí výroba alkoholu- prim zde hrají při výrobě ženy, při konzumpci jistě muži, o 168% vzrostl počet otrav metylelkohelem epod./

Na závěr tohoto svého textu /předpokládám, že na text Váš bude reagovat i P. Uhl/ dovolíte zajisté, vážený p. Zvěřino, abych si po Vašem, formou nedostižném vzoru, také "zapříkladoval", a sice formou otázek Vám, na které já sám mám ovšem předem své osobité odpovědi.

Lékařská věda již v mnoha směrech poněkud pokročila a s větší či menší spolehlivostí může zjistit, zda porod dítěte nebude znamenat smrt nebo neuzdravitelné fyzické či duševní onemocnění sť matky, či dítěte. Jak se má zachovat Váš katolicky věřící lékař v případě zjištění neblahých, smrtelných následků porodu? Co mu velí proslulá "Hypokratove přísaha" ? Jak se má zachovat v případě /u nás dost častém/ kdy o potrat požádá fyzicky vyspělá, třeba třináctiletá nezletilá a její nešťastní rodiče?/nebo i - e navíc- rodiče jejího nezletilého druha/ ? Mháděž u nás je dnes dříve fyzicky, pohlavně disponována, než v dobách Vašeho či mého dospívání a průzkumy prokazují, že dívky přiznávají ve své většině pohlavní styky již v době nezletilosti.

A co má dělat Váš katolický lékař, když o zákrok požádá dívka, či žena znásilněná?/U nás to je, soudím, řidší, než ve státech jiných, ale nějaké procento zastoupení to má též/?

A vůbec nakonec jeden příběh, zatím bez nejnešťastnějšího zakončení, z mého, nikterak vzdáleného příbuzenstva:
Rodina s jedním hochem čeká- a těší se - dvojčata. První z nich, děvče,

se narodí hladce. Druhé- hoch, je hned po narození dán do inkubátoru .
Děvče vyrůstá normálně, vystuduje střední školu, dosahuje přiměřeného
zaměstnání, vdává se, má zatím dvě zdravé děti. O hochovi se dá říci na-
nejvýš, že je zaostavý, nikoli debilní, tím méně impecilní. Základní školu
absolvoval, má dobrou mechanickou paměť, dokonce zájem o politické dění.
V souvislosti s dospíváním, nyní má kolem 30 let, se jeho stav ve výkyvech
zhoršuje. Byl do 25 let zaměstnán jako pomocný dělník, často terčem posmě-
chu spolupracovníků pro naivitu a prostotu, což ovšem těžce nesl, zejména
ze strany dávkého světa. Potom došlo ke krizi, dostal záchvat, napadl otce,
přijal krátkodobě do ústavu, léčí se, pobírá plný invalidní důchod, dost
uspokojivý a přiměřený, žije už pouze s matkou, protože otec loni zemřel...
Matka/předtím i zesnulý otec/ proklínají inkubátory, své touhy zachránit
dítě "zak každou cenu", přála by si smrt hocha a nemá daleko k vlastní se-
bevraždě, od níž ji odrazuje pouze vědomí, že by ten hoch byl bezmocně sám
ve světě. Hoch sám je nešťastnější, než nějaký nemyslicí impecil. Je vysta-
ven posměchu okolního světa, zejména onoho dívčího, na němž mu zajisté zá-
leží. A matka ve svých předtuchách - a dívíte se jí p. Zvěřino? - jde mno-
hem dále. Představuje si okamžik, kdy hoch v pominutí smyslů fyzicky napa-
dl jejího, již zesnulého, muže, představuje si rovněž možnou, na štěstí
dosud neuskutečněnou situaci, kdy v pominutí smyslů znásilní hoch nějakou
dívku, či ženu.

Kladu Vám , p. Zvěřino, otázku: bylo by odsouzeníhodným hříchem, pokud
by ona nešťastná matka spáchala sebevraždu nebo pokud by takto jednal její
syn? Je odsouzeníhodné, pokud si ta matka přeje blahodárnou smrt pro svého
syna a proklíná inkubátory a svědomité plnění "Hypokratovy přísahy" na-
šimi lékaři? A kdyby- nedejbože/promiňte mi ten stálý ateismus, i termino-
logický/ došlo k tomu nejhoršímu, kladu Vám otázku: jak by se zachoval Váš
katolicky věřící lékař v případě, že dávka, či žena, znásilněná tím ubohým
hochem, by požádala o zákrok?

A poslední otázka? Považujete svá muka při pohledu na rozličné podoby
interrupce za menší či větší, než jsou muka téhle mnou představené ženy
a jejího hocha? Vaše muka byla jednorázová, kdy zajisté vzpomínka na ně
zanechává dlouhodobé stopy. Avšak muka té ženy a toho hochu jsou permane-
ntní, až do konce jejich životů. A tak vlastně ten otec a manžel měl
šťěstí, že zemřel ve svých pouhých 64 letech. To byl konec utrpení. Tedy
pouze jeho. Jsem o tom hluboce přesvědčen.

Byl, jako i jeho žena, jako i já, přesvědčený ateista, a proto věděl,
že není žádný posmrtný život, ani plný utrpení, ani naplněný štěstím a raj-
skými rozkošemi. Ani on, ani jeho žena nikdy nepochybovali - já též-, že
rodinné drama a neštěstí, které je postihlo, není trestem za "hřích bez-
božectví", nýbrž že má naprosto světské příčiny. Nepochybovali, jako i
já nepochybuji, o tom, že je vrcholnou licoměrností, pokud nám náboženství

ství, zejména křesťanství, nejvíce pak katolictví, vykládá na jedné straně, že "koho pánbu miluje, toho křížkem navštívuje", a naopak, že utrpení na tomto světě je trestem za spáchané hříchy/Dodávám ještě: štěstí a blahobyt lumpů na tomto světě bude kompenzováno jejich pekelnými trýzněmi na "světě onom"/.

x x x

Nemohu skončit toto své- přiznávám, neučesané - povídání jinak, než oním Goethovým: šedivá je každá teorie, žití strom se zelená. Ten žití strom je košatý, vpravdě přepestrý. Nedá se vyložit, tím méně ptakticky přisekávat jednostrannými, od něho odtrženými, šedivými, nedokazatelnými, často antilogickými dogmaty. Tvůrcem- jediným- svých dějin je sám člověk . Jen ON a žádná tzv. "boží vůle" může tyto dějiny formovat. Jistěže k lepšímu i k horšímu.

S projevem úcty

Váš

Luboš Kohout

Varšavská 24, Praha 2,

12000

Praha dne 2. VII. 1987

Rozhoduje vůle k reformám

18.července byl v Praze zveřejněn návrh zákona o státním podniku. Je součástí opatření, která mají uvést československou ekonomiku do rychlejších otáček, neboť ta už deset let nemůže vyběhnout z krize.

A právě tato krize nutí československé vedení měnit svou hospodářskou politiku. Jestliže ještě koncem šedesátých let Československo ekonomickou výkonností a životní úrovní předstihovalo Itálii, pak dnes za Itálií výrazně zaostává. Ke změnám je tlačí i příklad, který československým občanům dává Gorbačovova reformní politika. Když bylo možné se rozejít s hluboko zakořeněným břežněvovským konzervatismem v Sovětském svazu, pak reformní proces se musí prosadit i v Československu.

Politické vedení země, které se chce udržet u moci, tyto tlaky vnímá. Proto by chtělo zefektivnit fungování ekonomiky, ale zároveň nechce měnit politický systém, o který se opírá. Tomu také odpovídá podoba zákona o podniku. Dosud byl výkon všech vlastnických práv ke znárodněným podnikům soustředěn v orgánech státu a KSČ. Ty rozhodovaly o výběru vedoucích pracovníků /od ředitelů až po mistry/ - a to především podle politických kritérií a nikoli podle jejich profesionální zdatnosti. Určovaly podnikům prostředky a metody, jimiž měly plnit jim stanovené úkoly. Navíc si stát vyhradil řadu činností, které v moderních podnicích vykonávají manažeři. Podniky se tak staly pouhými vykonavateli příkazů centra a přestaly podnikat. Krize je jen logickým důsledkem tohoto stavu.

Návrh zákona přináší řadu pozitivních změn. Především odděluje podniky od státu. Ten by měl v budoucnosti ovlivňovat jejich činnost svou hospodářskou politikou: pětiletými plány, daněmi, úvěrovou politikou a podobně. Nedůslednost zákona je v tom, že ponechává ministerstvům široké možnosti řídit podniky přímo, že jim mohou podle vlastního uvážení určovat výrobní program a další pro podniky závazné podmínky.

Podniky si mají napříště hradit veškeré své potřeby ze svých příjmů a dosažený zisk jim stát nesmí odejmout. Na druhé straně však rovněž neodpovídá za jejich ztráty.

Takzvaní zakladatelé podniků /zpravidla průmyslová ministerstva/ poskytnou podnikům základní jmění /kapitál/, s kterým podniky budou podnikat. Avšak, jak toto jmění, tak i jeho přírůstky zůstávají ve vlastnictví státu. Právě zakladatele je navrhovat kandidáty na místa ředitelů a potvrzovat jejich volbu /odpovědnost za jejich výběr zůstává na orgánech KSČ/, rozhodovat o rozdělování a fúzích podniků a kontrolovat

jejich hospodaření. Trvale ztrátové podniky mohou dokonce zrušit a jejich zaměstnance propustit. Těm však stát zaručuje právo na jinou práci.

Nově zřizované orgány "socialistické samosprávy pracovního kolektivu", kterými je shromáždění všech pracujících podniku a ~~stímto~~ shromážděním volená rada, mají právo schvalovat nebo odmítat návrhy na jmenování ředitele předkládané zakladatelem, účetní uzávěrku, způsob rozdělení zisku podniku /ovšem podle státem stanovených pravidel/ a vyslovovat svůj názor i na další otázky. Pravomoc orgánů samosprávy je však zásadně omezena tím, že veškerá její rozhodování může zakladatel zrušit.

Zákon značně rozšiřuje práva ředitelů. Od těch se očekává, že budou podnikat, ovšem jen v prostoru, který jim svými direktivními úkoly ponechají jejich nadřazené orgány.

Shrneme-li zásady zákona, pak je zřejmé, že nijak výrazně neoslabuje postavení státu a jeho orgánů v ekonomice. Rozšířena jsou práva ředitelů. A protože samospráva nemůže o ničem samostatně rozhodovat, není žádnou samosprávou, ale zbytečným diskusním klubem.

V tom je základní rozdíl ^{proti} návrhu zákona z roku 1968. Tehdy měl stát předat výkon svých vlastnických práv podnikové samosprávě, jejíž pravomoci měly být obdobou pravomocí správních rad v kapitalistických podnicích. Tehdejší návrh zákona byl organickou součástí úsilí o demokratizaci země, neboť tím, že odnímal státní a politické byrokracii dispoziční práva k celospolečenskému majetku, oslaboval základnu jejich autokratické moci.

Současný návrh zákona se svou koncepcí blíží nedávno přijatému sovětskému zákonu. Ale když dva dělají totéž, nemusí to být totéž. O tom, zda zákon o podniku podpoří reformu, nerozhodují tolik jeho formulace, ale vůle politického vedení země ~~zrealizovat~~ reformy uskutečnit. Tato vůle dnes nechybí Gorbačovovu vedení, i když musí překonávat silný odpor byrokratů a netečnost sovětské společnosti. Československé vedení zatím takovou vůli neprokázalo a proto ani zákon, který rozšiřuje prostor pro reformy, sám reformu neprosadí.

/L'Unitá, 14. 8. 1987/

Chyba v překladu: správně je obroda

/K pojmosloví reálného socialismu/

Každá nová politika vytváří soubor silně frekventovaných slov, kterými se charakterisuje.

Z roku 1968 si pamatujeme např.: obrodný proces, reforma, demokratisace, humanita, rehabilitace /nevinně potrestaných/, pražské jaro, národní usmíření, progresivní síly, socialismus s lidskou tváří. O odpůrcích: konservativci, dogmatici, režim osobní moci, byrokratický centralismus.

Po vstupu vojsk se těšily podpoře jeho strůjců a příznivců: plíživá kontrarevoluce, společná ochrana socialismu, internacionální pomoc. S nástupem "Čechie" a pak Husákovy vedení přibýly pojmy: zdravé jádro, obnova /principů marxismu-leninismu/, normalisace, konsolidace, stabilizace, sociální jistoty, dynamický růst. O odpůrcích: antisocialistické síly, revizionisté, pravicoví oportunisté.

Když V. Bilak začínal veřejné tažení proti socialismu s lidskou tváří, pronesl na zasedání ÚV KSČ v listopadu 1968 věty: "Socialismus je jen jeden a je nejhumánnějším systémem a ideologií dějin. Každý přívlastek v našem označování socialismu svádí k nemarxistickému výkladu a přiživování protimarxistických živlů."

Za pár let se však internacionála stranických a státních byrokratů a náčelníků jejich armád a politické policie ze zemí varšavského paktu rozhodla pro nový přívlastek. Místo socialismu s lidskou tváří se "narodil" socialismus reálný, reálně existující - pro propagandu asi na způsob úvahy: "nedá se nic dělat, je to reálné..." A soudruh Bilak rychle účelově zapoměl, že "...každý přívlastek... svádí k nemarxistickému výkladu a přiživování protimarxistických živlů" a dal pojem reálného socialismu do oběhu.

Teď již třetí rok vanou od východu jiné větry. V. Bilak se opět snaží o inovace svého slovníku. Tentokrát v duchu "přestavby". Zní to však u něj po tolika předchozích obrazech nepřesvědčivě.

Gorbačovovo vedení KSSS vytvářelo a dotváří slovník svých charakteristických pojmů postupně a s gradací. Před XXVII. sjezdem se začalo profilovat triádou: uskorenije, energija, realizm. K tomu: živoje tvorčestvo naroda. Po sjezdu, jak se jeho politika dynamisovala, byly uvedeny a převládly pojmy demokratisacija, revolucija, obnovlenije, glasnosť. O odpůrcích: síly stagnace, inerce, dogmatismu, korupce. Nedávno se přidal výraz k souhrnnému označení toho, co stojí progresivnímu, revolučnímu procesu v cestě: tormozitělnoje mehanizmy.

Ke klíčovým pojmům současného "slovníku" KSSS patří obnovlenije. Do češtiny se v politických informacích a publicistice překládá slovem obnova. To však nevyjadřuje správně ani smysl ruského slova, ani smysl "gorbačovovské" politiky.

Obnovlenije definuje Slovar ruskogo jazyka /Moskva 1952/ takto: "obnovitsja - sušč. obnovlenije, stat novym, osvobodivšis ot vsego ostalogo, starogo/.

Obnova se v příručním slovníku jazyka českého, sv. III, definuje takto: "opětné zřízení, zavedení něčeho, co už existovalo."

Protiklad obou významů je zřejmý. Ruskému slovu obnovlenije v češtině nejvíce odpovídá slovo obroda. V rusko-českých slovnících bývá také tak překládáno.

V SSSR nejde o "opětné zřízení, zavedení něčeho, co už existovalo." Co by to mělo být? Vojenský komunismus? Nedopracovaný a nedokončený NEP? Stalinův způsob socialismu? Chruščovova perioda s jejími rozpory, ukončená restaurací stalinismu? Brežněvův režim stagnace?

Proč slovem obroda nepřekládá slovo obnovlenije naše oficiální politika a žurnalistika je jasné. Příliš by jí to připomínalo rok 1968, na který je stále alergická. U ní jsme na překrucování pravdy zvyklí. Vždyť třeba celá dlouhá léta říkala dynamickému chátrání a zaostávání dynamický rozvoj.

Ostatní lidé by však měli být v chápání a převádění sovětské "předlohy" do češtiny přesnější.

červen 1987

/st/

Možnosti a meze sovětské ekonomické reformy

/ K červnovému zasedání ÚV KSSS/

Červnové plénum ÚV KSSS, usilující o souhrnnou formulaci koncepce ekonomické reformy, definitivně vyvrátilo stále se vra-
cející domněnky o velikosti a síle odporu potenciálních politic-
kých odpůrců M.Gorbačova. Otázka politické moci je v SSSR pro
nejbližších několik let rozhodnuta a postavení současné vládní
garnitury v čele s M.G. stabilizováno /což ovšem nevylučuje jed-
notlivé personální změny, jež však spíše než k oslabení vedou k
jejímu dalšímu upevnění/.

Jádro nové politické moci tvoří generačně zpřízněná skupina
lidí, jejichž osobnost, vědomí a zejména politické myšlení se
formovaly pod dojmem otřesných Chruščovových odhalení stalinské
éry, k jejímž spolutvárcům - díky svému tehdejšímu mládí - nepat-
řili. Proces desiluse je zbavil ideologických pout a plně oriento-
val k realitě se silnými ambicemi na jejich radikální změnu.
M.G. není osamělý geniální jedinec, ale vzdělaný, inteligentní,
nejnadanější představitel celé generace s přibližně stejnými
životními zážitky, které u ní zformovaly zhruba shodné životní
pocity, postoje a představy o jejím společenském poslání. Mezi
jednotlivými představiteli této generace nových vůdců se mohou
vyskytovat a jistě se vyskytnou rozdílné názory na jednotlivé
otázky taktiky a tempa vypracovávané a realizované politiky, což
je ovšem zcela přirozené a zvláště při složitosti problémů
sovětské společnosti / k takovým rozdílnostem nedochází jen v
SSSR, ale vždy a všude/. Pokud však jde o strategické cíle, o
základní programové články, je nově zformovaná garnitura poli-
tické moci jednotná, kompaktní.

Pro chování /jednání, rozhodování/ tohoto týmu politických
vůdců je rozhodující, že hlavním faktorem v něm přestaly být
ideologické bariéry, jež u jejich předchůdců patřily k stěžej-
ním příčinám stagnace a počínajícího rozkladu sovětské společ-
nosti. Zbožně-peněžní ekonomika se všemi jejími atributy přesta-
la být "protisocialistickým" strašákem a stala se naopak
socialistickým programem výjádřeným ve sféře státního podnikání
hesly "úplného chozrasčotu" a "samofinancování" a v dalších
oblastech renesancí družstevnictví i otevřením vymezeného
prostoru pro podnikání soukromé.

Hlavním rizikem pro M.G. a jeho tým už dávno není jeho svržení potenciálními konkurenty, ale jejich vlastní jednání a rozhodování, schopnost vyvodit všechny důsledky ze svého "ideologického prozření". Nejde jen o to, program peněžně-zbožní ekonomiky vyhlásit, ale především a vlastně jedině o to, zda nově konstruovaný mechanismus fungování ekonomiky, jak byl na červnovém plénu narýsován, je s to jako peněžně-tržní mechanismus opravdu bez podstatných poruch fungovat, zda je to mechanismus konsistentní, tj. zda jednotlivá jeho kolečka do sebe dobře zapadají a jejich pohyb je ve vzájemném souladu, zda otáčení jedné nebrzdí či dokonce zabraňuje chodu jiných. Neboť jedině pak lze předpokládat, že očekávání spojená s přestavbou ekonomického mechanismu /řadový posun v efektivnosti ekonomiky, podstatné zvýšení životní úrovně obyvatelstva/ se skutečně naplní, což je opět základní předpoklad toho, aby společnost pro ni často bolestivé změny akceptovala. Neúspěch, nenaplnění těchto očekávání, jsou hlavním nebezpečím pro novou generaci sovětských vůdců v čele s M.G. Pak může znovu vyvstat otázka jejich dalšího osudu, i když prosté paralely s pádem N.Chruščova nejsou na místě, ať už pro podstatný, kvalitativní rozdíl v osobnostech těchto dvou politických vůdců, tak i proto, že N.Ch. byl v podstatě sám, kdežto tentokrát jde o celý generační tým zájmově spjatý svým společným osudem.

Ponechme však řešení tohoto dnes nezodpověditelného futurologického problému na dobu vhodnější a pokusme se posoudit to, k čemu již nezbytné informace máme a co je konec konců rozhodující nejen pro další osud současné garnitury sovětských vůdců, ale pro osud socialistického pojetí ekonomiky vůbec: konsistentnost sovětského projektu mechanismu fungování ekonomiky a s tím ~~MECHANISMUS FUNKOVÁNÍ EKONOMIKY~~ spjaté vyhlídky na řadový posun v jejich výkonech.

Revoluce a její pouta

Posuzujeme-li tento projekt, jak je vyjádřen v "Základních ustanoveních zásadní přestavby řízení ekonomiky" a v sovětském zákonu o podniku, z hlediska mechanismu, který se v SSSR uplatňoval dosud, může se nám skutečně zdát, že charakteristika změn jako revoluce je plně na místě.

Platí to především o formulaci postavení podniku v ekonomice, které svědčí o svaze postavit jej do podmínek odpovídajících peněžně-tržnímu mechanismu: tvorba podnikových důchodů /ať již

mzdy a odměny či na rozvoj, investice/ již nemá být odvozována od plnění centrálně stanovených plánových ukazatelů, ale má být plně závislá na tržbách za prodané zboží /projekt počítá se dvěma modely konkrétního řešení této vazby/, čímž se má realizovat "úplný chozrasčot" a "samofinancování" podniku; projekt vyjadřuje i vůli uplatnit tento princip do všech důsledků, tj. až po případný zánik neprosperujícího podniku; toto nové tržní postavení podniku nemá platit jen pro výrobce spotřebního zboží, ale i ve sféře výrobních prostředků /přechod od rozdělování k velkoobchodu/ a dokonce i v peněžnictví /banky/.

Také mnohé formulace charakterizující vztah podniku a plánového centra svědčí o snaze přizpůsobit nástroje centrální regulace podniků jejich novému postavení jakožto výrobců zboží. To platí zejména o instituci stabilních dlouhodobých normativů, které mají umožnit centrální řízení bez přímé reglementace velkým počtem plánových ukazatelů. Totéž platí o nové instituci státních zakázek, jež mají dosavadní příkazní vztah nadřízenosti a podřízenosti mezi centrem a podniky nahradit rovnoprávným smluvním vztahem dodavatele a odvěratele.

Tyto skutečnosti nepochybně svědčí o tom, že četné deklarace o využívání zbožně-peněžních vztahů v projevech i dokumentech nového sovětského vedení nejsou prázdnými slovy, ale nacházejí svůj reálný výraz v přestavbě mechanismu fungování ekonomiky. A přesto, při posuzování tohoto projektu jako celku, kvalifikovaný ekonom dobře znalý podmínek nezbytných pro fungování plánovitě regulovaného peněžně-tržního mechanismu nemůže nedojít k závěru, že příliš mnoho koleček v něm do sebe nezapadá, že pohyb mnohých z nich bude navzájem protichůdný, že prostě zatím zdaleka neide o mechanismus konsistentní, a že tedy po jeho "spuštění" nutno počítat s takovými frikcemi /poruchami/, které mohou ohrozit základní cíle, pro něž se celá tato dalekosáhlá, ano přímo historická, operace podniká.

Kdybychom základní znak této nekonsistence měli vyjádřit stručně jednou větou, mohli bychom říci, že se v projektu nepodařilo dát do souladu nové systémotvorné prvky /tržní postavení podniků/ s prvky regulativními /nástroje centrální regulace/, které nadále nesou silná mateřská znaménka starého centrálně-přídělového mechanismu.

Platí to především o plánování. Přes všechny deklarace o

o jeho novém pojetí nutno konstatovat, že i v tomto projektu přežívá staré pojetí pětiletého plánu jako nástroje, kterým centrum ex ante na celé pětiletí předurčuje základní rozdělení předpokládaného vytvářeného národního důchodu, z něhož pak odvodí ostatní regulativní instrumentarium vůči podnikové sféře, zejména směrná čísla, dlouhodobé normativy, státní zakázky, limity. Zde se vytváří první rizikové oblast, v níž začíná ekonomika balancovat na pokraji propasti makroekonomické nerovnováhy. Tvorba pětiletého plánu, který musí "vyjadřovat v konkrétních číslech a úkolech strategie strany, určovat výchozí parametry plánu na nejbližší pětileté období a zdůvodňovat možnosti a termíny jeho plnění v jednotlivých letech pětiletky" /viz "Základní ustanovení"/, je spojena s tak početnými a velkými prvky nejistoty jak pokud jde o vnitřní, tak i vnější faktory ekonomického růstu, že více či méně podstatný odklon reálného ekonomického vývoje od pětiletého plánu je jedinou stoprocentní jistotou při tomto způsobu plánování. Celá dosavadní historie pětiletých plánů v zemích existujícího socialismu o tom podává důkazy nevyvratitelné - nenajdeme snad jedinou pětiletku bez výraznější korekce zejména pokud jde o investiční aktivitu /důkazy týkající se ČSSR jsou uvedeny v příloze k 2. dílu mé práce Stát a ekonomika/. Takový vývoj ovšem současně devalvuje regulativní hodnotu všech nástrojů centrální regulace, na prvním místě pak dlouhodobých normativů. Proto všechny ekonomické reformy založené na normativních odvozených z pětiletých plánů skončily zatím vždy neúspěchem /v ČSSR 1. ekonomická reforma z přelomu 50.-60.let, "Soubor opatření" z počátku 80.let, v NDR reforma z poloviny 70.let, jedna fáze maďarské reformy atp./. Centrum - nemělo-li připustit inflační vývoj - muselo od dlouhodobé platnosti normativů ustoupit a tím vlastně reformu "zadusit".

Nejde však jen o rizika spojená s dlouhodobým makroekonomickým plánováním. Jak vyplývá ze "Základních ustanovení", budou dlouhodobé normativy podnikům určovat resortní ministerstva, nejde tedy o jednotné /pro celou ekonomiku/, ale diferencované či individualizované normativy /pro jednotlivá odvětví či dokonce podniky/. To ovšem znamená, že "hra o parametry", při níž se podnik ve fázi tvorby plánu snaží získat co nejvýhodnější podmínky pro budoucí tvorbu svých důchodů, jen změni svou podobu: místo dohadování o výši plánových ukazatelů bude na pořadu vyjednávání o výši dlouhodobých normativů, které se tak stávají jen jiným druhem plánových ukazatelů. To je další oblast, která "narušuje parametričnost" tržního prostředí, jež má vytvářet objektivní /na vůli podniků nezávislý/ ekonomický tlak na jeho hospodaření

podnikání. Není však poslední.

Další hrozbou je oblasť cenové tvorby. Pravdy, programovaná přestavba cenového mechanismu, ve které se hlavní důraz klade na to, aby ceny ^{vy}jadřovaly "společensky nutné náklady", patrně povede k překonání nejzávažnějších historicky vzniklých anomálií mezi "ztrátovými" cenami paliv, energie a surovin a vysoce "ziskovými" cenami zpracovatelského průmyslu /z tohoto hlediska je třeba brát s rezervou na první pohled otřesně znějící sdělení N. Ryžkova, že podíl ztrátových podniků jenom v průmyslu v roce 1986 dosáhl 13% - tento typ ztrátovosti nic nevyovídá o podnikatelské zdatnosti podniků, ta může být u "ztrátových" lepší než ve vysoce "ziskových", neboť "ztráta" či "zisk" jsou v současném ekonomickém mechanismu především výsledkem centrálního stanovení cen/.

Genový mechanismus však i nadále bude založen na cenách centrálně stanovených a skutečně "smluvní ceny" budou tvořit jen jeho nepodstatný poplněk. A to je jistá cesta k dalšímu narušení "parametričnosti prostředí", které je pro fungování peněžně-tržního mechanismu obzvláště významné, ano, přímo osudové.

Především - při centrální tvorbě cen centrum jen zdánlivě hraje roli jejich skutečného tvůrce. Při mnohamilionovém sortimentu jsou základem této tvorby stejně kalkulace podnikové a úřednické cenového úřadu mají malou šanci na to, aby získali dostatek informací a tím i dostatek argumentů, s nimiž by mohli "přebít" podnikové návrhy vyjadřující spíše individuální než "společensky nutné" náklady, navíc často předem kalkulující i s rezervou pro případné ústupky ve vyjednávání s centrem. Centrální cenová tvorba vyřazuje z vlivu na ni toho nejdůležitějšího "agenta" - spotřebitele /ať již občan či podnik/ a otevírá cestu k tomu, aby výrobce si své důchody "zajišťoval" spíše tlakem při vyjednávání o cenách s centrem než s opravdovou podnikatelskou aktivitou ~~orientovanou~~ orientovanou na snižování nákladů a růst produktivity práce aplikací vědecko-technického rozvoje.

To však není jediná závada centrálního určování cen. Ta dále není s to zabezpečit stejnou "rentabilitu" /podíl zisku v ceně/, takže z hlediska tvorby podnikového důchodu zde vždy existují výrobky pro podnik "výhodné" a "nevýhodné" /jejich výrobou získává více či méně zisku/ a teď si podle toho vybírá sortiment své výroby často bez ohledů na stav poptávky. A to je mechanismus, který velmi nepříznivě působí jak na ekonomickou rovnováhu /"nevýhodné" výrobky jsou pak na trhu permanentně nedostatečné/, tak i na realizaci socialistického principu odměny

podle práce /ten je v projevech a dokumentech uváděn jako jeden z hlavních důvodů přestavby/, neboť důchody podniku a jeho pracovníků mohou být tím vyšší, čím účinněji se "podnikavost" projeví při "vyjednávání" podniku s centrem o cenách a ve výběru "výhodného" sortimentu při určování výrobního programu.

Za těchto okolností se nám ovšem princip vazby podnikových důchodů na tržby za prodané zboží a služby jeví poněkud jinak než jak tomu je v peněžně-tržním mechanismu, kde ceny určuje spotřebitel, jeho poptávka. Pod etiketou kategorií peněžně-tržní ekonomiky tu vlastně projekt "nového" ekonomického mechanismu opět navrácí staré stereotypy chování podniků z mechanismu centrálně-přídělového se všemi jejich důsledky pro ekonomiku: nízká efektivnost, nerovnováha /nedostatkovost/, získávání důchodů více či méně nezávisle na reálných ekonomických výkonech atp.

Těch možností, jež k tomu dává předložený projekt sovětské ekonomické reformy, bychom ovšem mohli uvádět ještě mnohem více: zachování resortního principu řízení ekonomiky /odvětvová ministerstva/, zachování směrných čísel a limitů při tvorbě a rozpisu plánu, normativy povinného dělení disponibilního zisku do podnikových fondů, normativy tvoření mzdového fondu podle prvního modelu atp. V projektu zabudované mechanismy působí k mikroekonomické rovnováze, tj. k rovnováze podniku /tzv. podnikový minimax, maximalizace podnikových důchodů při minimalizaci úsilí potřebného k jeho vytvoření/ jsou ve velké míře současně mechanismy, které působí k makroekonomické nerovnováze /nedostatkovost, nesoulad efektivní nabídky a poptávky, dichotomie, tj. relativní nezávislost tvorby podnikových důchodů a národního důchodu vedoucí k otevřené či skryté inflaci/.

Za těchto okolností je pramalá naděje, že realizace projektu "zásadní přestavby řízení ekonomiky" vyřeší již existující silně inflační situaci sovětské ekonomiky a vytvoří tak základnu pro uplatnění mechanismů působících k podstatnému zvýšení její efektivnosti. Ano, spíše naopak, je mnohem pravděpodobnější, ba téměř jisté, že nedlouho po jeho spuštění bude sovětské vedení postaveno před obtížné dilema: zachovat pětiletou platnost ekonomických normativů a připustit další prohloubení inflačního vývoje ekonomiky, anebo přistoupit k nové korekci mechanismu fungování ekonomiky.

Ta korekce je možná dvojím způsobem: přejít od pětiletých k ročním normativům a tak se znovu vrátit k jedné z variant starého

centrálně přidělového mechanismu se všemi jeho známými důsledky, anebo učinit další energické kroky k vytvoření konsistentního plánovitě regulovaného peněžně-tržního mechanismu se všemi nezbytnými systémotvornými prvky a s jím odpovídajícím instrumentariem centrální regulace ekonomiky.

Bariéry poznání

Je jistě na místě položit si otázku, proč sovětské vedení, které netrpí ideologickými předsudky vůči zbožně-peněžním vztahům a naopak programově usiluje o vytvoření mechanismu fungování ekonomiky na nich založeném, bylo při jeho koncipování tak nedůsledné, proč připustilo tolik nekonsistentnosti v projektu jeho přestavby.

Jednou z možných odpovědí je, že přestavba je tak dalekosáhlá a hluboká, že je ji třeba realizovat postupně. Takový výklad však sotva může uspokojit. Kdyby tomu tak bylo, musel by projekt rozlišit mezi cílovým a přechodným řešením. "Základní ustanovení" jej však charakterizují jako "vytvoření ucelené, efektivní a pružné soustavy řízení umožňující co nejdokonaleji využít předností socialismu", tedy spíše jako řešení cílové.

Zdá se proto, že blíže pravdě bude hledat zdroje omezenosti projektu sovětské ~~ekonomické~~ ekonomické reformy v bariérách gnozeologických, v nedostatku teoretických znalostí o podmínkách fungování peněžně-tržního mechanismu a způsobech jeho plánovitě regulace i v nedostatku praktických zkušeností - vždyť kromě krátké a už dávno epizody NEP celé generace nepoznaly nic jiného než ekonomiku s centrálně-přídělovým mechanismem.

Pokusme uvědomit si genezi názorů současných protagonistů sovětské ekonomické reformy v čele s M.G. Zdá se, že byla obdobná jako názorový vývoj "reformních komunistů" u nás: Chruščovem zahájený rozchod se stalinismem přivedl generaci, která tehdy začínala "rozum brát" k tomu, aby se vrátila k původním předstalinovským zdrojům socialistického myšlení, k ~~Marxovi~~ /zvláště k jeho zamlčovanému "mladému" období/ a zejména pak k Leninovi. Jeho původní koncepce socialistické ekonomiky, jak ji rozvinul na prvním pořádkovém sjezdu strany, zcela jednoznačně chápala tuto ekonomiku jako netržní a beztržní, ale realita, pro niž měl Lenin /na rozdíl od svých následovníků/ velký smysl a respekt,

jej přinutila tyto představy korigovat a vypracovat základy NEP, za které i činnost zestátněných podniků měla být - alespoň v období industrializace SSSR - založena na principu podnikatelské kalkulace v podmínkách plně obnoveného trhu /včetně volné tvorby cen/. Sám Lenin neměl mnoho času tento dalekósáhlý krok domyslet do všech důsledků, to zůstalo jeho následovníkům, z nichž za závažnější přínos k této problematice možno považovat myšlenky E. Preobraženského a N. Bucharina.

V rozhovoru s italskou l'Unitou řekl M.G., že ve zralém věku se hodně zajímal o otázky ekonomiky, takže může říci, že "zde leccemu rozumím". Podobně mluvil o filozofii, přičemž zdůraznil, že z této oblasti "přečetl mnoho literatury, a to nejen té, která byla napsána u nás, ale i té, která vyšla na Západě". Pokud jde o ekonomiku, podobný dovětek o okruhu své četby neučinil /kdo sleduje ekonomickou vědu potvrdí, že ani ona - s výjimkou ekonometrie - nenachází inspiraci v ekonomické teorii rozvíjení na Západě, pro sovětskou vědu byla zatím "buržoasní ekonomie" jen předmětem odmítavé "kritiky"/.

Inspirativním zdrojem současného ekonomického myšlení v SSSR je návrat do 20. let. "Mohu říci, že u nás, v Sovětském svazu, jakoby nastala "epocha renesance", obrody tvůrčího ducha leninismu. Leninovy práce čteme a promýšlíme stále znovu, abychom do hloubky pochopili Leninovu metodu", uvedl M.G. v rozhovoru s l'Unitou.

Co tento návrat současnému ekonomickému myšlení nabízí?

Pokud jde o Lenina, jeho rozhodující význam je v tom, že osvobozuje od strachu z peněžně-tržních vztahů jako něčeho protisocialistického. Ano, zde nachází dnešní sovětské ekonomické myšlení jistotu, že socialistický mechanismus fungování ekonomiky je nejen možno, ale - přinejmenším v určité historické fázi rozvoje socialismu - dokonce nutno budovat na principech peněžně-tržního hospodářství. Jak by měl tento mechanismus konkrétně vypadat, to ovšem u Lenina nikdo nenajde, i když jeho myšlenka o převedení státních podniků na podnikatelskou kalkulaci /kommerčenskij rasčet/, později chybně interpretována jen jako vnitropodnikový chozrasčet v podniku s centrálním ukazatelským plánem, zřejmě inspirovala dnešní hesla o "úplném chozrasčotu" a "samofinancování". Naproti tomu jeho myšlenka o uspořádání vztahu mezi centrem a podnikatelskou sférou na daňovém

principu zůstává dodnes nepochopena, zřejmě pro její tehdejší konkrétní primitivní podobu /naturální daň/ a konkrétní sféru uplatnění /ve vztahu k rolnictvu, tedy k soukromým podnikatelům/.

Povaha problematiky ekonomického ~~rozvoje~~ vývoje sovětského Ruska ve 20. letech, ve kterém převažují otázky vztahu státu k soukromému rolnickému malovýrobnímu sektoru, je ovšem tak specifická a historicky omezená, že hledat právě zde inspiraci ke konkrétní podobě ekonomického mechanismu pro dnešní industriální ekonomiku bez soukromého sektoru je věru málo nadějně. Jádrem diskuse těchto let /pozoruhodný přehled o nich podává nedoceněná a téměř neznámá práce B. Urbana "Zrod a konec velké diskuse" vydané jen jako vnitřní publikace University Karlovy 1968/ je problém "prvotní akumulace", získání zdrojů pro industrializaci země, v níž se střetly dvě rozdílné teoretické koncepce Preobraženského a Bucharina, založené na využití zbožně-peněžních vztahů v ekonomice, avšak nakonec realizována byla třetí "pragmatická" Stalinova koncepce násilné kolektivizace zemědělství, jejímž důsledkem byla redukce těchto vztahů na maloobchodní teh spotřebního zboží /do roku 1934 je i zde uplatňováno přídělové hospodářství/ a konstrukce centrálně-přídělového mechanismu fungování ekonomiky /tzv. plánované hospodářství/.

Teoretické koncepce jak Preobraženského, tak i Bucharina naopak předpokládaly fungování ekonomického mechanismu jako peněžně-tržního. Rozdíl mezi nimi byl v pojetí role centra /státu/ v této ekonomice. Zatímco Preobraženský chtěl zdroje "prvotní akumulace" pro industrializaci získat ze soukromého sektoru pomocí různých daní a polonucených půjček, tarifní a celní politikou státu a zejména pak prostřednictvím úvěrové politiky ban /což byla tehdy patrně koncepce nejreálnější/, Bucharin považoval za základ strategie hospodářské politiky státu schopnost státních podniků zvítězit ve svobodné konkurenci nad soukromým sektorem a proto doporučoval, aby tyto podniky snižováním cen vytlačovaly kapitalistické podnikatele z trhu a rolníka přiměly ke vstupu do družstev /tzv. vrůstání rolníka do socialismu/, což ovšem při tehdejších všeobecném nedostatku zboží na trhu a slabosti, ba často přímo rozkladu státních podniků, byla nereálné.

Bucharinovy představy o socialistické konkurenční ekonomice se zřejmě utvářely pod vlivem zahraniční kritiky původní sovětské

porevoluční koncepce netržní, bezpečnější ekonomiky, jak ji podal zejména L.von Mises. Bucharin tuto kritiku znal, ztotožnil se s ní a snažil se z ní vyvodit závěry pro koncipování sovětského ekonomického mechanismu /viz N. Bucharin: O novoj ekonomičeskoj politike i našich zadačach, Bolševik 8/1925/. L.von Mises byl ovšem liberál, a vůbec tehdejší nesociálistické teoretické ekonomické myšlení bylo ještě zcela ve znamení liberalismu, který každé zasahování státu do ekonomiky považoval za nežádoucí či v nejlepším případě jen za nutné zlo, které třeba minimalizovat. Do vydání Keynesovy "Obecné teorie" /1936/, která ukončila éru liberalismu a zahájila novou éru propracovávání role státu v peněžně-tržní ekonomice, hledání jí adekvátního instrumentaria, nástrojů hospodářské politiky státu, zbývalo ještě 11 let!

Tím ovšem bylo i ekonomické myšlení 20. let v SSSR, přes všechnu snahu poučit se z poznatků současné ekonomické vědy, dobově omezeno. S tím musí počítat každý, kdo inspiraci pro řešení současných problémů fungování ~~ekonomického~~ ekonomického mechanismu existujícího socialismu hledá v ekonomických diskusích 20. let /a to nejen v SSSR, ale i na Západě/. Je pochopitelné, že po desítky let trvající nadvládě různých variant netržní ekonomiky, v níž se podniky staly převážně výkonnými články centrálního plánu, jsou myšlenky Lenina a Bucharina o sloučitelnosti tržního postavení podniků se socialismem inspirativní v tom smyslu, že zbavují myšlení jeho dosavadních ideologických pout. Tato plodná inspirace vyvolávající nadšení pro úplný chozrasčet a samofinancování podniků by však neměla zastřít skutečnost, že samo zvýšení samostatnosti a pravomoci podniků, jejich přechod do podmínek peněžně-tržní ekonomiky, ještě neřeší problém fungujícího ekonomického mechanismu, jestliže současně není prováděno vytvořením adekvátního, podmínkám peněžně-tržní ekonomiky plně odpovídajícího souboru nástrojů centrální plánovité regulace ekonomiky.

A právě to se zatím, bohužel, v koncepci schválené červnovým plénem ÚV KSSS nezdařilo, a při současném teoretickém vybavení sovětského ekonomického myšlení zřejmě ani zdařit nemohlo. Přes všechno upřímné zdůrazňování o rozhodující roli "ekonomických nástrojů" při centrální regulaci ekonomiky zůstávají tyto nástroje /odvody, normativy, ceny, atd./ plně v zajetí staré "pětiletkové" ideologie, jsou pouhými "výstupy" pětiletého

bilančního plánu, jehož prostřednictvím se centrum snaží vnutit ekonomice a společnosti své /často velmi problematické/ "strategické" představy, cíle a preference, aniž přitom chápe, že právě touto "centrální" cestou se permanentně do ekonomiky propašují zcela lokální /podnikové i jiné/, konservativní, ale velmi houževnatě se uplatňující zájmy a tendence k pohodlí, nevykonnosti, technické zaostalosti, prostě celkové neefektivnosti ekonomiky.

Koncepce nástrojů centrální regulace ekonomiky zatím nechápe, že v peněžně-tržním mechanismu makroekonomické plánování nemůže vystupovat v roli universální determinanty ekonomického vývoje, ale jen jako doplňek, který nastupuje tam, kde krátkodobé i dlouhodobé, ziskově motivované podnikové plánování, ~~reagující~~ reagující na současnou i antipující budoucí poptávku, selhává /oblasti, kde ziskový motiv neúčinkuje anebo působí nedostatečně/ či působí škodlivě /např. ekologická problematika/.

Že tedy makroekonomický plán může být pouze plánem centra a nikoli plánem pro podniky, a realizovat se může pouze v rámci rozpočtového omezení daného výnosem daní specifickými nástroji, zakladatelskou činností počínaje přes státní zakázky, dotační politiku až k politice emisní zabezpečující kvantitativní zákony peněžního pohybu.

Tato koncepce zatím nechápe rozhodující úlohu daňové soustavy v centrální regulaci peněžně-tržní ekonomiky, jež představuje právě onen v socialistických ekonomikách dosud marně hledaný účinný nástroj, který umožňuje vytvořit žádanou "Situaci snů", v níž silné postavení regulativního centra nevede k omezení či faktické likvidaci plně samostatného rozhodování podniků. Neboť jedině vhodně konstruovaná daňová soustava dovoluje plně překonat dlouhodobě pěstované a hluboko zakořeněné tradice naturálního pojetí ekonomiky a přeměnit celospolečenské bohatství ve fungující kapitál bez kapitalistů /např. formou základního jmění svěřeného podnikovým kolektivům tak říkajíc "do provise" za předem určený "poplatek" - daň ze základního jmění/ a tím do ekonomiky navrátit vysoce výkonný motor /viz Marxovu myšlenku o kapitálu jako funkci, kterou vysoce oceňuje jako nejúčinnější motor ekonomické výkonnosti, a kapitálu jako vlastnictví, realizující se jako vykořisťování nevladníků vlastníky, s nímž se právě socialismu navždy rozchází/.

Nebudeme zde však pokračovat ve výčtu makroekonomického regulativního instrumentaria v peněžně-tržním mechanismu.

Podrobněji jsem o něm pojednal ve svých pracích "Stát a ekonomika" - 3. díl /1985/ a "V zajetí falešného vědomí - Ke kritice politické ekonomie socialismu" /1987/. Shrňme jenom, že nemá-li sovětská reforma zahynout na své položivčatost /což se již jednou stalo v 60. letech/, bude muset učinit další kroky, zejména pokud jde o charakter instrumentaria centrální regulace ekonomiky. Ty kroky budou úspěšné jedině tehdy, jestliže sovětské ekonomické myšlení dokáže vstřebat a při těchto krocích uplatnit poznatky, které světová ekonomická věda získala ve své pokeynesovské éře.

Sovětská /ale v převážné většině i naše/ ekonomická věda však zatím stále ještě hledí na Keynesa a jeho následovníky /zasťance i odpůrce/ jen jako na "buržoasní ekonomy", které je možné jen "kriticky" odmítat. Nechápe, že Keynesova analýza a teorie jsou především zkoumáním peněžně-tržní ekonomiky, i když se specifickými kapitalismu, které však právě u něho jsou zřetelně identifikovatelné a oddělitelné od obecných principů /zákonů/ fungování peněžně-tržního mechanismu a obsahují tedy poznatky relativní pro jakýkoli, tedy i socialistický peněžně-tržní mechanismus.

Přitom, po pravdě řečeno, i svým morálním /ideologickým/ postojem je Keynes blízko stanoviskům socialistů. Vždyť i on, zcela ve shodě s Marxem /kterého ovšem deklarativně odmítá/ zjišťuje nefunkčnost kapitalisty vlastníka /v jeho terminologii rentiera/ v mechanismu fungování peněžně-tržní ekonomiky, jako Marx konstatuje jeho disharmonickou roli /to je vlastně jako východisko pro jeho protiliberalní formulaci regulativní role státu v ekonomice/. Od Marxe se v tomto směru liší jenom tím, že řešení tohoto problému nespojuje s násilnou revolucí a spoléhá na evoluci, na "autanasii rentiéra". V zemích existujícího socialismu však už tato otázka dávno není aktuálním problémem. Je jím však, bohužel, osvojení a tvůrčí využití myšlenkového bohatství Keynesova ekonomického genia, zatím největšího ekonomy tohoto století, i poznatků jeho následovníků při koncipování plánovitě regulovaného peněžně-tržního mechanismu fungování socialistické ekonomiky. Tady sovětská věda /stejně tak jako v ostatních zemích existujícího socialismu/ ještě své ideologické předsudky nepřekonala, ano, ona si je ještě ani neuvědomila, neboť své ekonomické myšlení stále jen "dusí ve vlastní šťávě", jak to potvrdil i M.G. ve svém závěrečném slově na červnovém

plénu, když řekl: "Tento program zahrnul vše, co nám daly praktické zkušenosti za uplynulé dva roky, co nám daly vědecké poznatky, co nám daly zkušenosti z desítek let socialistické výstavby... Ve schválených dokumentech se tedy obráží kolektivní myšlení, všechno to, co jsme dokázali k této otázce zobecnit v nynější etapě rozvoje naší společnosti."

Jediná šance: vůle poučit se z chyb

Uvedené skutečnosti tedy nedodávají mnoho potraviny pro optimismus při oceňování možného úspěchu sovětské ekonomické reformy, jak byla naprogramována na červnovém plénu. A přesto, myslím, není na místě jen pesimismus. Přece jen zde existují i zdroje k nadějím, že přes krátkodobý /měřeno několika nejbližšími lety/ neúspěch může sovětské reformní úsilí dlouhodobě /během jednoho, dvou desetiletí/ přece jenom vyústit v řešení uspokojivé, ve vytvoření konsistentního socialistického plánovitě regulovaného peněžně-tržního mechanismu s adekvátním instrumentáři regulace, bez něhož je i představa o novém, demokratickém modelu socialismu nerealizovatelná. Zdrojem těchto nadějí je ochota M.G. a jeho týmu vidět, nezastírat a přiznat vlastní chyby a vůle poučit se z nich /v tom je vskutku věrným žákem Lenina, který už o prvním porevolučním programu prohlásil, že se možná ukáže chybným, takže jej bude zcela třeba předělat, což pak také vypracováním NEP prokázal skutkem/: "Život bude prohlubovat představy o přestavbě. Čekají nás nové problémy a nemalé obtíže. Nejsme pojištěni ani proti chybám, i když pracovat a postupovat je nutné tak, aby jich bylo co možná nejméně... tou největší chybou je strach z chyby... Strach z chyb je obzvlášť zhoubný: rozkládá vůli a tlumí úsilí o přeměnu společnosti."

Toto riziko připomněl i N.Ryžkov na zasedání Nejvyššího sovětu, když varoval před opakováním osudu reformy z let šedesátých: "Nelze připustit, aby se opakovaly smutné zkušenosti reformy z roku 1965, kdy liknavý postup a polovičatá řešení prakticky anulovaly účinnost nového mechanismu hospodářství. Síly setrvačnosti a stagnace tehdy zvítězily a všechno se vrátilo ke starému, snad jenom ještě v horší formě."

A tak tedy - držíme jim palce. Neboť jejich úspěch je i naší hlavní nadějí.

6.8.1987

O neposlušnosti

Vzdor svým zvyklostem dala jsem se letos zlákat do větší společnosti. V deštivém dni se jelo za Prahu, do ateliéru malíře, narozeného na počátku století. Sedělo nás u dlouhého stolu třináct: kromě mne tu byl malíř se svou o generaci mladší milou paní, sochařka se svým mužem, manželé-psychiatři, autor epigramů s manželkou, filozof, básník, vysokoškolská učitelka literatury a středoškolská učitelka angličtiny. Byli to zajímaví a příjemní lidé a nikdo nemusel litovat, že s nimi strávil odpoledne. - Scházejí se v malířově domku jednou-dvakrát ročně a mají tu jedinou dobrovolnou povinnost: povědět nebo předvést ostatním, co za dobu, uplynulou od předchozího setkání, vytvořili, vymysleli nebo promysleli.

Když došla řada na mladého filozofa, přednesl svoji esej o povinnosti občana být neposlušný. Během svého výkladu ukázal na vedle sedícího hostitele: "Pro příklad občanské neposlušnosti - neposlušnosti ve vyšším slova smyslu - nemusíme chodit daleko. Jeden takový občan tady sedí s námi. Jeho válečný příběh s židovským spolužákem všichni dobře známe." - Já jsem ten příběh neznala, a tak, když jsme si pak šli prohlédnout malířovy obrazy, využila jsem příležitosti a zeptala jsem se hostitele, cože se to za války vlastně stalo. Chlapecky se usmál:

"Nic mimořádného. Šel jsem po Praze a proti mně mladý muž se žlutou hvězdou na kabátě. Byl to můj někdejší spolužák. Já jsem šel po chodníku a on podle nařízení po vozovce. Vtáhl jsem ho na chodník, zavěsil jsem se do něho a tak jsme spolu šli."

Lze medítovat na téma, co by bylo, kdyby též jiní slušní nežiděx nemohli snést pohled na zacházení se svými židovskými spoluobčany, kdyby třeba začali protestovat: Kam je to ženete i s jejich dětmi? Vždyť to jsou lidé jako my!" - Ale příkladů této občanské neposlušnosti - neposlušnosti v mravním slova smyslu, jak o ní psal v souvislosti s americko-mexickou válkou v minulém století Američan Henry Thoreau - není příliš mnoho. Je tak snadné vyznávat státní náboženství a je to také bezpečnější než být vůči státu v opozici.

Ve svém pozoruhodném projevu na benátském Bienále 77 označil význačný maďarský spisovatel György Konrad za symbol totalitního státu nikoliv popravicího, nýbrž vzorného občana, který plní všechno, co mu stát ukládá - Byl jím například též autor dosud málo známého deníku z Lidic, příslušník říšské pracovní služby. Stojí za to, některé jeho zápisy z druhé poloviny roku 1942 ocitovat.

16.července - Bylo započato s prací na staveništi. Staveniště je

vedeno vojensky podle mírových zásad. V popředí stojí práce. Práce pozůstávají hlavně ze zplanýrování množství sutin, vylámaní a zborcení základních zdí. Mimo to srovnat zdejší hřbitov.

22.července - Práce na hřbitově způsobují několik těžkostí, neboť hřbitov pozůstává ze samých hrobek, které jsou pokryty velkými a těžkými žulovými deskami. Práce na hřbitově nejsou moc pěkné, jelikož rakve musejí být rozbity, aby mohlo být všechno srovnáno.

25.července - Jsou nasazeny velké stroje a překlopné vozy. Vůdcům a mužstvu dělá práce radost. Vůdcové oddělení pořádají často fotbalové zápasy.

12.srpna - Dosud bylo přemístěno 7 155 krychlových metrů zeminy a poraženo 112 velkých stromů. Našemu oddělení má být propůjčeno čestné jméno Reinhardta Heydricha.

21.září - Dnes je čestný den oddělení. Na slavnosti mu bude propůjčeno čestné jméno. Vůdci a mužstvo pracovali celou noc, aby oddělení bylo pro slavnost připraveno. K slavnosti se dostavily veškeré vedoucí německé osobnosti v protektorátě. Zvláštního posvěcení dodala slavnosti přítomnost paní Heydrichové. Po slavnosti se župní pracovní vůdce odebral s hosty na terasu před vůdcovským domem, kde pojedli eintopf.

21.října . Arbeitsmann Brejcha spáchal sebevraždu. Motiv není znám. Žádný z vůdců nemá vinu.

12.listopadu - Náš ctěný vůdce Oberarbeitsführer Goldita, který se vrátil z východního nasazení, převzal opět velení naší skupiny.

7.prosince - Na oddělení se konala žertovná mikulášská ~~překvílka~~ oslava, zatímco vůdci s ženami pořádali mikulášskou oslavu dva dny předtím.

24.prosince - Vůdcové s ženami oslavují společně s pracovním mužstvem slavnostní válečné vánoce 1942.

31.prosince - Všichni vůdcové oddělení strávili se svými ženami na oddělení radostný silvestr...

Tento deník z Lidic, před několika lety náhodně objevený v jižních Čechách, je zajímavou památkou na příliš loyajálního občana, občana-prdelku, který ani v tak soukromém sdělení, jakým je deníkový záznam, si nedovolil zmínit se o svém nadřizeném bez servilního přívlastku ctěný, natož aby si dovolil zamyslet se nad tím, proč je v sousední zemi třeba srovnávat vesnická stavení se zemí a ryzbít rakve a pomníky na hřbitov. On by tak radostně a patolízalsky psal, i kdyby fungoval u spalovacích ~~komax~~ pecí v Majdanku; a kdyby žil o nějaké to století dřív a vtáhl s mongolským Timurem do Persie, pochvaloval by si v eventuálním deníku, jak dobrou práci odvedli vítězští timurovci, když tisícům mužů, žen a dětí pozutínali hlavy...

Je to krajní případ občanské loyajality, ale právě nad ním si ještě naléhavěji uvědomíme, jak důležitá je občanská neposlušnost, neposluš-

nost ve vyšším slova smyslu, po jaké volají filozofé.

Při letošním prvomájovém průvodu v Olomouci vztyčili dva muži na chodníku podél průvodové trasy, asi sto metrů od hlavní tribuny, transparent s nápisem "Charta 77 vybízí k občanské kuráži". Lidé v průvodu si ten nápis četli, navzájem se na něj upozorňovali. Vydrželo to tak necelou půlhodinu. Pak byli oba muži /a třetí, který to všechno natáčel/ odvezeni na okresní oddělení Veřejné bezpečnosti a pozdě večer do olomouckého vězení. V jejich bytech mezitím proběhly domovní prohlídky.

Když člověk o něčem takovém, jako byla prvomájová událost v Olomouci, slyší, spojuje ten - pro naše poměry neobvyklý - čin s velice mladými lidmi. Protože především ti - podle zakořeněných představ a dění v okolním světě - mají dost odvahy /podle některých nerozvážnosti/ něco takového podniknout. Ale dva muži, kteří vztyčili na olomouckém náměstí Hrdinů ten nevídaný transparent, nejsou žádní nerozvážní mladíci. Jsou to lidé ve středních letech, solidní otcové rodin, dobří pracovníci: řidič ČSAD Rudolf Bereza a dělník na pile ing. Tomáš Hradílek. Druhý z nich naproti mně několik týdnů po Prvním máji sedá: urostlý fešný muž, energický a vlídný, někdejší hlavní zootechnik sedmi sdružených JZD v přerovském okrese.

Na mou otázku, co svou prvomájovou akcí sledovali, odpovídá, že chtěli dát lidem příklad, vybídnout je k většímu občanskému sebevědomí. Třeba nebát se promluvit na schůzi, poukázat na nedostatky, domáhat se svých práv. Naši lidé - podle jeho mínění - si zvykli na to, že věci jsou, jaké jsou, a ve své pasivitě se zabydleli. Ale kdo za nás vyplní prostor, který se reformním děním v Sovětském svazu vytváří? Nemůžeme čekat, že za nás někdo něco udělá. Především musíme o nápravu usilovat sami.

Oba naši "muži s transparentem" též spolupodepsali letos na jaře "dopis pěti" prezidentu republiky. Vyzývají ho v něm, aby ze své funkce odstoupil. Svůj požadavek odůvodňují tím, že novou politiku nelze dělat s lidmi, spjatými s t.zv. normalizačním obdobím, které naší zemi způsobilo tolik škody. Tento dopis jim zatím úředně nevyčetl nikdo, naopak: když při svém výslechu v souvislosti s prvomájovým incidentem sami řeč na dopis zavedli, ~~xyxux~~ vyslyšající se o dopise odmítli bavit, třebaže netajili, že o něm vědí. I toto je jeden z důkazů, že ovzduší, které dýcháme, se změnilo. Ale lidé u nás se dále bojí jako se báli, dále se nemají chuť do ničeho plést; pouze skrytě, v bezpečném soukromí, se radují třeba nad udivujícími výroky Miloše Kopeckého. Roli tu hraje nejen setrvačnost, zabydlení se v pasivitě, ale stále živý odstrašující příklad těch, kdo se před dvaceti lety angažovali. Ten příklad působí podobně, jako působily ve středověku šihenice, vztyčené na náměstích...

R. Bereza, T. Hradílek a M. Mrtvý byli po několika dnech vazby propuštěni, své písemnosti a knihy, zabavené při domovní prohlídce, dostali bez zbytku zpět. /Jen čtyři metry dlouhý transparent dosud zůstal, kde byl

na úředních místech jsou totiž rozpaky, komu ho vrátit, když je jen jeden, zatímco ti muži jsou dva./ Původní obvinění z výtržnictví bylo překvalifikováno na přečin proti veřejnému pořádku a R.Bereza i T.Hradílek dostali peněžitou pokutu. Momentálně tedy stojí v naší zemi jistý druh občanské kuráže dva a půl tisíce korun. Není to málo, ale všechno na světě je relativní: ještě před nedlouhým časem by to možná bylo dva a půl roku... Soudní líčení proběhlo u okresního soudu v Olomouci počátkem července; dva dny na to se konala v Lipníku nad Bečvou, rodišti a bydlišti Hradílkových, občanská schůze. Ohlášeným programem té schůze byly perspektivy města Lipníku, ale ve skutečnosti šlo o to, občansky odsoudit "adbojnou" rodinu. Se svými diskusními příspěvky - nepochybně předem objednanými a připravenými - vystoupilo několik osob. /Jedna z nich se pak přišla ing.Hradílkovi omluvit./ Ty osoby jedna jako druhá konstatovaly, že Tomáš i Jana Hradílkovi jsou dobří pracovníci a zcela bezúhonní lidé, že ale mají svou hlavu, například nechodí k volbám. Nejvíce to na té schůzi odnesl Hradílek junior. Jedna paní učitelka /třeba ho neučí/ tam zahovořila na téma, že dvanáctiletý Tomáš je hubatý a už dnes je jisté, že bude zrovna takový, jako je jeho otec...

Setkáme-li se s někým takovým, jako je inženýr Hradílek, samozřejmě nás napadne, jaké on to má vlastně doma? Podobná činnost mužů není u manželek příliš oblíbená. Takovýto muž, myslíme si, musí zřejmě bojovat i uvnitř rodiny; má přece tři děti, jeho žena se jistě o ně i o něho bojí, možná mu v občanské aktivitě brání anebo doma po večerech pláče.

"Moje manželka," říká Tomáš Hradílek s klidným úsměvem, "moje manželka je pro mě hlavní oporou." - Ta hlavní opora pak při návštěvě v Praze s temperamentním nadhledem vypravuje o dějích, které se odehrávají v Lipníku nad Bečvou okolo jejich rodiny, bez hněvu se zmiňuje o tom, jak jedné z jejich spolupracovnic /"a víte, ona přitom ani není ve straně"/ nebylo po chuti, že "Hradílka tak brzo pustili" a dala se slyšet, že to u nás s tou demokratizací přeháníme. - Když vytahuje peněženku, aby mi ukázala fotografii nejstarší dcery /"tu jedinou z naší rodiny ještě neznáte"/, vypadne na koberec čtvereček popsaného lístku.

"To je stará anglická modlitba," říká Jana Hradílková, "já ji s sebou pořád nosím." Na lístku je rukou napsáno: **KÉŽ NÁM BŮH DARUJE VELIKOU LHOSTEJNOST K TOMU, CO NEMŮŽEME ZMĚNIT, ODVAHU ZMĚNIT, CO ZMĚNIT LZE, A MOUDROST ROZLIŠOVAT JEDNO OD DRUHÉHO."**

Praha, září 1987

Několik slov o poctivosti aneb bouře ve sklenici vody

/K článku Milana Hübla "Jak jsem dementoval AFP"/

Začátkem května se mi dostal do rukou text Milana Hübla nazvaný "Jaro, Československo, Gorbačov /Z. Heření o besedě s M. Gorbačovem na ÚV KSČ/". Měl jen 45 řádků, z toho dvanáct se mi zdálo velmi zajímavých. Ocituju je:

"Posuzujeme-li politickou váhu těchto výroků /Gorbačovových při jeho dubnové návštěvě v Československu - pozn. P.U./, měli bychom mít na mysli, že měl k dispozici řadu dopisů, adresovaných před návštěvou. Mám na mysli nejen ty, které byly zveřejněny, ale především ty od bývalých funkcionářů KSČ, které zveřejněny nebyly /jako J. Špačka z Brna/. A zejména pětistránkový dopis A. Dubčeka, který v něm podal svůj výklad tehdejšího vývoje v Československu, ve snaze upozornit na jednostrannosti dosavadního oficiálního výkladu. Těžko předpokládat, že by přinejmenším v Dubčekomě případě se Gorbačov nepřčetl celý text. Jestli přesto odpověděl tak, jak odpověděl, není to z neznalosti tohoto výkladu, ale navzdory textu. Přestě Gorbačovova představa společenských přeměn je jiná, než jak probíhaly - dosti živelně - v roce 1968 u nás. Líbit se to nemusí, ale je to politická realita."

Čtu si takto v Hüblově textu, libuji si, že i Milan Hübl už konečně považuje za potřebné se pochvalně zmínit o tom, že demokratický proces na jaře 1968 v Československu měl živelný, nefalšovaně lidový charakter, když tu mě z úvah vytrhne návštěva paní Paoly Juvenalové, pracovnice pražské pobočky AFP /Agence France Presse/. Z kolegiality, která spojuje všechny demokraty obrodného procesu, jí přeložím Hüblova slova; pasáž o Dubčekomě dopisu vzbudí její profesionální zájem, takže pustí do světa dálkopis /3.5./, kde se říká doslova: "Podle Milana Hübla, filozofa a bývalého rektora vysoké stranické školy, napsal Alexandr Dubček...". V dálkopise není ani slovo o nějakém Hüblově nebo jiném interview. /Dodatečně jsem si ho na AFP přečetl./ Několik dnů nato čtu Le Monde, kde je tatáž informace, stejně formulována - opět ani slovo o interview.

Paola Juvenalová byla zvědavá na podrobnosti, proto jsem jí

zařídil setkání s Milanem Hüblem. M.Hübl byl pozván k nám, aniž věděl, s kým se zde a proč - pozvání bylo totiž tlumočeno telefonicky. Setkání probíhalo u nás v kuchyni. Při rozhovoru jsem nebyl, ale Paola, její tlumočnice i moje žena shodně tvrdí, že popis v článku M.Hübla /"Jak jsem dementoval AFP" neodpovídá skutečnosti: Milan Hübl si při rozhovoru sice postěžoval, že zahraniční sdělovací prostředky chybně uvedly, že on poskytl interview, ale o tom, že by o interview měla psát AFP nebo její pařížská centrála, nepadlo tehdy v kuchyni ani slovo. Nemám důvod těmto třem dámám nevěřit. Proto považuju následující slova z článku Milana Hübla "Jak jsem dementoval AFP" za mystifikaci:

"Pokynula /pí Juvenalová/ souhlasně hlavou a ujistila mne, že zpráva o mém interview nvyšla z její pražské kanceláře, ale, jak si ověřila, dostala se do oběhu přímo z pařížské centrály AFP. Bude centrálu informoval o mém sdělení, ale pokud jde o případné dementi, je to věc centrály a ona nemůže říci, jakým způsobem bude věc uvedena na pravou míru. Podá centrále zprávu o mém stanovisku s maximální přesností, o tom mne může ujistit. Já /t.j. Milan Hübl - pozn. P.U./: "To jste mě uklidnila! Vaše centrála může pustit do světa sebevětší nehoráznost, vložit mi ji do úst a následky si ponesu sám. Případně pak povede centrála kampaň za mé osvobození."

Očitě svědkyně mi prozradily, že Milan Hübl si při rozhovoru /kde o pařížské centrále nepadlo ani slovo/ takto nehoukal.

Ale vážně: Je docela možné, že některé západní noviny na podkladě zprávy Paoly Juvenalové /"Podle Milana Hübla..."/ uvedly, že Hübl poskytl interview. Jde však o pouhou nepřesnost, pokud týkající se formy, nikoliv obsahu: Článek Milana Hübla s tvrzením, že Alexandr Dubček napsal dopis Gorbačovovi, mám před sebou, opisoval ho člověk, jehož serióznost je nad veškerou pochybnost, a ostatně i Milan Hübl v rozhovoru s Paolou Juvenalovou u nás v kuchyni i později se mnou své autorství znovu potvrdil.

Útok na AFP v Hüblově článku "Jak jsem dementoval AFP" je nepoctivý hlavně proto, že jeho text, i když ne interview, existuje, a Hübl se o jeho existenci ve svém článku vůbec nezmiňuje, ba naopak, článek vyvolává v nezasvěceném čtenáři dojem, že Hübl nikdy nic o nějakém Gorbačově dopisu netvrdil. Napsaný text je naštěstí průkaznější než nějaký rozhovor: litera scripta manet.

Článek je však nepoctivý i proto, že Milan Hübl přece musí vědět, jak probíhal jeho dodatečný rozhovor s Paolou Juvenalovou

u nás v kuchyni. A přímo nehorázná je poslední věta jeho článku, kde píše:

"Někteří novináři /rozuměj západní - pozn. P.U./ se chovají při interview jako vyšetřovatelé při výslechu: slyší z toho, co říkáte, jen co se jim hodí a napíšou o tom tak, jak potřebují."

Jediné interview, ke kterému se Milan Hübl hlásí, je to z naší kuchyně. Že by si krásná Paola osvojila během dvouletého pobytu v Československu mravy vyšetřovatele StB ?

Agence France Presse je jediná zahraniční agentura, která má v Praze svého stálého akreditovaného novináře, ostatní agentury zaměstnávají jen čs. občany, kteří nemohou při své práci referovat o nezávislém hnutí, o Chartě 77, VONS, jazzové sekci apod. Svou práci dělá AFP dobře, paní Juvenalová je žena pilná, důvtipná a seriózní. Už proto je - mírně řečeno - nemoudré psát o tom, jak kdo dementoval AFP, jestliže ve skutečnosti nebylo co dementovat.

V Praze 9. července 1987

Dopis na Azory

Milý bratře,

odpuště, že začínám tak neosobně, měla bych Tě oslovit jménem Lojzíku, jak jsme Ti doma říkali, ale je to už tak dávno... Někdy mám pocit jako by naše rodina nikdy nebyla pohromadě. Příliš brzy jsme se rozešli, mně bylo osmnáct, skoro půl století uběhlo od té doby, co jsem Tě viděla naposled. Zrovna začínala válka, která nás všechny rozprášila a Tebe pohřbila na Azorech, kam tento dopis posílám. Než se tlak azorské výše dostane k nám, uběhne sice několik dní, ale Tvoje letadlo překonalo tu vzdálenost za pár hodin a teď jsou ještě mnohem rychlejší stroje, jenže ty jsi mrtvý a já za Tebou nesmím. Proto Ti aspoň píšu.

Co mi zbylo z našeho společného života se-bohužel-vejde do jediné obálky, ve které je žalostně málo vzpomínek na dětství a potom taky úřední zprávy, doručené matce, když jsme se vrátily z internačního tábora. Z nich jsme se dozvěděly, že našeho otce stali nacisté roku 1943 sekerou v Berlíně a Ty že jsi zahynul při leteckém neštěstí na Azorském souostroví v Atlantickém oceánu 14. března 1945. Necelé dva měsíce před naším osvobozením. Též několik letmých zmínek z našich časopisů s Tvými básničkami je v té obálce, ale nejvíc místa v ní zabírá tlustá složka korespondence s našimi úřady, a byla by ještě mnohem objemnější, kdyby na všechny mé žádosti, prosby a stížnosti ty úřady odpovídaly. Přišla odpověď jediná a zřejmě nezvratná: není ve státním zájmu, abych navštívila Tvůj hrob. A to je hlavní důvod, proč píšu tenhle dopis. Naši nejvyšší funkcionáři Husák, Štrougal, Indra, Obzina a Vajnar jsou tedy dlužní odpověď taky Tobě a našemu otci.

Pokusím se Ti vylíčit, jak to všechno bylo. Jednoho dne ve čtyřicátém roce přišel do našeho bytu v Opatovicích nějaký cizí člověk a přinesl od Tebe vzkaz psaný německy, ale rukopis jsme bezpečně poznali. - "Moji milí", psal jsi v něm, "pozdravuji vás, daří se mi dobře. Posílám k vám svého dobrého kamaráda. Kdyby něco potřeboval, pomozte mu. Se srdečnými pozdravy inženýr Volek." - Datum chybělo. Věděli jsme, že jsi v zahraničí, ale nic bližšího. Z hoské posádky v Popradu jsi byl doma jen na skok a pak jsi zmizel. Tušili jsme, že sloužíš spolu s ostatními našimi vojáky někde ve Francii, ten člověk taky předstíral, že pracuje pro

francouzskou tajnou službu, a představil se jako Brdov. S naším otcem se velmi rychle domluvil, přespal u nás, a když ho otec druhý den vyprovázel na opatovické nádraží, dostal od něho fotoaparát lejku, krycí jméno Král, jméno spojky Jiřina a pražskou adresu - Vinohrady, Přemyslovská 11.

Teprve v roce 1970 jsem našla podrobnosti v knížce "Komando statečných"; to byl náš otec už dvacet let po smrti. Onen Brdov měl tenkrát legitimaci na jméno Antonín Bízek, ale ve skutečnosti se jmenoval Vladislav Bobák, tak jsi ho také znal, když s Tebou byl internován. Po obsazení Polska se dostal spolu s jinými našimi letci do internace v bývalém kláštře Jarmolinec na západní Ukrajině. Tam ho získala ke spolupráci sovětská rozvědka, vyškolen byl na předměstí Moskvy a do protektorátu poslán jako agent Brdov. Tehdy jich přišlo pět: Radoslav Selucký s krycím jménem Lis, Jaroslav Lonek, Jan Vycpálek, Vladislav Bobák a Miloslav Hůla. Vycpálek koupil hned na inzerát od nějakého Luxe za 26.000 korun papírnictví v Holešovicích, Kamenická 44 /to je nedaleko mého nynějšího bydliště/ a tam ~~jma~~ se scházeli. Měli vysílačky, brzy navázali spojení s dalšími informátory v Brně, Ostravě, Pízni a jinde a taky s naším otcem v Opatovicích. On jim dával zprávy o pohybu nacistických vojsk ve východních Čechách, od učitele Koblížka získal plánky vojenského letiště, od políra Žáka a tesaře Beránka nákresy sentínské zbrojovky. Brzy se taky otec dozvěděl, pro koho vlastně pracuje. Bobák-Brdov vyprávěl v červnu 1940 v restauraci U Zajíců o svém dalším setkání s Volkem-Králem svým společníkům: "Starý pán má starost, pro koho teď budeme sbírat informace, když Francie prohraje. Řekl jsme mu, že naše zprávy jsou pro mnohem krásnější zemi. Chvilí byl zticha a pak se usmál - "tak tedy vidím, že mi Lojzík přijde jednou domů ve vojenské papaše". Naposled se všech pět agentů sešlo pohromadě 26. června 1940, ale to už o nich nacisté věděli. Následoval úder gestapa, které nasadilo na Seluckého svého spolupracovníka Bednáře, obchodníka z Vězeňské ulice na Starém Městě, a celou skupinu postupně pozatýkalo. Nacisté odhalili i jejich spojení se sovětským konzulátem, kde činnost agentů řídil rezident Leonid Michajlov, který měl několik krycích jmen a legálně vystupoval pod jménem Mochov. Dokonce o tom byla zmínka v nótě ministra Ribentropa, když Německo vyhlášovalo 22. června 1941 válku Sovětskému svazu: "Člen ruského konzulátu v Praze Mochov byl hlavou ruské vyzvědačské sítě, která se táhla nad celým protektorátem."

Vladislav Bobák se v Praze skrýval ještě 11. listopadu 1941, ale i on pak zmizel v Kounicových kolejích, kam nacisté svázeli zatčené, aby je nelidsky mučili. V bytě Bobáka našlo gestapo vysílací program v tyči na záclony u okna v kuchyni, vysílací a přijímací zařízení, pistoli s plným^a rezervním zásobníkem a na hotovosti 9.450 korun, dále pak pilotní diplom, vystavený v únoru 1939, kterým se vykazoval při kontaktech se spolupracovníky. Celkem bylo tehdy zatčeno přes dvě stě osob a sto třicet pět z nich odsouzeno. Vladislav Bobák byl souzen s dvaatřiceti spolupracovníky 12. listopadu 1942 v Berlíně. Popraveno bylo podle jedné verze jedenapadesát a podle druhé osmapadesát lidí. Mezi nimi i náš otec Jan Volek, a my s matkou jsme byly až do května 1945 internovány - ve státním zájmu velkoněmecké říše. Jak rozdílné mohou být pro člověka státní zájmy a jak stejné jsou internovní tábory, zvláště když ostřiznaté dráty obepnou celý stát.

Tehdy po návratu domů jsme taky zjistily, že už nežijeme ani Ty, Lojzíku. Ale teprve mnohem později, vlastně až po matčině smrti, jsem z útržků novin pochopila, jak jsi žil po odchodu z republiky a proč jsi zemřel kdesi v cizí zemi. Tvoji kamarádi letci, Kejík a Loucký, vydali o tom svědectví a nezapomněli ani na Tvé verše, které jsi psal na okraj svých hlášení v navigátorském deníku: Motory hučí písničkou /halasně zpívají/ letíš jak modrou uličkou/ vzdálenou Biskají.

"Alois Volek, temně kučeravý chlapec", napsal o Tobě František Kejík, "nám připadal jako z jiného světa. Byl bohatší o svou poezii. Byl plný veršů, říkal si v nich nahlas a my s ním, když pak začaly vycházet v časopisu 311. peruti. Jen tři naši letci se dostali za dne nad naše území: pilot Tobyška, navigátor Volek a radiista Ludikar, kteří byli vyčleněni k americké peruti, s níž se účastnili náletu na Hydriawerke v Záluží u M₀stu. Volek se z té cesty vrátil ojíněný domovem... Po mnoha operačních letech nad německem s Wellingtony a nad Biskají, kde pod ním vybuchovaly gejíry hlubinných náloží a kde neustále číhaly nepřátelské ponorky a torpédoborce, po čtyřech stech hodinách, nalétaných ve službách Royal Air Force, byl Volek přeložen k "mírové" službě k přepravě důležitých osobností. Jeden z letů byl i přes Azory. A Tam je i jeho hrob. Zůstaly po něm jenom ty verše: Červená bludička dosvítila / zhasla jak po květu rudý mák / ranní mlhy všechny pohltila / a poslední slova: Good luck."

Ráda bych, Lojzíku, podívala do těch míst, kde skončil Tvůj život, proto jsem vyplnila žádost o vydání pasu s výjezdním po-

volením na Azory, dokonce jsem tam byla pozvána, ale dostala jsem z ministerstva vnitra strohou odpověď: "Není ve státním zájmu, aby Jana Volková-Sternová byla držitelkou cestovního pasu. 29.3. 1973" Mé odvolání bylo vzápětí zamítnuto, a tak se rozplynul sen o návštěvě Tvého hrobu. Nadále mohu jen hledat ono místo ve starém atlasu a číst ze zápisků Františka Louckého, jak to tehdy bylo: "Azorské ostrovy nás vítají sluncem. Domky kolem letiště jsou oslnivě bílé, jejich červené střechy se odrážejí od čistě modré oblohy. V zeleném trávníku na mírném svahu mezi letištěm a městem Praia do Vitória je čtyřicet devět náhrobních kamenů. Čtyři z nich nesou jména našich letců: podporučíka Václava Jílka z Písečné, štábního kapitána Aloise Volka, rotmistra Dalibora Brocharda a rotmistra Ludvíka Kondziolka z polské Lutyně. Čtyřmotorový Liberator, patřící k 246. peruti dopravního letectva RAF, při letu tehdy na Azory v pondělí, aby dopravil do Anglie dva britské piloty a třináct důležitých osob, o jejichž příslušnosti ne směl nikdo nic vědět. Den před odletem se posádka projížděla ostrovem Terceira, navštívila blízké městečko se starobylými kostely a zajela též na jižní pobřeží, kde uprostřed nekonečných písečných pláží leží hlavní město Azor Angra do Heroísmo. Vrátili se příjemně osvěženi a šli brzy spát, protože druhý den je čekal let do Anglie." Pouhé dva tisíce kilometrů, ale už ten čtvrtý z nich byl osudný. Počasí se náhle, zhoršilo, letoun vystartoval do husté mlhy za prudkého větru, začal točit napravo, aby nabral správný kurs, kontrolní věž přijala od navigátora Volka zprávu o startu a dál už ani slovo. Dispečer, který na věži sledoval start dalekohledem, zkameněl, když viděl, jak se letoun náhle řítí k zemi. Náraz a oheň. Všichni cestující i s posádkou zahynuli. Devatenáct mrtvých a nikdo se už nedoví, v zájmu koho zemřeli. Na kalendáři byla středa 14. března 1945. Oběti katastrofy byly nejprve pohřbeny na místním hřbitově, několik let po válce pozůstatky exhumovány a znovu uloženy na britském válečném hřbitově Lajes War Cemetery.

Tam jsem se chystala zasadit do tropické půdy cibulky narcisů, L_o jzíkú, snad by vykvetly, možná jsi měl raději petrklíče nebo jiřiny, už si nevzpomínám, je to tak dávno, co jsme se loučili a nevěděli, že naposled. Když jsem si před pěti roky přečetla v únorovém čísle Hlasu revoluce, že jiným - a vůbec ne příbuzným - je dovoleno na Azory cestovat, vypravila jsem se za ministrem vnitra Obzinou na jeho poslanecký přijímací den a žádala ho o revizi rozhodnutí, že není ve státním zájmu, abych byla držitelkou cestov-

ního pasu. To bylo 5.května 1982 a od toho data začíná nepochopitelné mystérium lží, zapírání, výmluv a mlčení. To poslední je ~~nejhorší~~ nejhorší, protože člověka ponižuje a ubíjí jeho víru ve spravedlnost, jako bych zápasila s obludným přízrakem, a zatím je to jen netečnost mocných.

Ministr Obzina mne laskavě vyslechl a slíbil, že jeho osobní tajemník dr.Brom mi dá do čtrnácti dnů zprávu, jak se celá záležitost vyřídí, a skutečně 5.července 1982 jsem byla pozvána na obvodní oddělení VB v Holešovicích, kde mi oznámili, že podle rozhodnutí ministra vnitra dostanu cestovní pas a výjezdní doložku k návštěvě hřbitova na Azorech. Ale dál se nic nedělo, jako by to do vody padlo.

Začátkem následujícího roku jsme s manželem napsali dopis předsedovi federální vlády Štrougalovi, kde jsme vše podrobně vylíčili a žádali ho, aby u svého ministra vnitra zakročil. Mysleli jsme, že doktor Štrougal bude mít více pochopení, i jeho otec se po válce nevrátil z koncentráku, že osud našich rodin nás aspoň trochu spojoval, ale opět jsme se ničeho nedočkali, ani odpovědi. Kdo nechce, neslyší. Tak jsme napsali prezidentovi Husákovi. Také on má své zkušenosti z dlouholetého vězení, byť to bylo až po válce, kdy právo převzala do svých rukou jeho, a tehdy i moje, komunistická strana. Možná, že Ty sám, Lojzíku, bys tehdy ze starostí a možná i kriminálu nevyšel zdravý, protože jsi byl západní letec. Taková to byla doba, ale G.Husák je dnes ve funkcích nejvyšších, měl by pochopit, ani od něho však žádná odpověď. Psali jsme mu podruhé jako generálnímu tajemníku KSČ a opět nic. Bez odpovědi zůstaly též naše dopisy předsedovi Federálního shromáždění Indrovi i Ústřední a revizní komisi KSČ. Ve všech dopisech byl i požadavek, aby bylo dovoleno pohřbít Josefa Smrkovského. Až v listopadu 1983 při poslaneckém přijímacím dnu dr.Obzina, už jako náměstek předsedy vlády, milostivě poradil, abych napsala novou žádost o cestovní pas, a když jsem ji podala, pořád se nic nepohnulo z místa, jenom mě v květnu 1984 StB předvolala k výslechu, ale nikoli kvůli pasu, nýbrž proto, že jsem se od ledna toho roku stala mluvčí Charty 77, kterou jsme s mužem podepsali, když naše vláda neplnila své závazky o dodržování lidských práv. Můj případ je toho nejlepším důkazem a oni mi to dávají znát s arogancí sobě vlastní. Vždyť dr. Obzina se při dalším setkání s mým mužem dokonce zeptal, jestli jsem už vycestovala a po záporné odpovědi byl jeho údiv téměř upřímný. Psali jsme i novému ministrovi vnitra Vajnarovi, stěžova-

li si na Generální prokuratuře, že úřední činitelé hrubě porušují zákonné povinnosti, když na dopisy neodpovídají, ale vše marné. Až najednou, v červenci 1985, mně konečně pas vydali, ale bez výjezdního povolení. A v roce 1987 mi výjezdní doložku do USA, za moz dcerou, Tvou neteří, opětně, i po dovoláních, zamítli. Vskutku ďábelská hra s lidmi, jejichž práva zřejmě nejsou ve státním zájmu.

Jsem už, Lojzíku, unavená. Ani nevím, zda bych za Tebou ve zdraví dojela, ale mlčet nehodlám. Přemýšlela jsem dokonce, že všechno napíšu novému sovětskému generálnímu tajemníkovi Gorbačovovi, když ve službách jeho země náš táta položil život, ale nejsem si jistá, že by pomohl, má jistě dost vlastních starostí s lidskými právy u nich doma. Proto jsem se nakonec rozhodla napsat Tobě a požádat britskou ministerskou předsedkyni paní Thatcherovou, aby tento dopis byl dodatečně přiložen k oficiálním protokolům o leteckém neštěstí na Azorech jako doklad státních zájmů ČSSR.

V myslí jsem stále s Tebou, Lojzíku, i když se na Tvůj hrob už asi nepodívám. Nenávist některých sahá až za ty hroby, o tom bych mohla hodně vyprávět, teď však končím a loučím se Tvými vlastními slovy: Za všemi, kteří odešli, srdce nás bolí./ Život a smrt se staly chlebem a solí.

Tvoje sestra
Jana Volková-Sternová

V Praze 7.května 1987

Nový význam starých sporů

V posledních měsících pozorujeme, že v sovětské publicistice roste zájem o teoretické problémy spojené se starými rozdílnými názory. Nikolaj Šmeljov v neobyčejně zajímavém článku uveřejněném v červnovém čísle časopisu "Novyj mir" /"Záloby a pohledávky"/ připomíná názory Lenina na chozrasčot a leninskou ekonomickou politiku v období NEPu a přísně zhodnotil "demontáž" této politiky, uskutečněnou v letech 1927-1928. Šmeljov používá termín "stalinismus", který byl donedávna tabu, a spojuje vznik tohoto termínu právě s výsledkem sporu o další osudy NEPu.

Šmeljovův článek není ojedinělý. Pro sovětskou krásnou literaturu i pro publicistiku je charakteristický obrat k tématice předválečných zkušeností a rozdílných názorů. Z tohoto hlediska je dnes revize na minulost v SSSR mnohem dále než před třiceti lety, v době kampaně proti následkům "kulru osobnosti", kterou vyvolal na XX. sjezdu N.S. Chruščov. Dnešní statě o těchto otázkách psané sovětskými autory se neomezují na známé či méně známé tragédie a zločiny, ale činí odvážný a zajímavý pokus o pochopení strukturálních podmíněností a jejich teoretických předpokladů.

Je to plně pochopitelné. Velké a převratné změny vždy navazovaly na historii, a to nejen proto, aby - jak to psal Marx v "Osmnáctém brumaire Ludvíka Bonaparta" - se převlékaly do oděvů minulých epoch. Historie slouží jako základ, na němž je nutno budovat pochopení současnosti a odhadnout program do budoucnosti. Bezpředmětné /i když očividné/ jsou výstrahy, že historie se nikdy neopakuje. Zkušenosti, které jsou v ní skryty, nemohou nemít vliv na pozdější volbu. Historie může být "magistra vitae", jestliže si žáci dají dost práce, aby pochopili, co je v ní skryto. A aby si to přetlumočili do jazyka nové epochy dostatečně samostatně a srozumitelně.

Spor o NEP a o stalinismus

Za velkou zásluhu sovětských autorů zapojených do procesu socialistických reforem je nutno považovat to, že vyzdvihují teoretickou problematiku, která je spojena s dějinami prvních dvou de -

setiletí budování socialismu v SSSR. I když je to ve své podstatě, která má speciální význam především pro Sovětský svaz, v žádném případě ji nelze chápat jako tematiku v ý l u č n ě sovětskou, k níž by se neměli vyjadřovat marxisté jiných zemí. Jde totiž o to, jak se vytvářely cesty budování socialismu v SSSR. To má nesmírně silný vliv na strategii budování nového řádu v ostatních socialistických zemích. Marxistická teorie v období stalinismu zhodnotila jako univerzální model to řešení ekonomických a politických otázek, které bylo přijato v SSSR. Dala tomuto řešení problémů, které se uskutečnilo v SSSR, punc univerzálního modelu a vzoru. Byly přípustné pouze nepatrné a nepodstatné modifikace. Proto budeme velmi pozorně sledovat daskuse rozvíjející se v SSSR.

V Polsku tato problematika vyvolává velký zájem. V naší historické literatuře bylo období NEPU a s ním spojené rozporné názory nejuplněji a velmi kompetentně vysvětleny Helenou Zandovou /Koncepce budování socialismu v bolševických teoriích, Varšava 1983/. Naposledy se objevila na toto téma knížka napsaná Cezarem Sikorskim /"Stíny NEPU: rozpory budování socialismu v SSSR v letech 1921-1929", Varšava 1986/, která však dosud nevyvolala takový zájem veřejnosti, jaký si bezesporu zaslouhuje. Sikorski kritizuje politiku zmíněného období ze zásadních pozic a především podrobuje kritice hlavního teoretika této politiky - Nikolaje Bucharina. Ukazuje na rostoucí sociální a ekonomické rozpory, z čehož vyvozuje závěr o nevyhnutelnosti konfliktu mezi dělnickou třídou /a tím i státem, který vyjadřuje její zájmy/ a třídou malovýrobců především v zemědělství. Výsledkem tohoto střetu byla likvidace malovýroby v zemědělství jako třídy a nahrazení této třídy novým kolchozním sovětským rolnictvem. V takovém vývoji událostí vidí Sikorski, který zůstává věrným názorům odedávna považovaným za povinné v marxismu a za "nevyhnutelnou logiku revolučních změn, jejichž tempo může být rychlejší nebo pomalejší podle rozhodnutí nejvyšších politických rozhodovacích center. Ovšem samotný směr - nehledě na různé rozpory - je udáván zájmy pracujících". - str.212/. Tyto zájmy pracujících měly ukázat takový způsob řešení rozporů, který byl nakonec přijat.

Sikorski konec konců neskryvá, že tato cesta byla spojena "s utrpením a odřikáním", i když se domnívá, že toto vše mohlo být daleko menší, "kdyby se tak dlouho neodkládalo řešení základních problémů budování socialismu a kdyby se bylo nepřipustilo nahro-

maďení sociálních problémů v období nové ekonomické politiky." /str. 214/. Tento autor zazlívá Stalinovi především to, že příliš dlouho setrval ve svazku s Bucharinem proti trůckistům a proti tzv. "levicové opozici" Zinověva, Kameněva a dalších. Nutno říci, že oba tyto směry kritizovaly politiku NEPu a požadovaly odchod od ní. Hlavním viníkem je však podle Sikorského Bucharin.

Takový názor je zajímavý, neboť zcela jinak vyjadřuje sympatie a antipatie, než jak je to obvyklé v jiných publikacích, včetně nedávných publikací sovětských. Zásluha Cezara Sikorského spočívá v tom, že se s odvahou a znalostí pustil do zpracování obtížného tématu, z čehož ovšem nevyplývá, že je nutno se s ním shodnout v názorech na dané problémy.

Tento problém však nabývá na významu v současné době. Jeho význam vyvstává v souvislosti s tzv. vymazáváním "bílých míst" v historii, mezi které bezesporu patří ono období marxistické teorie, které bylo tak bohaté na zásadní nesmiřitelné rozpory. Skutečnost, že ve třicátých letech byli fyzicky i politicko-morálně zlikvidováni představitelé jak "levicové opozice" tak i bucharinci, prohlášení za "pravičáky", zatáhla na dlouho oponu nad jejich teoretickými koncepcemi, které jsou současným marxistům známy pouze útržkovitě a nekomplexně a mnohdy ještě ve zkreslené podobě. Je nutné se k nim vracet nejen proto, že tehdejší spory mají důledky pro současnost.

Na konci dvacátých let otevřela porážka "pravicové úchyly", jak nazval Stalin směr reprezentovaný Bucharinem, s nímž byl do nedávna v úzkém spojení, cestu nejen pro politické a ekonomické zdůvodnění politiky urychlené industrializace a kolektivizace. Také ale pro vybudování určité koncepce socialistického řádu, která od té doby nebyla již nikdy podrobena zásadní revizi. Současné reformy ekonomické i politické stojí proto před nezbytností vyjasnit si otázku, zda právě tato koncepce socialismu vytváří povinné ideologické hranice pro navrhované a uskutečňované změny. Jde o to, zda reformy mají "zdokonalovat" existující systém v jeho rámcích, nebo zda mají rovněž provádět zásahy do tohoto systému. A jestliže si na tuto otázku odpovíme tím druhým způsobem, pak bude nutno co možná nejjasnějším způsobem vysvětlit, čím se musí socialistický systém nestalinského typu odlišovat od modelu vytvořeného v období porážky NEPu.

Chyba nebo nutnost

Řekněme si jasně, že současná diskuse o osudech NEPu nikdy nebude schopna dát odpověď na historickou otázku, zda odchod od NEPu byl chybou nebo zda to byla nutnost, vyplývající ze specifických podmínek, v jakých se nacházelo sovětské Rusko. Byla to totiž jediná socialistická země obklíčená nepřátelskými agresivními kapitalistickými státy, vyčerpaná válkami. Ve své knížce "Příspěvek k problému sociálního rozvoje za socialismu", 1979, jsem vyjádřil dvě modelově rozdílné a rozporné varianty socialistické industrializace. "Variantu urychlenou, náhlou" a "variantu postupnou" a vyslovil jsem názor, že na to, že SSSR zvolila první z uvedených variant, mělo rozhodující vliv tehdejší mezinárodní postavení SSSR. Tento názor zastávám i nadále přesto, že Šmeljov v citovaném článku výstižně poukazuje na to, že demontáž NEPu začala několik let před vítězstvím nacismu. Jde o to, že i před příchodem Hitlera k moci byly důvody pro obavy, že poversailleské mezinárodní uspořádání nebude trvalé. Současně s tím nebylo pochyb o vztahu kapitalistických států k SSSR.

Ale to je spor výlučně historický. Možná, že rozhodnutí, které vedlo k odchodu od NEPu bylo v tehdejší situaci nezbytné, možná, že nezbytné nebylo. Avšak i když budeme toto rozhodnutí považovat za nezbytné vzhledem k tehdejším podmínkám, nemůže nás to nutit, abychom akceptovali názor, že model socialismu, který tehdy vznikl, je ztělesněním všeobecných zásad marxismu-leninismu a že je všeobecným závazným vzorem pro budování socialismu. V SSSR se začíná nyní diskutovat o samotném tomto modelu. Šmeljov uvádí: "Převládá u nás ještě názor, že systém ekonomických vztahů existující v naší zemi včetně vlastnických vztahů představuje uskutečnění marxismu-leninismu v praxi, že toto ztělesnění marxismu plně odpovídá podstatě socialismu jako společenskému řádu."

Jde tedy o kritické zhodnocení strukturálních rysů modelu organizace státu a národního hospodářství, který vznikl pod vedením Stalina a je často nazýván stalinismem. Stalinismus neznamena v tomto kontextu porušování zákonností, pronásledování, kult osobnosti, ideologický dogmatismus, tedy ty rysy, které se rozvinuly v období vlády Stalina a byly později kritizovány. Nejslabší stránkou kritiky ~~je~~ N.S. Chruščova bylo programové odmítnutí samotné myšlenky o tom, že by se mohlo diskutovat o strukturálních rysech systému. Kritika se zaměřila pouze na

chyby a omyly člověka. Již před třiceti lety jsem napsal, že tento přístup se setkal s oprávněnou kritikou, mezi jinými i Palmira Togliatiho. Dnes je to již očividně anachronismem.

V kritické analýze stalinismu jako systému je nutno prodiskutovat ty problémy, které rozdělávaly v období sporu o NEP vůdce sovětské revoluce. Jsou to především:

- vlastnické vztahy, především otázka přípustnosti soukromého vlastnictví, úlohy družstev a otázka charakteru státního vlastnictví

- trh a ekonomické zákony a s tím spojené problémy plánování, úloha státu v řízení ekonomických procesů

- zájmy různých tříd a vrstev pracujících, především zájmy jiných vrstev než dělnické třídy a vrstev pracujících, zejména rolnictva

- úloha dělnické třídy a její vztah k orgánům socialistického státu, s čímž jsou spojeny problémy samosprávy, dělnické a odborové reprezentace dělnických zájmů

- socialistická demokracie, speciálně trvalé zakotvení možnosti politické reprezentace diferencovaných sociálních zájmů a problém efektivní kontroly nad fungováním mocenských orgánů.

V řešení těchto problémů ~~XXXXXXXX~~ se chystají v SSSR, v Polsku i v jiných socialistických zemích důležité reformy. Většinou se však uskutečňují bez hlubší teorie, a co je s tím rovněž spojeno, bez vyjasnění jejich strategického dlouhodobého cíle. Je to značné a závažné opomenutí marxistické teorie, opomenutí, které má negativní důsledky v praxi. Nejasnost ve sféře teorie je vodou na mlýn právě tak pro ideologický konzervatismus, jako pro pragmatismus zbavený veškerých zásad. Oba tyto směry jsou nakonec ochotny přistoupit na provádění určitých očividně nezbytných změn v praxi, ale brání se proti tomu, aby se dala hlubší teoretická odpověď na ideologické otázky, které v procesu reformy vyvstávají.

Nedostatek jasnosti ve sféře teorie má rovněž negativní důsledky pro boj o ideovou výchovu společnosti. Protivníci socialismu totiž tvrdí /často s odvoláním na NEP, které je však prováděno tak, že svědčí o nepochopení tohoto období/, že reformy prováděné u nás nebo v SSSR dokazují, že jde o rozchod s marxismem-leninismem a přechod na pozice ekonomického "liberalismu", v němž vidí lék na naše problémy. Jiní protivníci našeho systému dělají z neexistence hlubší teoretické analýzy, její chybí na-

ší straně ,závěr,že strana "nemá program" a reaguje pouze na nezbytnosti dané bezprostředním vývojem. V obou případech závisí vítězství v této ideologické válce na tom,zda strana vyjádří dostatečně jasně a bez jakéhokoli taktického zamlčování vztah marxisticko-leninské strany k těm velkým problémům, které byly předmětem ideologických sporů mezi sovětskými komunisty ve dvacátých letech a které rozhodně nejsou pouze otázkou historickou.

Spor o polskou cestu k socialismu

Pro Polsko znamená spor o NEP spor o polskou cestu k socialismu,který byl dramaticky vyřešen v roce 1948,kdy na srpnovém-záříjovém plénu ÚV Polské dělnické strany byl odsouzen Wladislaw Gomulka v tzv. x "pravicově-nacionalistické úchylce". Čistě politické následky tohoto sporu byly zrušeny osm let na to,kdy se Gimulka stal opět vůdcem strany a kdy jeho dřívější odpůrci buď odcházeli z politické scény nebo narychlo měnili své názory. S teoretickou problematikou tohoto sporu to však dopadlo do značné míry stejně jako s teoretickou problematikou sporu o NEP. Nebyla podrobena hlubším a otevřenějším způsobem teoretické analýze,i když existuje dost prací historického zaměření, které se zabývají z různých aspektů tehdejšími diskusemi. Není zde závažnějších "bílých míst",pokud jde o přehled o diskusích v oné době,ale existuje neochota zvláštního druhu zabývat se nyní znovu teoretickými otázkami,které byly tehdy nastoleny. Stejně tak nechť,řešit ony problémy způsobem,který by zpochybňoval teoretická dogmata stalinského období.

Do určité míry je diskuse o polské cestě k socialismu tématicky shodná s diskusí o NEPu. Týká se obecně především ekonomické části této koncepce. V letech 1944-48 stály obě dělnické strany na stanovisku,že v Polsku musí být uskutečněna kon -- cepce třísektorové ekonomiky. Její teoretické základy vybuodoval v roce 1936 Oskar Lange. Teh byl rovněž zakladatelem takové školy politické ekonomie socialismu,která vědomě a promyšleně zastávala stanovisko,které uznávalo existenci trhu a tržních mechanismů a odmítalo zásady systému příkazovacího a rozdělovacího. I když sám Lange neužíval tuto analogii,je možno říci,že jeho představa o socialistickém hospodářství byla vyložena v práci "On the Economic Theory of Socialism",která teoreticky

hodnotila NEP ne jako přechodnou politiku jedné etapy, ale jako politicko-ekonomickou zásadu platnou pro celé přechodné období.

V období 1944-1948 měly Langeho koncepce velký vliv na praxi hospodářství mladého státu, především pak na politiku ústředního plánovacího úřadu. Avšak již v té době vzbuzovala tato koncepce pochybnosti těch ekonomů, kteří byli natolik fascinováni sovětským systémem, že si neuměli představit trvalou existenci nějaké jiné organizace společnosti budující socialismus. V roce 1948 byla koncepce Langeho zamítnuta, její autor však nebyl stíhán.

V koncepci polské cesty k socialismu však kromě ekonomických prvků byly obsaženy i neméně důležité momenty politické. Probíhal tehdy teoretický spor o "social stický humanismus", v němž mluvčí této koncepce, Julian Hochfeld a Jan Trzelecki výrazně podtrhávali nutnost nalezení takových cest vyřešení politické ~~bitvy~~ bitvy o socialismus, které by dovolily maximálně uchránit humanistické rysy socialismu a snížili na absolutní minimum omezení občanských práv a svobod jednotlivce, které jsou nezbytné v podmínkách revoluce. Jejich tehdejší kritici prošli od té doby značným vývojem a tento problém není v současné době tak rozporný jako tehdy vzhledem k očištné kritice stalinského období. Je však nutno zdůraznit, že tehdejší diskuse má svůj význam i dnes. Nadále je totiž nutné, jak to psal před čtyřiceti lety Julian Hochfeld, hledat "záruky pro svobodu a nezávislost a obranu lidských práv". /K otázkám socialistického humanismu, Przekład Socialistyczny, 1947/. Nyní jdeme touto cestou v praxi. Tím důležitější je, abychom pro tuto praxi měli dostatečnou oporu v teoretických předpokladech.

Existuje konečně i nejobecnější aspekt starého sporu o polskou cestu k socialismu. Týká se toho, aby se připustila možnost hledat v praxi i v teorii nová řešení, která by byla přizpůsobena podmínkám dané konkrétní socialistické země. Proti koncepci polské cesty k socialismu se vždy vyzdvihovalo dogma o existenci pouze jediného, obecně platného modelu budování socialismu. Snaha jít jinou cestou, než byla cesta stalinská, byla v roce 1948 označena za "nacionalismus" přesto, že Wladyslaw Gomułka a jiní zastánci této koncepce byli ideově přesvědčenými a v boji ověřenými internacionalisty, důslednými zastánci polsko-sovětského přátelství

ve společném boji. Koncepti posléké cesty k socialismu nelze ubránit, jestliže se ten typ organizace státu a národního hospodářství, který vznikl v SSSR na přelomu 20. a 30. let označí za univerzálně platný model státu a hospodářství přechodného období mezi kapitalismem a socialismem. To bylo tehdy a dosud zůstává podstatou sporu mezi tvůrčím a dogmaticky chápaným marxismem. Proto obě tyto historické diskuse jsou tak důležité i dnes nejen pro pochopení historie, ale také a, především pro budování budoucnosti.

Výzva pro teorii

Zde vyjmenované problémy ani zdaleka nevyčerpávají současnou výzvu vůči teorii. Navíc jsem se z okruhu problémů spojených s fungováním státu a socialistické společnosti dotknul pouze některých problémů, jmenovitě těch, které jsou spojeny se starými, již historickými spory. Problémů, které jsou pro teorii důležité, je podstatně více. Nezbytný je skutečný zlom ve způsobu provádění marxistické analýzy za současnosti. Dnes se stává teorie zábranou pro další prohloubení boje o provádění reform v praxi. Konzervativní odpůrci reform mají zdroj svého odporu v ohrožení vlastních zájmů. Mají ho rovněž i v hluboce zakořeněných teoretických dogmatech, kterým jsme až dosud dostatečně jednoznačně a nekompromisně nevyhlásili boj.

Znamená to, že je nutno změnit tématickou orientaci společenských věd. V minulosti se ve velké míře orientovaly na rozbor politicky rozporných problémů socialismu. Máme velkou metodologickou literaturu, která se z teoretického hlediska zabývala sociálně ekonomickým nebo dokonce politickým mechanismem fungování socialismu. Literatura věnovaná socialistickému společenskému řádu byla ještě před několika lety navíc zatížena apologetikou a omezovala se na opakování schémat povinných pro tehdejší propagandu. /Např. o již dosažené etapě "rozvinutého socialismu" nebo o "morálně-politické jednotě lidu", která měla na konco 70. let navíc vyústit do jednoho z centrálních "vědeckých problémů" společenských věd./ To již dnes patří do minulosti.

Namísto prosocialistické apologetiky máme dnes často co činit se stejně nekritickou antisocialistickou propagandou, prováděnou v rámci vědy. Nepředvídám, že bude mít intelektuální úspěch. Budoucnost společenských věd bude záviset na tom, jak bu-

dou schopny odpovědět na teoretickou výzvu, obsaženou v programu socialistických reforem, což ovšem není možné udělat bez nového promyšlení a prodiskutování starých, ale stále aktuálních teoretických sporů. A budoucnost reforem zase bude záviset do značné míry na tom, zda bude vybudován jejich teoretický základ.

Poznámka:

Vzhledem k absolutnímu nedostatku literatury pojednávající o období NEPu a o teoretických názorech jednotlivých skupin a osob, doporučuji přečíst samizdatovou práci Luboše Kohouta - "Marxismus a reálný socialismus", která vyšla v roce 1984. V této práci oddíl IV, /str. 92-178/ obsahuje zkrácený překlad kapitol VI-X studie Stephena F. Cohena - "Bucharin a bolševická revoluce". Dává hrubý přehled o problematice a názorech tohoto období.

Současně upozorňuji na sledování čínské hospodářské reformy, zejména zemědělské. Tam totiž v roce 1984 stoupla zemědělská produkce o 14,5%, v roce 1985 o 14%. Čína se stala z dovozce obilí vývozcem zemědělských produktů a dnes zásobuje sovětský Dálný východ. Někteří teoretici tvrdí, že čínská praxe je po smrti pomstou Bucharina na Stalinovi. /R.Z./

/Polityka č.29/87, 18.7.1987/

Hlavní příčina stagnace sovětského zemědělství

Jedním z hlavních problémů sovětského hospodářství je nedostatečná úroveň zemědělství, které nestačí pokrýt potřeby obyvatelstva. SSSR je dnes jedním z největších světových dovozců obilovin a potravin. Přestože byla v průběhu doby přijata řada různých opatření k zlepšení situace, zdaleka nebylo dosaženo plánovaných záměrů. Podíváme se na dva nejdůležitější projekty v oblasti zemědělské: na program N.Chruščova vytyčený v říjnu 1961 na XXII. sjezdu KSSS v rámci třetího "Programu KSSS" a na "Potravinový program SSSR" přijatý ÚV KSSS v květnu 1982, který byl přednesen L.Brežněvem.

Na XXII. sjezdu byly v roce 1961 vytyčeny pro zemědělství následující úkoly:

Zemědělská výroba v letech 1960 - 1980

	1960 mil.tun	1970 mil.tun	splnění na %	1980 mil.tun	splnění na %
zrniny:					
plán		229,3		295-311	
skutečnost	134,3	179,2	78,1	182,7	61,9 - 58,7
maso :					
jateční váha					
plán		25		30 - 32	
skutečnost	8,7	12,3	49,2	12,5	31,7 - 39,0
mléko:					
plán		135		170-180	
skutečnost	61,7	82,4	61,0	90,2	53,0 - 50,1
brambory:					
plán		140		156	
skutečnost	84,4	96,8	69,2	66,9	42,9
cukrovka					
plán		86,0		98-108	
skutečnost	57,7	71,2	82,7	79,6	81,2 - 73,7

Pramen: údaje jsou převzaty z materiálů XXII. sjezdu a konečné výsledky z publikace "Ukazatelé hospodářského vývoje v zahraničí 1986", vydal UVTEI 1987. Do této publikace byly převzaty z FAO - Organizace OSN pro výživu a zemědělství.

Jak je vidět z dosažených výsledků, nereálnost a nadsazenost Chruščovových plánů korigoval sám život.

Neradostnou situací na úseku zemědělství bylo nuceno se opět zabývat plénem ÚV KSSS, které v květnu 1982 přijalo známý "Potravinový program SSSR na období do roku 1990 a opatření k jeho realizaci". Na následujících 10 let byly v oblasti zemědělské přijaty následující plány.

Plánovaná zemědělská produkce na léta 1980 - 1990

	11 pětiletka 1981 - 1985	plnění na %	12 pětiletka 1986 - 1990
	mil.tun		mil.tun
obiloviny: roční průměr			
plán	238-243		250 - 255
skutečnost	167,7	70,45-69	
maso: roč. prům.			
plán	17 - 17,5		20 - 20,5
skutečnost	13,62	80,2-77,9	
mléko: roč. prům.			
plán	97 - 99		104 - 106
skutečnost	94,23	97,14-95,18	
brambory roč. průměr			
plán	87 - 89		90 - 92
skutečnost	81	93,1 - 91	

Pramen: Potravinářský program SSSR, Ukazatelé hospodářského vývoje v zahraničí 1986, UVTEI 1987

Jak je vidět, plány na 11 pětiletku nebyly splněny. Proto na XXVII. sjezdu KSSS M. Gorbačov řekl, že ... "zaostávání zemědělství se překonává pomalu. V zemědělském sektoru je nutný rozhodný obrat, aby se už ve dvanácté pětiletce zásobování potravinami výrazně zlepšilo." Situace v SSSR totiž prudce kontrastuje s přebytky potravin v EHS a USA.

Při všech analýzách, které byly o zemědělství v SSSR vypracovány, se rozebíraly všechny možné faktory, ať už objektivní - počasí, kvalita půdy, nebo subjektivní - nedostatek hnojiv, vhodných strojů, špatná organizace práce atd. Jeden aspekt - chování lidského faktoru, rolníka, byl dosud tabu. Chybělo podložené zdůvodnění, proč se sovětský rolník chová tak neracionálně, nemá dostatečný zájem o výsledky své práce, proč dochází k odcizení od půdy a pod. Teprve v poslední době se začíná o tomto jevu otevřeněji hovořit. Objevily se názory, že jde především o důsledky zbytečného rozkulačování.

V Literaturnoj gazetě č.15/87 akademik V.A. Tichonov hovořil o polemických dopisech čtenářů k minulé i současné zemědělské politice sovětské vlády. Jedna čtenářka ve svém dopise upozorňuje na to, jak ve vesnici, kde se narodila, "rozkučili" ve dvacátých letech rolníky, kteří nikoho nevykořisťovali. Provinili se jenom tím, že byli dobrými hospodáři. O tomto problému hovoří akademik Tichonov takto:

"To je podle mého názoru jedna z nejméně probádaných otázek naší porevoluční historie. Nejsou totiž věrohodné statistiky. Nejsou ani kritéria, podle nichž se rolnické hospodářství mohlo označit za kulacké. Kulak v ruštině, to je překupník obilí, vesnický obchodník. V průběhu revoluce se pojem kulak rozšiřoval. Za kulaky byli označováni rolníci, kteří užívali námezdné práce. Pro boj s kulakem byly v červnu 1918 vytvořeny výbory chudiny, /kombědy/. Za půl roku své existence odebraly kulakům ve prospěch drobných a středních hospodářství 50 miliónů hektarů půdy, to je víc než dvě třetiny půdy, kterou vlastnili kulaci. Konfiskovaly se stroje, skot a další výrobní prostředky. Materiální základna kulackého hospodářství byla rozbita.

Široké používání protikulackého zákonodárství v následujících letech dovršilo rozbití starého kulactva, stejně jako potlačení antonovštiny /Antonovština, protisovětská kulacko-eserská vzpoura 1920-21 v Tambovské gubernii vedená eserem A.S. Antonovem. Byla likvidována řadou ekonomických opatření a vysláním Rudé armády v čele s Tuchačevským./ Sovětská moc provedla spravedlivé rozdělení půdy podle počtu členů rodiny. Vytvořila pro rolníky stejné podmínky práce, vyzývala je, aby rozšiřovali plochy obdělávané půdy, zvyšo-

vali výrobu zboží a upevňovali hospodářství. V roce 1925 ~~muham~~ povolili rolníkům pachtování půdy.

Jak tedy v těchto podmínkách, za vlády sovětů na vesnici, mohl vzniknout nový kulak? Prohlášení Stalina, že v roce 1928 pět procent rolníků v zemi jsou kulaci, z nichž dvě až tři procenta mimořádně bohatí, /500 - 700 tisíc hospodářství/, kteří podléhali individuálnímu zdanění, vyzněly proto zcela nečekaně.

Domnívám se, že v tomto případě byla kvalitativní sociální kritéria nahrazena čistě kvantitativním hodnocením úrovně rozvoje hospodářství. Do kategorie kulaků byli zahrnuti rolníci, kteří svou prací na půdě, kterou jim dala sovětská moc, dokázali své hospodářství nadprůměrně pozvednout. Pravděpodobně právě oni byli rozkulačeni. Je známo, že Stalin v jedné z besed řekl, že byly rozkulačeny milióny lidí. Taková je pravda. Zde nemůžeme ani ubírat, ani přidávat...

Od poloviny dvacátých let do kolektivizace se ze země vyváželo za hranice průměrně 150 miliónů pudů obilí. /Pud je 16,38 kg, tj. téměř 2,5 mil.tun/. Avšak jestliže zprvu stát hospodařil s obilím nakoupeným od rolníků, po kolektivizaci ~~hospodařil~~ hospodařil s obilím odebraným. Leninovy myšlenky o dani byly odloženy stranou a země plně přešla k odebírání výrobků: nejprve na vesnici a potom v celém národním hospodářství. Tato praktika si vyžadovala teoretické zdůvodnění. A brzy se našli lidé, kteří utopické názory o likvidaci zboží výroby za socialismu přeměnili ve svou teoretickou výzbroj. Objevily se vědecké práce, v nichž bylo dokazováno, že zboží výroba a socialismus jsou protiklady. Likvidovat zboží výrobu znamenalo likvidovat i zákony zbožího oběhu. Domnívám se, že ať už byla v daném období situace naší země jakkoli obtížná, bylo možné problému se vyvarovat.

Ze všech možných forem družstevnictví byla vybrána jen jedna - kolchoz. Dnes již nikdo nepochybuje o prospěšnosti i této formy. Avšak proč se zapomělo na trvalé i sezónní artěly, družstva pro společné obdělávání půdy,

sdružení pro kolektivní výstavbu atd? Protože v kolchoze byla plně zespolečenštěna půda a další výrobní prostředky rolníka. Zpočátku se kolektivizoval i domácí skot a drůbež. Rolníci ztratili své právo s nimi disponovat. To se stalo základem tvrdého centralismu a rozdělování výroby. Rolník byl zbaven výrobních prostředků a výsledků výroby. Zůstával formálně jejich spoluvlastníkem, ve skutečnosti se proměňoval v jakousi odrůdu námezdního pracovníka."

Tolik akademik Tichonov v Litgazetě. Je tudíž možno konstatovat, že prostřednictvím rozkulačení byli vyhnáni z půdy nejlepší a nejpilnější rolníci. U zemědělského obyvatelstva byla dokonale potlačena jakákoliv vlastní iniciativa, která se nevyplácela a byla dokonce trestána, do zemědělství byl zaveden podprůměr, nerozlišování dobré práce od špatné a pod. K tomu přispěly i snahy o potlačování osobního hospodářství - zákumenků.

Výsledky NEP v zemědělství ukazují jednu z možných cest z tohoto začarovaného kruhu, v němž se potácí sovětské zemědělství. Názorným příkladem z poslední doby může posloužit i Čínská lidová republika. V Číně měli dostatek politické odvahy, odhodili ideologické kliše a zrušili nadekretované zemědělské komuny, uvolnili iniciativu rolníků. To mělo za následek, že v roce 1984 vzrostla zemědělská výroba o 14,5% a v roce 1985 o 14 %. Čína se stala z dovozce obilí vývozcem a dnes zásobuje obilovinou sovětský Dálný Východ.

Chce to jen překonat stará a vžitá ideologická dogmata a uvolnit lidskou iniciativu. Jiné cesty není.